

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**SOSYAL BÜTÜNLEŞME EKSENİNDE MİSİR'DAKİ KIPTİLERİN
SOSYAL TALEPLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF ERYİĞİT

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**SOSYAL BÜTÜNLEŞME EKSENİNDE MİSİR'DAKİ KIPTİLERİN
SOSYAL TALEPLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF ERYİĞİT

Danışman: PROF. DR. HALİL AYDINALP

İstanbul, 2019



TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyoloji ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508415003 no'lu Elif ERYİĞİT'in "SOSYAL BÜTÜNLEŞME EKSENİNDE MİSİR'DAKİ KIPTİLERİN SOSYAL TALEPLERİ" ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16./5./2019 tarihinde saat 13.30 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'KABUL' ne OYBİRLİĞİ/ÇOCUKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. Halil AYDINALP	Kabul	
Prof. Dr. Ali ÇOŞKUN	Kabul	
Prof.Dr. Zeki ARSLANTÜRK	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 16./05/2019 tarih ve 2019/13-25 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Elif ERYİĞİT
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Araştırmaları
Programı	: Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Halil AYDINALP
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans, Nisan 2019
Anahtar Kelimeler	: Mısır, Kıptî, Sosyal Bütünleşme, Hıristiyanlık

ÖZ

SOSYAL BÜTÜNLEŞME EKSENİNDE MİSİR'DAKİ KIPTİLERİN SOSYAL TALEPLERİ

Ortadoğu, eşsiz jeopolitik konumu, dinî ve kültürel dokusu, zengin yeraltı kaynaklarıyla her dönemde gündemdeki yerini korumayı başarmaktadır. Üç semavi dinin doğduğu topraklar olmasının yanı sıra, tarihin en köklü medeniyetlerinin birçoğuna ev sahipliği yapan bu bölge, insanlık tarihi için büyük bir öneme sahiptir.

Ortadoğu ülkelerinden biri olan ve geniş coğrafyasıyla çoğu güçlü devlete zemin hazırlayan Mısır, etnik çeşitlilikte de dünyadaki en zengin ülkelerden biridir. Bu etnik gruplar içerisinde hem sayısal çokluk hem de etkinlik bakımından öne çıkan grup, Hıristiyanlık dinine mensup olan ve kendilerini Mısır'ın yerli halkı olarak tanımlayan Kıptîlerdir. Arapların 640 yılında Mısır'ı fethetmesiyle Kıptîlerin büyük bir kısmı Müslüman olmuş ve Kıptîler zamanla dinî azınlık konumuna düşmüştür.

Tezin ana problemini, aynı tarihsel ve kültürel bünyenin unsuru olmakla birlikte, farklı bir dinî kimliğe sahip olan Mısır Kıptîlerinin dinî, hukukî, siyasi ve toplumsal talepleri oluşturmaktadır. Çalışma, Kıptîlerin sosyolojik olarak yakından tanınması, dinî kimlik-vatandaşlık bağı bağlamında var olan problemi belirleyerek, doğru şekilde yansıtmayı ve problemin çözümüne bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Elif ERYİĞİT
Field	: Middle East Studies
Programme	: Middle East Sociology and Anthropology
Supervisor	: Prof. Dr. Halil AYDINALP
Thesis Type & Date	: Master's, April 2019
Keywords	: Egypt, Copt-Coptic, Social Integration, Christianity

ABSTRACT

SOCIAL DEMANDS OF EGYPTIAN COPTS AROUND SOCIAL INTEGRATION

Because of its unique geopolitical location, religious and cultural values and rich underground resources, Middle East always maintains its popularity. In addition to being the birthplace of world's three largest Abrahamic religions, it also hosts many ancient civilizations and therefore has a great importance for human history.

Egypt, which is a Middle Eastern country, is also one of the richest countries of the world in terms of ethnic diversity. Among these ethnic groups, the group that stands out in terms of both numerical multiplicity and efficiency is the Copts, who are Christians and also define themselves as indigenous people of Egypt. When the Arabs conquered Egypt in 640, most of the Copts became Muslims and today the Copts are a religious minority in Egypt.

The main research question of this thesis is political, legal, religious and social demands of Egyptian Copts, who have the same historical and cultural structure with the Egyptian people but have a different religious identity. This study aims to provide a contribution to the solution of the problem in the context of religious identity-citizenship relation.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Halil AYDINALP' e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Kıptîlerin Mısır'daki durumları hakkında görüşme talebimi geri çevirmeyerek değerli bilgiler sunan İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nin kurucu yöneticisi, Arap dünyasının ünlü sivil toplum, insan hakları ve demokrasi savunucusu Mısırlı Sosyolog Prof. Dr. Saad Eddin İbrahim'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan, sabır ve emekleriyle bugüne gelmeme vesile olan aileme ve beni bu alana yönlendiren en büyük destekçim Burhanettin ALTINDAĞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim süreçte benden yardımlarını esirgemeyen, desteklerini her an yanımda hissettiğim değerli arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Elif ERYİĞİT

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	i
KISALTMALAR	ii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ – İDDİA.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	3
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	4
5. ARAŞTIRMANIN KONUSU İLE İLGİLİ TEMEL KAYNAKLAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIPTÎ SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ

1. MISIR	6
1.1. Tarih.....	6
1.2. Coğrafya	6
1.3. Nüfus ve Demografik Yapı.....	7
1.4. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi.....	8
1.5. Din	8
1.6. Dil	9
1.7. Eğitim.....	9
2. MISIR KIPTÎLERİ	10
2.1. Kıptî Kelimesinin Etimolojik ve Terim Olarak Anlamı.....	10
2.1.1. Kıptî Kelimesinin Etimolojik Anlamı	10
2.1.2. Kıptî Kelimesinin Terim Anlamı.....	10

2.2. Kıptî Irkı.....	11
2.3. Mısır'daki Kıptî Tarihi	12
2.3.1. İslâm Öncesi Dönem.....	13
2.3.2. Arap- İslâm Fethi Dönemi.....	16
2.3.2.1. Arap Fethi.....	16
2.3.2.2. Arap Göçü	16
2.3.2.3. İslâmiyet'in Yayılması	17
2.3.2.4. Mısırlıların Arapça Konuşması.....	19
2.3.2.5. Memlûkler Dönemi	20
2.3.3. Osmanlı Dönemi.....	21
2.4. Yakın Dönem Siyasi Tarih	22
2.4.1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi.....	22
2.4.2. 1919- 1951 Yılları Arası.....	24
2.4.3. 1952 Hür Subaylar Darbesi.....	25
2.4.4. Cemal Abdünnasır Dönemi.....	26
2.4.5. Enver Sedat Dönemi.....	28
2.4.6. Hüsnü Mübarek Dönemi.....	29
2.4.7. Kıptîler ve 25 Ocak Devrimi	31
2.5. Kıptî Dili	34
2.6. Kıptî Hıristiyanlığı.....	37
2.6.1. Hıristiyanlığın Mısır'a Girişi.....	37
2.6.2. Hıristiyanlığın Tarihsel Gelişimi.....	38
2.6.3. Günümüz Kıptî Kilisesi.....	40
2.7. Ekonomik ve Sosyal Durum.....	41
2.8. Nüfus	43
2.8.1. Kıptîlerin Nüfus Sayımı	43
2.8.2. Günümüz Kıptî Nüfusu.....	47
2.9. Eğitim.....	47
2.9.1. Eğitim Müfredatı ve Ders Kitapları.....	48
2.9.2. Hıristiyan Dinî Eğitimi	49
2.9.3. Eğitim Ortamı.....	50
2.10. Siyaset	51

3. KIPTÎ MEDENİYETİ.....	53
3.1. Takvim ve Zaman Hesaplamaları	54
3.2. Eczacılık	55
3.3. Diğer Sanatlar	56
4. KIPTÎ HALK KÜLTÜRÜ VE YAŞAM DÖNGÜSÜ	57
4.1. Doğum	57
4.2. Vaftiz	57
4.3. Sünnet	57
4.4. Evlilik – Düğün	58
4.5. Hıristiyan Haccı	59
4.6. Ölüm.....	59
5. İBADETLER.....	59
5.1. Oruç.....	59
5.2. Bayramlar.....	60

2. SOSYAL BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ

1. SOSYAL BÜTÜNLEŞME NEDİR?	62
2. SOSYAL BÜTÜNLEŞME ÇEŞİTLERİ	65
2.1. Normatif Bütünleşme	65
2.2. Fonksiyonel / İşlevsel Bütünleşme	66
2.3. Mânâ Etrafında Bütünleşme	67
2.4. Mecburi Bütünleşme	68

İKİNCİ BÖLÜM

KIPTİLERİN TALEPLERİ

1. SOSYAL BÜTÜNLEŞME SORUNLARI	69
1.1. Kıptîlerin Mısır'da Yaşadıkları Sorunlar	69
1.2. Kıptî-Müslüman İlişkileri	72
2. HUKUKÎ TALEPLERİ	75

2.1. Boşanma Hakkı	75
3. DİNÎ TALEPLERİ	76
3.1. Din ve İnanç Özgürlüğü	76
3.2. Kilise İnşası ve Onarımı İçin Yasaların Yumuşatılması.....	78
3.3. Olası Bir İslam Devletinin Tesis Edilmesine Dair Korkuları.....	81
4. SİYASÎ TALEPLERİ.....	81
4.1. Parlamentoda Temsil Oranlarının Artması	81
5. SOSYAL TALEPLERİ	83
5.1. Eşitlik ve İnsan Haklarının Korunması	83
5.2. Can ve Mal Güvenliklerinin Sağlanması	85
5.3. Sosyo-Ekonomik Alandaki Eşitsizliklerin Giderilmesi ve İşsizlik.....	89
5.4. Medyanın Tarafsız Olması	90
5.5. Eğitimde İkiçiliğin Önüne Geçilmesi.....	91
5.6. Okullarda Anadilleri Olan Kıptî Dilinin ve Kıptî Tarihinin Öğretilmesi	92
5.7. Kimlik Kartlarındaki Din Hanesinin Kaldırılması.....	93
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	98

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: 1952 Devriminden Önce Mısır Parlamentosundaki Kıptî Vekillerin

Sayısı.....52

Tablo 2: 1952 Devriminden Sonra Mısır Parlamentosundaki Kıptî Vekillerin Sayısı:

Cemal Abdünnasır Dönemi52

Tablo 3: Enver Sedat Dönemi53

Tablo 4: Hüsnü Mübarek Dönemi.....53

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Bkz : Bakınız

CAPMAS : Kamu Mobilizasyon ve İstatistik Merkez Ajansı

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Dr. : Doktor

M. : Miladi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

S. : Sayfa

Yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Ortadoğu, genel olarak kabul gördüğü şekliyle bugün, insanlığın medeni hayata ilk geçtiği yerdir. Bunun yanı sıra, doğu ve batı arasında bir geçiş noktası olması itibariyle, insanlık tarihini değiştiren olayların meydana geldiği ve kültürel etkileşimin yaşandığı bir bölge olmuştur. Ayrıca modern dönemle birlikte sanayileşmenin gerek duyduğu ve temel kaynağı olan enerjiyi oluşturan petrol ve doğal gazın bilinen dünya rezervlerinin önemli bir kısmını topraklarında barındırıyor olması Ortadoğu'nun, geçmişte olduğu gibi bugün de önemli bir coğrafya olmasını sağlamıştır. Zikredilen bu özelliklerinin yanı sıra, üç semavi dinin de bu topraklarda doğmuş olması dinsel açıdan önemini artırmaktadır.

Ortadoğu ülkelerinden biri olan Mısır'ın, gerek Arap dünyasının doğusu ve batısı arasında bir köprü vazifesi gören coğrafi konumu, gerekse kadim tarih ve medeniyeti itibariyle Arap dünyası içinde özel bir yeri vardır. Arap dünyasının en kalabalık ülkesi olan Mısır nüfusunun %91'ini Sünni Müslümanlar oluştururken, yaklaşık %8'ini Kıptî Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Mısır'ın en eski halkı olan Kıptîler, Ortadoğu bölgesinin en büyük dinî azınlık grubu olarak kabul edilmektedir. Tamamı Hıristiyan'dır. Kendilerine has bir dilleri vardır ancak günümüzde Kıptîce konuşulmamakta sadece Kiliselerde dinî törenlerde kullanılmaktadır. Onlar da diğer Müslüman Araplar gibi Arapça konuşmaktadırlar.

Arapların Mısır'ı fethinden itibaren Müslümanlarla birlikte işbirliği içinde yaşayan Kıptîler, genellikle sükûnet ve hoşgörünün egemen olduğu İslâm devletleri döneminin akabinde 19. yüzyılda gerçekleşen modernleşme reformları kapsamında zimmî statüsünden eşit vatandaşlık statüsüne geçmişlerdir. Ancak 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden refah döneminin ardından 1970'lerden itibaren farklı şiddet olaylarına maruz kalmışlardır.

Kıptîlere yönelik bu saldırıların kökeninde büyük oranda yönetimlerin iktidarlarını ellerinde tutmak ve pekiştirmek için İslâmî muhalefet hareketlerini Kıptîlere karşı kullanma

abaları yatmaktadır. Kıptiler ve Müslümanlar arasında farklı düzeylerde meydana gelen çatışmaların bir başka sebebi de, ülkede demokratik değerlerin henüz yerleşememesidir (Telci, 2015, s.57).

Bu tezde ana problemimizi, aynı tarihsel ve kültürel bünyenin unsuru olmakla birlikte, farklı dinî kimliğe sahip olan Mısır Kıptilerinin siyasal, toplumsal, dinî ve hukukî talepleri oluşturmaktadır. Araştırmada, her ne kadar aynı kültürün ve tarihin parçası olsalar da dinî kimliğe dayalı olarak bir farklılaşma ve dolayısıyla bir bütünleşme problemi olduğunu kabul etmekteyiz. Kendilerini siyasal bir karşıt kültür değil, daha çok kültürel bir alt kültür olarak gördüklerini iddia etmekteyiz. Toplumsal bütünleşme açısından Kıptilerin sosyal ve kültürel taleplerinin doğru tasvir edilmesi ve açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz. Zira bütünleşme talep ve ihtiyaçların bir müzakere süreci içinde, sivil siyaset araçlarıyla konuşulmasını gerektirir. Böyle bir genel problem üzerinden tezimizin temel iddialarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kıptiler Mısır toplumunun tarihi olarak asli unsurudur; fakat din farklılığına dayalı kültürel ve toplumsal farklılaşma süreci yaşamışlardır.
2. Tarihi olarak Mısır medeniyetine katkısı izlenebilen Kıptiler nitekim kendilerine göre bir halk kültürü ve hayat tarzına sahiptir.
3. Hristiyanlığa dayalı Kıpti alt kültürü bu halk kültürünün izlenebildiği canlı bir dinî alanıdır.
4. Dinî ve kültürel farklılıklar Kıptilerde bütünleşme sorunlarını görünür hale getirmektedir.
5. Maniplasyona açık bir topluluk olarak Kıptiler bütünleşme süreci içinde kendilerini daha güvenli ve zgr hissetmek istemektedirler. Bu anlamda Kıpti cemaatinin başta hukukî olmak üzere, dinî, siyasî ve sosyal talepleri mevcuttur.
6. Bu talepler Kıptileri siyasi bir azınlık haline getirmekten ziyade, kültürel bir alt kimlik olarak varlıklarını pekiştirecek niteliktedir. Ayrı bir toplum ve devlet sahibi olmaktan çok aynı toplum ve üst kültürün eşit yurttaşları olma talebi baskındır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Mısır tarihi, sosyal, siyasal olarak birçok çalışmaya konu olmuştur. Ancak Mısır'ın en büyük azınlık grubu olan Kıptîler hakkındaki araştırmalar daha çok Batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Ülkemizde de Kıptîler ile ilgili oldukça az çalışma yapılmış hatta Türkçe kaynak bulmada oldukça zorlanılmıştır. Kıptîler, Mısır'ın bugün ve geleceğini kurmada, Arap Baharı sürecinde devrilen Mübarek hem de seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Mursi'ye muhalif kalarak ülke kutuplarından farklı bir siyasal tutum izlemiş özgün bir gruptur. Toplumsal barış denkleminde ve Arap Baharının arzuladığı şekilde Mısır'ın demokratik inşasında önemli bir yer tutan en büyük azınlık grup olması ve uluslararası ağ sayesinde iç ve dış ülke siyasetinde kaçınılmaz olarak hesaba katılması gereken Kıptîler, çalışılması elzem bir grup olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, mütevazı de olsa Türkçe literatüre ağırlıklı olarak Arapça kaynakların kullanıldığı bir katkı sağlama amacındadır.

Yine araştırmada, genel itibariyle Kıptîleri yakından tanımak, Kıptîler kimdir?, Talep ettikleri haklar nelerdir?, Problemleri nedir? gibi sorulara cevap aramak suretiyle problemin çözümüne katkı sağlamayı amaçlamaktayız. Bütün bunları yaparak da Türkiye'deki Kıptî sosyolojisinin gelişmesine hizmet edeceğimize inanmaktayız.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız nitel bir araştırma olup hem doğrudan gözlem, hem de dolaylı gözlem yöntemi kullanılmıştır. Teorik kısmın yazılmasında dolaylı gözlem yöntemine ait bir teknik olan belge tarama kullanılmış; tezin uygulaması mesabesindeki talepler kısmında ise kısmi de olsa mülakatlara ve kişisel gözlemlerimize yer vermekle birlikte esas olarak içerik analizleri kullanılmıştır. Araştırmada konu ile ilgili kitap, dergi, ansiklopedi, süreli yayın, güvenilir internet kaynakları, Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanmış tezler ve güvenilir haber siteleri ile internet gazeteleri şeklinde kaynaklar taranarak, belge tarama modeli çerçevesinde uygun dokümanlar kullanılmıştır. Ayrıca mülakat yapılmış, yapılan görüşmelerden alınan kesitlerin bir kısmında mülakatçıların izinlerine dayalı olarak şahsî bilgiler (isim-soy isim) belirtilmiş, bazısında ise katılımcı etiği çerçevesinde gizli tutulmuştur. Kendim de Mısır'da yaşadığım üç yıl boyunca Mısırlıları dolayısıyla Kıptîleri doğrudan gözlemleme fırsatı buldum. Kendi kişisel gözlemlerimi de yer yer aktardım.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Araştırma, yapıldığı zamanla, yerle, ele alınan gazete ve haber siteleriyle sınırlı kalmıştır. Mısır'daki Kıptîler ele alınmış, Mısır ve Arap medyasındaki belli başlı gazeteler üzerinden bir tarama yapılmıştır.

Araştırma, 2000-2018 yılları arası özellikle 2011 yılı 25 Ocak Devrimi'nden sonraki dönemle sınırlandırılmıştır. Bu yıllarla sınırlamamızın sebebi, Mübarek dönemi ve sonrasında Mısır'daki Kıptîlere, kiliselerine, ev ve iş yerlerine karşı yapılan saldırıların artması ve bu bağlamda bütünleşme probleminin daha net gözlemlenmesidir.

5. ARAŞTIRMA KONUSU İLE İLGİLİ TEMEL KAYNAKLAR

Araştırmanın ilk aşamasında konuyla ilgili kaynaklar taranmıştır. Literatüre bakıldığında ülkemizde Kıptîler hakkında yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra Arapça ve İngilizce kaynaklar taranmıştır. Araştırmada, birincil kaynak olarak bölgenin de anadili olan Arapça eserlerden yararlanılmıştır.

Araştırmaya daha fazla katkı sağlaması için, Türkçe kaynak yetersizliğinden dolayı ve birkaç görüşme yapmak üzere Mısır'a gittim. Kahire Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İskenderiye Kütüphanesi, 2016 Yılı Uluslararası Kahire Kitap Fuarı ve bazı Kıptîlere ait kitapçılara giderek konuyla alakalı kaynaklara ulaştım. Arap dünyasının ünlü sivil toplum, insan hakları ve demokrasi savunucusu Mısırlı sosyolog Prof. Dr. Saad Eddin İbrahim ile yöneticisi olduğu Kahire'deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nde bir mülakat yaptım. Bunun yanı sıra isminin açıklanmasını istemeyen bazı Mısırlı Müslüman ve Kıptîlerle kısa görüşmelerde bulundum.

Kıptîlerin tarihi ve Mısır toplumundaki konumlarıyla ilgili temel kaynak olarak, Abû Seyf Yusuf'un "*Akbât Mısır: et-Târih ve el-Gadiyye*", 'Azmî Bişâra'nın "*Hel Min Mes'eleli Kıbtıyyeti Fî Mısır*", Ferec Tevfik Zahûr'un "*Kıssatu'l-Akbât*" ve İbrahim Saad Eddin'in "*The Copts of Egypt*" isimli kaynaklarından faydalanılmıştır. Ayrıca Kıptî kültürü ve medeniyeti ile ilgili temel olarak, Do'a Mohammed Baha Eddin'in "*Mâhiyetu 'Ulûmi'l-Kıbtıyye..Mustalahât ve Ta'rîfât*" ve 'Abd Samuel Fâris'in "*İshâmâtu'l-Akbât Fî el-Hadârati'l-İnsâniyye*" isimli kaynaklardan yararlanılmıştır. Sosyal Bütünleşme Teorisi ile

ilgili temel kaynak olarak ise, Prof. Dr. Halil AYDINALP'in 2015 yılında, Mardin'de, Kutlu Doğum Haftası kapsamında "Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku" Sempozyumu'nda sunmuş olduğu "Birlikte Yaşama Hukukunun Sosyolojik Temelleri" başlıklı bildirisinden faydalanılmıştır.

Uygulama bölümü için, başta Kıptî gazeteleri ve haber siteleri olmak üzere çeşitli haber sitelerinden ve gazetelerinden faydalanılmıştır. Başlıca siteler ve gazeteler, Watanî (وطنى), El-Akbât Muttehidûn (الأقباط متحدون) , Eş-şurûk (الشروق), El-Yevm'us-Sâbi'i (اليوم السابع), D.W. COM, El-Cezîre (الجزيرة), El-Ahram (الأهرام).



BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIPTÎ SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ

1. MISIR

1.1. Tarih

Mısır'ın bilinen ilk tarihi Firavunlar zamanına, M.Ö. 4000 yılına uzanmaktadır. Filistinli bir kabile olan Hiksoslar'ın ülkeyi işgal etmesi ve XV. ile XVI. hanedanları kurmaları, bu dönemde Mısır yönetiminde meydana gelen en önemli idari değişikliktir. Daha sonra Hiksoslar XVII. Hanedan tarafından Mısır'dan kovulmuş ve idare tekrar bölge halkından olan sülalelerin eline geçmiştir. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Pers kralı Kambyzes, Pelsium'da M.Ö. 525 yılında Firavun Pysematik'in ordusuna yenilmiş ve ülke bağımsızlığını tekrar kaybetmiştir. Böylece ülke, M.Ö. 333 yılına kadar Pers hakimiyetinde kalmıştır. Büyük İskender M.Ö. 332 yılında Mısır'ı ele geçirmiştir. Bu tarihte başlayan Helenistik dönem, yaklaşık üç asır sürmüştür. Kraliçe Kleopatra, bu dönemin son kraliçesidir. Romalılar, M.Ö. 30 yılında Nil topraklarını işgal etmiştir. Batı Roma'nın bu topraklardaki etkinliğini kaybetmesinin ardından yönetim Bizans'a (Doğu Roma) geçmiştir. Persler, M. 617-629 yılları arasında Mısır'a hakim olmuşlar ancak Heraklios (M.610-641) onları çıkararak Mısır topraklarını tekrar Bizans egemenliği altına almıştır. M.641 yılından Müslümanların Mısır fethine kadar, Bizans hakimiyeti devam etmiştir (Apak, 2001, 147).

1.2. Coğrafya

Mısır, Afrika Kıtasının Kuzeydoğusunda yer almaktadır. Batıda Libya, doğuda Sina çölü ve Kızıldeniz, güneyde Sudan ve kuzeyde Akdeniz ile sınırdır (Egypt Demographic And Health Survey [EDHS], 2015). Mısır toprakları Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eski Mısırlılar Yukarı Mısır'a Vadi, Aşağı Mısır'a ise Delta adını vermişlerdir (Apak, 2001, 147-148).

Mısır, Arap ülkeleri arasındaki en büyük ve en yoğun nüfusa sahip ülkedir. Ülkenin toplam alanı yaklaşık bir milyon kilo metre karedir. Ancak, arazinin çoğu çöldür ve Mısır'ın sadece %7,7'si yerleşim alanıdır. Mısır hükümeti, toprak ıslahı ve çölde yeni yerleşim yerlerini teşvik etme politikası yürütmektedir. Bu çabalara rağmen, Mısırlıların çoğunluğu ya ülkenin kuzeyindeki Nil Deltası'nda ya da Kahire'nin güneyindeki dar Nil Vadisi'nde yaşamaktadır.

İdari olarak, Mısır 27 vilayet, 145 ilçe ve 869 köye ayrılmıştır (EDHS, 2015; AFESAM, 2018). Dört kent valiliği olan Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş kırsal nüfusa sahip değildir. Diğer 23 vilayet kentsel ve kırsal alanlara ayrılmıştır. Bu vilayetlerin dokuzu Nil Deltası'nda (Aşağı Mısır), dokuzu Nil Vadisi'nde (Yukarı Mısır), kalan beş sınır vilayeti ise, Mısır'ın doğu ve batı sınırlarında yer almaktadır (EDHS, 2015).

1.3. Nüfus ve Demografik Yapı

Mısır'da nüfus sayımının tarihi firavunlar zamanına dayanmaktadır. Modern çağda, gelişmekte olan ülkeler arasında Mısır gibi nüfus istatistikleri alanında köklü bir geçmişi olan ülke bulmak zordur. Öyle ki, Mısır'da ilk nüfus sayımı M.Ö. 3340 yılında yapılmıştır. Ancak modern çağda ise ilk nüfus sayımı 1800 yılında yapılmıştır ve o zamanın nüfusu 2,5 milyon olarak kayıtlara geçmiştir (Bibâvi, 2001, s.87).

Kamu Mobilizasyon ve İstatistik Merkez Ajansı (CAPMAS) tarafından açıklanan verilere göre, Mısır'ın toplam nüfusu Ocak 2018 itibariyle 96.278 bindir (Mısır Fî Arkâm 2018, 2018, s.4). Arap dünyasındaki en kalabalık ülkedir. Nüfusun %91'ini Sünni Müslümanlar oluştururken yaklaşık %8'ini Kıptî Hıristiyan nüfus oluşturmaktadır. Kıptîler ve Müslümanlar yüzyıllardır ülkede beraber yaşamıştır. Ancak Müslüman cemahtaki siyasi İslam'ı benimseyen birtakım hareketlerin ortaya çıkmasıyla Kıptîlerle ilişkilerde bazı gerginlikler yaşanmıştır (Dağ, 2015, s.56). Kalan nüfusu Avrupalı Hıristiyan etnik unsurlarla, Nübyeli, Beca, Arnavut, Berberî gibi değişik kökenlerden gelen Müslüman etnik unsurlar oluşturmaktadır (Sancak, 2006, s.18).

1.4. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi

Mısır, her zaman önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Bunu coğrafi konumuna ve dolayısıyla da tarımsal ürün bolluğuna ve çeşitliliğine borçludur ('Ulema'ul-Hamleti'-Fransiye, 1989, s.231). Mısır'ın en önemli yeraltı kaynağı petroldür. Süveyş Körfezi, Sina Yarımadası, Doğu ve Batı çölleri petrol bakımından oldukça zengindir. Demir filizi, kireç taşı, tuz ve fosfat diğer önemli doğal kaynaklarındandır. Bunun yanı sıra Mısır, enerji zengini bir ülke olarak nitelendirilmese de, Afrika kıtasında Cezayir ve Nijerya'dan sonra, en büyük doğal gaz rezervine sahip ülkedir. Ancak, üretilen enerji, artan enerji ihtiyacını karşılayamamaktadır. Mısır'ın kalkınmasında ciddi payı olan Nil Nehri Mısır'ın önemli doğal kaynaklarından birisidir. Nil havzasında yapılan tarım ülke için hayati bir önem taşımaktadır (Dağ, 2015, s.63-64). Ağırlıklı olarak, pamuk, pirinç, kahve, keçi derisi, kumaş, şeker, buğday, kına, tıbbi ilaçlar ve kurutulmuş sebzeler ihraç edilmektedir ('Ulema'ul-Hamleti'-Fransiye, 1989, s.235).

Bunun yanı sıra Mısır'da balıkçılık da oldukça gelişmiştir. Yılda 140 bin tona yakın balık ve su ürünü avlanırken, bunun yaklaşık dörtte üçünü tatlı su balıkları oluşturmaktadır. Ancak Asvan Barajı'nın, ırmak sularının taşıdığı besleyici maddeleri kesmesi sebebiyle Akdeniz kıyısında yapılan balıkçılıkta hissedilir bir gerileme olmuştur. Ayrıca, oldukça zengin tarihi eserleri, her mevsim uygun iklimi ve kıyıları ile Mısır turistlerin ilgisini çekmekte olup, turizm gelir kaynakları arasındadır. (Sancak, 2006, s.22-24).

Ülkede işsizlik %10-15 arasındadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle Mısır'da orta sınıf oluşmamıştır. Gelir düzeyi yüksek halk küçük bir kesimi oluştururken, büyük bir çoğunluğu düşük gelirlidir. Kişi başına düşen milli gelir yaklaşık 6.000 dolar olmasına karşın gelir adaletsizliği sebebiyle halkın büyük bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Devrimin ardından, Mısır ekonomisi daha da gerilemiş, dış borçlar yükselmiş, yatırımlar azalmış ve işsizlik artmıştır (Dağ, 2015, s.57).

1.5. Din

Resmi dinî İslam'dır. Halkın yaklaşık %91'i Müslüman'dır. Müslümanların neredeyse tamamı Sünnî olup, bunların çoğunluğu Şafii olmakla birlikte diğer önemli bir kısmı da Hanefidir. Hanefilerin büyük bir kısmını şehir halkı temsil etmektedir. Nüfusun geri

kalanını ise Kıptî kökenli Ortodoks Hıristiyanlar (Kıptîler diğer Ortodoks Hıristiyanlardan farklı bir inanca sahiptirler), Rum kökenli Ortodokslar, Arap kökenli Marunî Hıristiyanlar ve çeşitli Avrupa ülkelerinden gelip Mısır'a yerleşmiş olan Katolik ve Protestanlar oluşturmaktadır. Özellikle başkent Kahire'de nüfusun azımsanmayacak bir kısmını Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Bu kesime ait iş yerleri genellikle Cumartesi ve Pazar günleri kapalı olmaktadır. Mısır'da 1948'den önce yaklaşık 80 bin kadar Musevî bulunurken, İsrail'in kurulması ve Arap-İsrail savaşlarının ardından, Yahudi sayısında ciddi bir azalma olmuş ve bölgeden önemli bir göç gerçekleşmiştir (Sancak, 2006, s.19-20).

1.6. Dil

Mısır'ın resmi dili Arapçadır. Ancak halk arasında daha yaygın olarak Mısır'a özgü bir lehçe olan Mısır ammicesi (العامية المصرية) konuşulmaktadır (Dağ, 2015, s.56). İş ve ticaret alanında yaygın olarak İngilizce ve Fransızca kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, Güneydeki Nübyeliler ile çölde yaşayan Berberîler gibi ülkedeki farklı küçük etnik unsurlar ise, kendi aralarında mahallî dillerini konuşmaktadırlar (Sancak, 2006, s.19).

1.7. Eğitim

Mısır genelinde %57,7 olan okuryazarlık oranını %46,9'unu kadınlar oluştururken, %68,3'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Son yıllarda eğitim alanında iyileştirilmeler yapılmaya çalışılsa da, sınıfların kalabalık ve öğretmenlerin yetersiz olması, eğitim sistemindeki bozukluklar gibi nedenlerle eğitimin kalitesi hâlâ düşük bir seviyededir. Mısır'da 6-12 yaşlar arasında ilköğretim zorunlu ve ücretsizdir. Örgün eğitim sistemi üç aşamaya ayrılmıştır. Altı yıllık ilköğretimi, yalnız sınavla girilebilen üçer yıllık orta ve lise öğrenimi takip etmektedir. Genel ve teknik eğitim veren iki tip lise mevcuttur. Örgün eğitimin yanı sıra, El-Ezher Üniversitesi'ne bağlı enstitülerde de çok sayıda öğrenci eğitim görmektedir. Kuruluşu 970'li yıllara kadar dayanan El-Ezher Üniversitesi, İslam ve Arap bilimleri alanında dünyanın en önde gelen eğitim kurumudur. Mısır'daki başlıca devlet ve özel üniversitelerin yanı sıra, çok sayıda teknik enstitü de bulunmaktadır (Sancak, 2006, s.20-21).

2. MISIR KIPTİLERİ

2.1. Kıptî Kelimesinin Etimolojik ve Terim Olarak Anlamı

2.1.1. Kıptî Kelimesinin Etimolojik Anlamı

Kıbt kelimesinin menşei hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan biri; Yunanca “Aiguptios”, “Aigiptioi”, “Aigyptos” kelimelerinden gelmiş olduğu yönündedir. Bu kelimenin başındaki “ai” ve sonundaki “os” harflerinin ortadan kalkması sonucunda meydana gelen “gypt” şekli, bütün Avrupa dillerinde kullanılan modern “Egypt” ve “Copt” kelimelerinin aslını oluşturmuştur (Erdem, 1997, s.114; Nesîm, 2000, s.23). “Aigyptos” kelimesi başka bir Mısır kelimesi olan, Antik Mısır’ın başkenti Memfis’teki bir kilisenin ismi ve Ptah Tanrısının Mabedi anlamına gelen “*Ha-Ka-Ptah*” (İlâh Ptah’ın Evi) adından gelmiştir. Arapçadan; *Ha-* mabed, *Ka-* ruh, *Ptah-* ilah ismi olarak tercüme edilmektedir. Ptah, Mısır tarihindeki büyük ilahlardan biri olarak kabul görmektedir (Alsayyad, 2011, s.22; Baha Ed-Dîn, 2013, s.5; Nesîm, 2000, s.23). Kıbt kelimesinin ayrıca bazı Arap ve Sâmi kaynaklarına göre, Hz. Nuh’un torunlarından biri olduğu söylenen ve Nil Vadi’sine ilk yerleşen kişi olup burayı Kuft olarak isimlendiren Kuftaim’in isminden (Yusuf, 1987, s.15) veya Antik Mısır’daki Koptos şehrinin adından türetildiği söylenmektedir (DİA, 2002, s.424).

Başka bir görüşe göre, Kıptî kelimesi ilk defa orta çağın sonlarında Mısır’ı ziyaret eden Batılı seyyahların hikayelerinde ortaya çıkmıştır. Kelime, Mısır’ın Hristiyan halkı anlamına gelen “Kıbt” çoğulu “Akbât” olarak Arapçadan alınmıştır. Doğu’daki diğer Hristiyan mezhepleri Maruni, Ermeni, Katolik Rum olarak isimlendirilirken, geri kalanı da El-Nâsıra şehrine nispetle ‘nasrânî’ olarak isimlendirilmişlerdir (Baha Ed-Dîn, 2013, s.5).

Günümüzdeki yaygın kabule göre “Kıbt” kelimesi Grekçe’den gelmektedir. Batı kaynaklarında, XVIII. Yüzyıla kadar “cophte” şeklinde yazılan bu kelimenin anlamı tartışma konusudur (Erdem, 1997, s.144).

2.1.2. Kıptî Kelimesinin Terim Anlamı

Kıptî kelimesinin etimolojik anlamında olduğu gibi terim anlamında da farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan öne çıkanları şu şekilde sıralayabiliriz; Kıptî kelimesi, Mısır Bizans yönetimi altındayken yayılmıştır ve dinleri farklı olsa da Mısır’ın yerli halkı için

kullanılmıştır (Wanîs, 2009). Ancak bu kelime Müslüman Arapların Mısır'a girmesiyle dini bir boyut kazanmış ve Mısır'ın kadîm Hıristiyan halkını ifade etmek için kullanılmıştır. Müslümanlar VII. Yüzyılda Mısır'ı fethetmeleriyle burayı Dârülkıbt olarak tanımlamışlardır (DİA, 2002, s.424).

Bir başka görüşe göre, Eski Mısır halkını ifade eden Nil deltası sakinleri anlamını taşımaktadır (Nesîm, 2000, s.24). Ayrıca, çocuklarını sünnet ettirdikleri için Mısırlılara, Yunanlılar tarafından verilmiş bir isimdir (Yusuf, 1987, s.15). Bütün bu bilgilerden anlaşıldığı üzere; "Kıptî" terimi Yunanca "Aiguptios" kelimesinin Arapça söylenişidir (Erdem, 1997, s.144). Günümüzde, 45'te İskenderiye'den Aziz Mark Evangelist tarafından kurulan Kıptî Ortodoks Kilisesi üyesi (Atta-Alla, 2012, s.477), Mısırlı Hıristiyan halkı tanımlamaktadır (Necîb, 2001, s.15).

2.2. Kıptî Irkı

Kıptî ırkının nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Kıptîler, Sami soyundan mı, Hami soyundan mı gelmektedirler? Yoksa Sami ve Hami soyunun karışımı bir ırk mıdır? (Yusuf, 1987, s.16).

Bu konuda çoğunluğu Kıptî, bazıları batılı olmak üzere birçok kaynak, mevcut Kıptîlerin doğrudan eski Mısır nüfusuna dayandığı fikrini vurgulamaktadır (Yusuf, 1987, s.16). Kıptîler, Hıristiyanlığın başlangıcından önce Nil Vadisi'nde yaşayan insanların torunları oldukları fikrini benimsemiş ve nesillerinin Firavunları izlediğine inanmışlardır. Kendilerini Firavunların gerçek oğulları "*the true sons of the Pharaohs*" olarak görerek bununla gurur duymaktadırlar. Firavunların zamanından günümüze, ırksal saflıklarını muhafaza etmeyi başardıkları için kendilerinin gerçek Mısırlı olduklarına inanırlar (Stap, 2011, s.2-5). Kıptîler, simaları ve fiziksel özellikleri itibarıyla Eski Mısırlılara en yakın örneği temsil etmektedirler.

Aynı zamanda antropolojik veriler Mısırlıların, beyaz renkten koyu kahverengiye dönen ten renkleri hasebiyle Kafkas ırkının kollarından birine ait olduklarına işaret etmektedir. Bu grupta, Akdeniz soyunun içinde yer almaktadırlar. Mısırlılar, Samiler ve çoğunluğu İranlılar olmak üzere Afganlar bu grubun içindedirler. Eski Mısırlıların ırksal kökenleri hakkında birtakım tartışmalar vardır. Birçok bölgesel farklılıklar olmasına rağmen,

bu iki halkın ikisi de ortak kökenli bir etnik veya etnolojik birimdir. Bu birim, başka büyük ve kardeş bir birime karşılık gelir bu birim Arap Yarımadası veya Batı Asya'daki Sami grubudur ve her ikisi de Avrupa Kafkas soyunun bir kolunu oluşturur (Yusuf, 1987, s.16).

Bazı araştırmacılar, mevcut Mısır halkının %88'inin, onda dokuzunun İslâm'ı seçen eski Kıptî ailelerin soyundan geldiğini belirtmektedirler. Arap ve Mısırlılar arasında Arap fethinden sonra büyük bir karışma gerçekleşmiştir ancak halkın vücudunun temel oluşumunda veya kanında herhangi bir değişim olmamıştır (Yusuf, 1987, s.17). Kıptîler, Mısır'daki Müslümanları, topraklarını fetheden Araplarla evlenen dönüştürülmüş Kıptîler olarak görmektedirler. Bu inanca göre, Kıptîler kendilerini Arap olarak görmemektedirler (Stap, 2011, s.5).

Her ne kadar Mısırlılar oldukça homojen bir Hermite kökenli insanlar olsalar da, iki farklı tipte azınlık gözlemlenebilir. Birinci tip azınlıklar, Mısır'ın tarihi kilisesi olan Kıptî Ortodoks Kilisesi'ne mensup Mısırlı Hıristiyanlar da temsil edilen dini azınlıktır. Katolik, Evanjelist, Protestan, Maronit, Rum Ortodoks ve Yunan Katolikleri, Kıptî azınlık içindeki Hıristiyan azınlıklardır. Birkaç Yahudi ailesi ve Bahâîler de vardır. İkinci tip azınlıklar, az sayıda Bedevi Arap ve Nubyalıyı içeren etnik azınlıklardır.

Her ne kadar Kıptîler Mısır milletine bedensel olarak entegre olmuş olsalar da, kolaylıkla ayırt edilebilirler. Çoğu Hıristiyan erkek ve kadının sağ bileğinin iç tarafında haç dövmesi vardır. İsim olarak da Müslümanlardan ayrılmaktadırlar. Müslümanlar Arap ve İslami isimleri kullanırlarken, Hıristiyanlar İncil ve seküler Mısır isimleri kullanmaktadırlar (Atta-Alla, 2012, s.477).

2.3. Mısır'daki Kıptî Tarihi

Kıptî Mısır, Mısır tarihinde, miladi I. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak miladî 641 yılına kadar uzanan uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem boyunca, birçok kanlı mücadele verilmiş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapılmıştır (Medhat, 2007, s.41). Mısır'ın tarihi M.Ö. 4000'lere kadar uzanmaktadır. M.Ö. 332 yılında Büyük İskender tarafından fethedilmesiyle firavunların egemenliğine son verilmiştir. Müslümanlar tarafından fethedilene kadar Bizans yönetiminde kalmıştır (Dağ, 2015, s.53). Bu dönemde başlayan Helenistik dönem, yaklaşık üç asır sürmüştür (Apak, 2001, s.147).

Mısır'da Kıptîlerin tarihi; İslam öncesi dönem, Arap-İslam fethi dönemi, Osmanlı Dönemi ve Mısır'ın İngiliz işgali dönemi olmak üzere üç aşamadır (Müdüriyyetü'l-Ma'lûmâti Ferğü'l-Bahsi'r-Raci'i, 2011, s.9).

2.3.1. İslâm Öncesi Dönem

İslam öncesi dönem, Mısır Roma devleti olduktan sonraki Roma dönemidir (Müdüriyyetü'l-Ma'lûmâti Ferğü'l-Bahsi'r-Raci'i, 2011, s.9). Romalılar, Mısır'a M.Ö. 31 yılında hakimiyet kurmuş ve bu, bin yıl sürecek olan Grekoromen döneminin başlangıcı olmuştur. Bu dönem, Mısırlıların Hıristiyanlaşması, kültürel kimlikleri için mücadeleleri ve Bizans'tan kurtulma dönemleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, yabancı yöneticiler, halka karşı fazla baskı ve sömürü uygulamıştır. Mısırlıların vatandaşlık haklarından yararlanmalarının önüne geçmişler ve bu Mısırlıların ırksal, dini, ekonomik ve politik olarak çökmesine sebep olmuştur.

Mısır'da Hıristiyanlık, I. Yüzyılın ortasından itibaren hızlıca yayılmıştır (İbrahim, 1996, s.7). Bazı tarihçiler, Aziz Markos'un Mısır'a gelip Hıristiyanlığı yaydığını ve miladî 68 yılında bu topraklarda öldüğünü tahmin etmektedirler (Yusuf, 2016, s.42). Hıristiyanlık Mısır'da sadece belli bir bölgeye değil, her yöne yayılmıştır (Zakhûr, 1993, s.27). Ancak, birçok Mısırlı Hıristiyanlığı kendi inanç ve ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Romalılar Mısırlılar üzerindeki baskıyı arttırdıkça, onların da milliyetçilik bilinciyle Hıristiyanlık dinini bir ideoloji haline getirdikleri söylenebilir. Belki de bu yüzden Kıptîler, 29 Ağustos 284 yılında İmparator Diolectian'ın Kıptîler üzerinde gerçekleştirdiği katliamı Kıptî takviminin miladı olarak kabul etmektedirler (İbrahim, 1996, s.7). Kıptîlerin, Roma Devleti tarafından gördükleri işkence ve zulümler Diolectian'ın döneminde, III. Yüzyılın sonunda zirveye ulaşmıştır. Bu sebeple, bu dönem “Şehitler Çağı” olarak bilinmektedir (Müdüriyyetü'l-Ma'lûmâti Ferğü'l-Bahsi'r-Raci'i, 2011, s.9). İmparatorluğun her yerinde, Mısırlı Hıristiyanlara yapılan katliamlar Diolectian döneminde kesintisiz olarak sürmüş ve sonrasında da 641 yılına kadar devam etmiştir (Medhat, 2007, s.105).

Diolectian dönemi (284-305), tarihte Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nun Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ve Batı Roma İmparatorluğu (Roma) olarak ikiye ayrılmasından sonra

390 yılında tam anlamıyla tesis edilmiştir. Daha sonra, 476 yılında barbarlar tarafından yıkılmış ve papalık yıldızı yükselişe geçmiştir (Medhat, 2007, s.106).

Bir yandan Mısırlılar ve Mısır Kilisesi arasındaki, diğer yandan da Roma imparatorları arasındaki ihtilaf 313 yılına kadar sürmüştür sonrasında da 451 yılına kadar devam etmiştir (Yusuf, 2016, s.43). Roma İmparatorları, Hıristiyanlığın yayılmasını engelleyemeyeceklerini fark ettiklerinde, Roma'nın ilk Hıristiyan İmparatoru I. Konstantinos, devletin resmî dininin Hıristiyanlık olduğunu ilan eden, 313 tarihli Milan Fermanı'nı yayınlamıştır. Bu, Kıptî direncini sadece çok kısa bir süre için azaltmıştır (İbrahim, 1996, s.7). Ancak, bu çözüm yalnızca, Mısır Kilisesi liderleri tarafından kabul edilen geçici bir ateşkestir (Yusuf, 2016, s.43).

III. Yüzyılda Mısır, birkaç ülke tarafından istila edilmiştir. Para biriminin değişmesiyle yeni vergiler uygulanmıştır. Maruz kalınan ağır vergi yükü, binlerce yıldır istikrarlı bir şekilde devam eden sosyal ve ekonomik sistemi tehdit etmeye başlamıştır. Saldırlardan etkilenen fakir köylülerin çoğu kaçmış geriye sadece sekizde biri kalmıştır. Orta sınıf toprak sahipleri ise, topraklarını koruma karşılığında toprak ağalarına satmışlardır. IV. Yüzyılda, durumlar daha da kötüleşmiş, köylüler ve çiftçiler köylerini çöle taşımak zorunda kalmışlardır. V. Yüzyılda, toprak sahiplerinin İstanbul'dan bağımsızlık kazanmaya çalıştıkları bir devir olmuştur. Yerel yönetimlerdeki yolsuzluğu önleme çalışmaları başarısız olmuştur. Çünkü toprak sahipleri bu konuda yönetime destek vermişlerdir (İbrahim, 1996, s.7). Ticari şartlar kötüleşmiş, işler daha da kötüye gitmeye başlamıştır (Zakhûr, 1993, s.30).

Bir yüzyıldan daha kısa bir sürede, Mısır tamamıyla Hıristiyanlık dinine dönüşmüştür. Hıristiyanların sayısının artmasıyla, İskenderiye Kilisesi Roma İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan Kiliselerinin başı olmuştur. Papaları en iyi ailelerden seçilmiştir. İskenderiye Kilisesi'nin inancı, 451 yılında Kadıköy Konsili (Kalkedon Konsili) toplanıncaya kadar devletin resmi inancı olarak devam etmiştir. Bu süre boyunca, Mısır Kilisesi, kendi yönetme yetkilerine sahip olmuş ve bağımsızlığını kazanmıştır. İskenderiye Kilisesi'ne bağlı manastırların sayısı artmıştır (Zakhûr, 1993, s.30). V. ve VI. Yüzyıllarda, kontrolü sadece kilise ve manastırlara ait olan geniş arazilere sahip olmuştur. Ayrıca, bu dönemde papazlar özel mahkemelerinin yanı sıra, özel ordulara ve polislere sahiplerdir. Dini otoritelerin yanı sıra sivil, hukuki ve politik güçleri de vardır. Papazlar kendi sınıflarını

oluşturmaya başlamışlardır. İskenderiye Kilisesi o zamanlar bütün Hıristiyan dünyasında, Hıristiyan felsefi ve teolojik düşüncenin lideri olmuştur. İskenderiye Kilisesi'nin Hıristiyanlığa en önemli katkısı, 'Didascalya' isimli, Hıristiyan felsefesinin temellerinin atıldığı teoloji ve din okulu olmuştur (İbrahim, 1996, s.7).

V. ve VI. Yüzyılda, sınırlara yapılan saldırılar devam etmiştir. 616 yılında, Persler Mısır'ı yaklaşık on yıl süresince işgal etmiştir. Bizans askeri gücü azalmaya devam etmiştir. VII. Yüzyılda ise, Arap fethine karşı az bir direniş göstererek tamamen çökmüştür (Yusuf, 2016, s.44-45).

Perslerin Mısır işgali sırasında, Mısırlılara yapılan baskılar artmıştır. Manastırlar ve kiliseler yıkılmış ve Mısırlılara Nasturiliği (Nestorianism) dayatmaya çalışmışlardır. Mısır, on yıl sonra İmparator Heraklios komutasında, Pers işgalinden Bizans hakimiyetine döndüğünde, Bizans İmparatorluğu'nun Mısır Kilisesi'ne karşı darbe girişimleri devam etmiş, Mısırlılara karşı ekonomik ve dini baskılar artmıştır (Medhat, 2007, s.177-178).

İmparator Heraklios, 620-630 döneminde, krallığını korumak için bir reform hareketi başlatmaya karar vermiştir. İmparatorluğun bütün çelişkili Hıristiyan doktrinlerini kapsayan, devlet için yeni bir din başlatma kararı almıştır. Monofilik (Monophilic) Mezhebi olarak bilinen görüşünü İskenderiye ve Antakya'daki Mısır Kilisesi üzerinde zorlamaya çalışmış ancak, kabul edilmemiştir (İbrahim, 1996, s.7; Medhat, 2007, s.179). Bunun üzerine, şiddet yöntemleri kullanmaya başlamış ve Mısır, bugün Büyük Türbülasyon-Kaos (Great Tribulation) aşaması olarak bilinen devire girmiştir. Bu süre zarfında Kıptî Papazı Benjamin, koltuğunu terk etmek ve yaklaşık on yıl boyunca çöle kaçmak zorunda kalırken, rahip ve piskoposlar da dağıtılmıştır. Din adamları dahil birçok vatandaş, inançlarını inkâr etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada, Mısır vatandaşları zaten ekonomik ve sosyal problemlerden dolayı sıkıntı çekmekteydiler. Bütün bu faktörler, daha iyi bir hayat yaşama umuduyla Müslüman Arap fetihlerini hoşgörülle karşılamalarına katkıda bulunmuştur.

Ancak, 725-773 yılları arasında Müslüman yöneticilere karşı en az altı isyan gerçekleşmiş ve sonrasında kabul edilmişlerdir. Kıptîlerin çoğu İslamiyet'e geçmiştir (İbrahim, 1996, s.7-8).

2.3.2. Arap-İslâm Fethi Dönemi

2.3.2.1. Arap Fethi

Miladi 640 yılında Mısır, Amr Bin Âs kumandasında Arap orduları tarafından fethedilmiştir (El-Fekî, 1991, s.19). Mısır halkı, Bizans yönetiminin dayattığı vergi yükü ve sert politikasından kaçarak, Arap yönetiminin daha hoşgörülü olacağına inandığı için Bizans yönetimine sırt çevirerek Arapları desteklemiştir (Dağ, 2015, s.53). İslam'ın hoşgörü ve adalet anlayışı, Müslümanların Mısır'ı fethetmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum, Hıristiyan dünyası ve Bizans İmparatorluğu için önemli bir kayıp olmuştur (Erdem, 1997, s.158).

Yaptığımız mülakatta Mısırlı sosyolog Saad Eddin İbrahim, VI. ve VII. Yüzyıl arasında, Mısır Araplar tarafından fethedilene kadar halkın çoğunluğunu Kıptîlerin oluşturduğunu ve Hıristiyanlığa bağlı olduklarını belirtmiştir. Ancak gayrimüslimlerden alınan cizyeyi ödememek için Kıptîlerin büyük bir kısmının İslam'a geçtiğini ya da cizyeyi ödemeyi kabul ettiklerini ifade etmiştir. Böylece Hıristiyanlıktan İslam'a geçiş dört yüzyıl boyunca sürmüş, Mısırlıların bir bölümü dinleri Hıristiyanlığa bağlı kalmışlardır.¹

Mısır'ın Arap fethiyle birlikte, Araplaştırma hareketi beş yüzyıl sürmüştür (Zakhûr, 1993, s.50). Mısır'ın Araplaştırılmasına üç ana faktör katkıda bulunmuştur:

- Arap göçü,
- İslamiyetin yayılması (İbrahim, 1996, s.8),
- Mısırlıların hepsinin Arapça konuşmaya başlaması (Yusuf, 2016, s.61).

2.3.2.2. Arap Göçü

Araplar fetihden önce, Hıristiyan Mısır'ı çok iyi tanıyorlardı. M.Ö. 610 yılında nüfusun tümü İskenderiye'de yaşamaktaydı. Ancak, Arap fethinden sonra Mısır, kökeni Arap Yarımadası'ndan gelen yeni bir Arap kabile göçü hareketine tanık olmuştur. Bu hicret hareketi, miladî VII. Yüzyılda başlayıp, XII. Yüzyıla kadar devam etmiş (İbrahim, 1997, s.8), XIV. Yüzyılda ise durmuştur (Yusuf, 2016, s.65). Beş ana göç dalgası vardır. Bunlar:

¹ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nde yapılan görüşme.

- Birincisi, fetihle birlikte gelen çok sayıda Arap, Hıristiyan halkla birleşmiştir.
- İkincisi, Emevi Devleti Halifelerinin planlanmış politikası gereğince bir göç hareketi olmuştur.
- Üçüncüsü, Mısır'daki Kıptîleri tahliye etme politikası izleyen, Abbasi Halifesi Mütevekkil döneminde gerçekleşmiştir (Zakhûr, 1993, s.54).
- Fas'tan gelen Arap soyuna mensup Berberi kabileleri ve Doğu'dan gelen başka bir Arap göçüyle birlikte, Fatimiler döneminde dördüncü büyük göç dalgası gerçekleşmiştir.
- Beşinci göç dalgası ise, hicri VI. Yüzyılda Salahattin Eyyubi'nin, bazı Arap kabilelerinin Haçlılarla mücadeleye katılmalarına karşılık olarak, Doğu Bölgesi'ne yerleşmelerine yardımcı olmasıyla gerçekleşmiştir (Yusuf, 2016, s.64).
- Hicri III. Yüzyılda Mısır'a göç eden Arap kabilelerinin sayısı 244'e ulaşmıştır. Bunlardan 60'ı Adnân soyundan, 172'si Kahtân soyundan, diğerleri ise özel topluluk ve meçhul kabilelere mensup kişilerden oluşmaktadır.

Araştırmacılara göre, Mısır'ın Araplaşmasındaki en önemli faktör Arap göç hareketleridir. Arap göçlerinin asimilasyonunu ve göçmenlerin ülke halkına entegrasyonunu kolaylaştıran başlıca faktörler şunlardır (Yusuf, 2016, s.64):

- Arap kabileleri tarımla uğraşmaya devam etmiştir. Bu durum, yöre halkıyla karışarak entegre olmalarını sağlamıştır. Ayrıca, iki topluluk arasında evlilikler artmıştır (İbrahim, 1996, s.8).
- Dostluk anlayışı da Arapların çiftçilerle entegre olmasına yardımcı olmuştur.
- Ticari faaliyetler sırasında da ilişkiler gelişmiştir. Fustat, Giza, Asvan ve Kina Mısır ve diğer Arap ülkeleri arasındaki iletişimi sağlayan merkez şehirlerdir. Ayrıca piyasanın merkezi olduğu için çiftçiler mahsullerini satmaya bu şehirlere gelmekteydiler. Böylece Hıristiyan ve Müslüman çiftçiler arasında hem dilsel hem de ekonomik ilişkiler gelişmiştir (Yusuf, 2016, s.65-67).

2.3.2.3. İslâmiyet'in Yayılması

Araştırmacılar Bizans zulmüne direnen Kıptîlerin, Müslüman idaresi altında baskı ve zulüm görmemelerine rağmen din değiştirmelerini çeşitli sebeplere dayandırmışlardır (DİA,

2002, s.425). Hicri V. Yüzyılın başlarında Kıptîlerin çoğunluğunun Müslüman olmasının başlıca sebepleri şunlardır:

- Mısırlıların büyük bir kısmı yeni dini gönüllü olarak ve gerçek bir inançla kucaklamıştır (Zakhûr, 1993, s.55).
- Maruz kaldıkları ağır vergi yükü de Kıptîlerin Müslüman olmalarındaki önemli bir etkidir.
- Bir kısmı ise, siyasi ve sosyal statüde Müslümanlarla aynı haklara sahip olmak için Müslüman olmuştur.

Araplar asıl toprak sahiplerine yaşamlarını ve mülklerini koruyacakları, vergi karşılığında inanç özgürlüklerini güvence altına alacaklarına dair bazı sözler vermişlerdir (İbrahim, 1996, s.8).

Kıptîler, ehl-i zimmî statüsüne geçtikten sonra Müslüman olmayanların verdikleri cizyeyi ödemeye yükümlü tutulmuşlardır (DİA, 2002, s.425). Vergi ikiye ayrılmaktadır: cizye (kafa vergisi) ve haraç (tarımda haraç). Cizye, sadece gayrimüslimlerden alınırken; haraç, Müslüman ve Kıptîlerden eşit miktarda alınmaktadır. Cizye, Kıptîlerden belli bir miktarda alınırken, haracın miktarı arazinin ziraî durumu ve yapısına göre değişmektedir. Ancak cizye, fakir Kıptîlerin ödeyemeyeceği kadar yüksek miktardadır (Yusuf, 2016, s.74-75). Zimmî statüsüyle birlikte cizye karşılığında Kıptîlerin can ve mal güvenliği korunmuş, askerlikten muaf tutulmuş, dinlerini özgürce yaşayabilmişlerdir (Erdem, 1997, s.159).

Kıptîler, Müslüman idaresi altında hiçbir zaman inançlarından dolayı baskıya maruz kalmamışlardır. Sadece, şahsi menfaat ve çıkarları için devlete ve topluma karşı görevlerini yerine getirmediğinde her insan gibi sıkı bir kontrole tabi tutulmuşlardır. Yani, Hıristiyanların Müslüman olmasını hazmedemeyenlerin iddialarının aksine Kıptîler, zulüm ve baskıdan kurtulmak için Müslüman olmamışlardır. Özgür iradeleriyle İslâm'ı seçmişlerdir (Erdem, 1997, s.163).

Özellikle Abbasi halifesi Mütevekkil döneminde Hıristiyanlara, Müslümanlardan ayırt edilmeleri için farklı kıyafet giymeleri dayatıldığı ifade edilmektedir (Zakhûr, 1993, s.56). Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, 1807 yılında Kıptîlere dayatılan bu farklı kıyafet giyme talimatnamesini yürürlükten kaldırmıştır. Ancak Kıptî keşişler siyah sarık giyme âdetini, o günlerin hatırası olarak, bugüne kadar sürdürmüşlerdir (Erdem, 1997, s.159).

Kıptîler, Müslümanların idaresine girdikten sonra ciddi bir rahatlama hissetmişlerdir. Çeşitli sınıflara mensup halk ve idareciler, Amr bin As öncülüğünde, ülkenin imarı için birlik olmuştur. Ülkede bir güven ve huzur ortamı oluşmuştur. Bazı Kıptî yazarların, “Amr bin As’ın Mısır’da bulunduğu ve Hz. Ömer’in hilafeti esnasında Kıptîler rahatlığın en güzelini tatmışlardır” ifadesi bunu en güzel şekilde açıklamaktadır (Erdem, 1997, s.159).

Kıptîler, İslâm fethi sonrası İstanbul tarafından atanan Patriğin tahakkümünden kurtulmuş ve kendi patriklerini seçebilmişlerdir. İnançlarını serbestçe yaşama, hatta kendi dillerini konuşabilme özgürlüğüne kavuşmuşlardır (Çoban, 2013, s.24).

2.3.2.4. Mısırlıların Arapça Konuşması

Mısır Araplar tarafından fethedildiğinde ülkenin asıl halkı olan Mısırlılar Kıptîce konuşmaktaydılar. Ancak Kıptîce, Arapçanın tanınmasıyla birlikte yavaşça yok olmaya başlamıştır (Yusuf, 2016, s.82).

Abdûlmelik İbn Mervan’ın hükümdarlık döneminde kamusal alandaki kayıtların dili Kıpticeden Arapçaya çevrilmiş ve Arapça resmi yazı dili olarak kabul edilmiştir (Dağ, 2015, s.53-54). Arapçanın resmi dil olarak kullanılması ve ihtidâ hareketleri neticesinde Müslüman olanların Kur’an dilini öğrenmeye yönelmelerinin ardından Kıptîce, birkaç asırda günlük hayattan kalkmış ve sadece kiliselerde ibadet dili olarak kullanılmıştır (DİA, 2002, s.425).

Tüm devlet dairelerinde çalışan memurlar, resmi dairelere girmesinin ardından Arapça öğrenmeye başlamışlardır. Çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olması için onlara Arapça öğretmişlerdir (İbrahim, 1996, s.89).

X. Yüzyılın sonunda, evde ve sokakta Kıptîce konuşulması yasaklanmış, Fâtimî yönetimi konuşanların cezalandırılmasını emretmiştir. Ancak, Kilisede kullanımı devam etmiştir. XII. Yüzyılda Kıptîler, özellikle şehirlerde ve merkezî müdürlüklerde Arapça konuşurlarken, köylerde Kıptîce ağırlıklı olarak konuşmaktaydılar. Halkın büyük çoğunluğunun Kıptîceyi anlamakta zorlandığını gören Papa Gabriel bin Terîk (1131-1146), halkın duaları ve okumaları anlamaları için, tarihte ilk defa, İncilin okunmasının ve dini vaazların önce Kıptîce ardından Arapça yapılmasını emretmiştir (Nesîm, 2000, s.41).

Arapçanın Kıptîler arasında iyice yayılmasıyla, XIII. Yüzyılda Kıptî alimler dini eserlerini Arapça yazmışlardır. Kıptî dili, XVII. Yüzyılın başına kadar bazı kabile bölgelerinde günlük hayatta iletişim dili olarak kullanılmaya devam etmiştir. Sonrasında ise, ferdî olarak kullanılmış veya bazı kuytu yerlerde mirasın kalıntıları olarak kalmıştır. Kıptî dilinin özellikle XIX. ve XX. Yüzyılda tekrar konuşma dili olarak canlandırılması çalışmaları gerçekleşmiştir (Fâris, 2015, s.20).

Kıptîce manastırlara çekilirken, Kıptî kilisesi hâlâ günümüzde Arapçanın yanında Kıptîceyi dini merasimlerde kullanmaya devam etmektedir (İbrahim, 1996, s.8).

Arapça öğrenmeyen Kıptîler, görevlerini Araplara bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca devam eden bu durumun sonucunda Kıptîce konuşan Hıristiyan Mısır, bugün Arapça konuşan Müslüman bir ülke haline gelmiştir (Dağ, 2015, s.53-54).

2.3.2.5. Memlûkler Dönemi

Emevîler ve Abbâsîler döneminde Kıptîler, din özgürlüğüne sahip olmuşlar, piskoposlar ruhani meclislerini toplamışlar, valiler ise sadece patrik seçimine katılmışlardır. Ancak Kıptî din adamlarının devlete zarar verme ihtimallerinden dolayı başka devletlerle ilişki kurmalarına izin verilmemiştir. Ayrıca, Mervân b. Hakem'in Hulvân şehrini kurup maliyeyi oraya aktardığı ve Kıptîleri de orada görevlendirdiği belirtilmektedir (DİA, 2002, s.425). Eyyübîler döneminde de Kıptîlere zulmedilmemiştir (Erdem, 1997, s.161).

Memlûkler hükümdarlığında Kahire, etkili bir yer olmuş ve hem ekonomik hem de kültürel açıdan gelişmiştir. Ancak, ikinci hanedanlıkları döneminde (1382-1517), idare o kadar zayıflamıştır ki, görevini yerine getiremez, tarım arazilerinin bakımını yapmaz duruma gelmiştir (İbrahim, 1996, s.8).

Memlûkler ticarete önem vermiş ancak tarımı boşlamıştır. Tarım arazileri çölleşmiş, vasıflı iş gücü azalmış ve köylüler daha da baskı altına alınmıştır. Memlûk Devleti döneminde Kıptîlerin çoğu sefil bir hayat yaşamış refah seviyesi gerilemiştir. Ancak, divandaki Kıptîler ve kıdemli memurlar mali idarede önemli görevlerde bulunmuşlardır. Müslümanlar arasında özellikle El-Ezher sayesinde eğitilmiş kişilerin sayısının artmasıyla, Kıptîlerin yerlerine geçerek devlet organlarında görev almaya başlamışlardır. Bu durum, Kıptîler arasında İslâm dinine karşı bir kin duygusunu kışkırtmıştır (Zakhûr, 1993, s.60-61).

Memlûk Döneminde meydana gelen en tehlikeli olay, 1322 yılında Sultan Nâsır Muhammed bin Kalavun yönetiminde meydana gelen ‘*Mezhep Çatışmaları*’dır. Çatışmalar, Eski Mısır’daki Zehriyye Kilisesi’nin yıkılmasıyla başlamış ve 54 kilisenin yıkılmasıyla ülkenin her yerine yayılmıştır. Bir ay sonra Kahire’nin bazı mahalleleri yakılmıştır (Yusuf, 2016, s.114). Sonrasında da meydana gelen olaylar neticesinde, Kıptîlerin bir kısmı Müslüman olurken bir kısmı da Mısır’dan ayrılarak Fransa veya İtalya’ya göç etmiştir (Zakhûr, 1993, s.61-62).

2.3.3. Osmanlı Dönemi

1517 yılının başlarında Yavuz Sultan Selim, ordularını Sina Yarımadası’ndan geçirerek Kahire’yi ele geçirmiştir. Mısır’ın fethi, sağladığı ticari ve stratejik faydaların yanı sıra, Osmanlı hükümdarlarına halife unvanını getirmiştir (Cleveland, 2015, s.46-47). Böylece halifelik Türklere geçmiştir (Dağ, 2015, s.54).

Mısır, Memlûk Sultanlarının hükmettiği bağımsız bir devlet olmaktan çıkarak, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir vilayet olmuştur (Yusuf, 2016, s.120). Mısır’daki Osmanlı yönetimi, Osmanlı Devleti’nin diğer Arap eyaletlerindeki yönetimine benzer olarak; valiler (paşalar), yargıçlar (kadılar) ve yeniçerilerden oluşan askerî bir güç olmak üzere üç temele dayanmaktadır. Bu üç unsur da Osmanlı merkezinden atanmaktadır. Vali, eyaletin en üst yöneticisi olarak Osmanlı’nın Mısır’daki bürokratik idaresinin temelini oluşturmaktadır. Kadılar ise, hukukî anlaşmazlıkların çözümüne görevlidir ve Mısır’da Osmanlı hukukunun uygulayıcısıdır. Yeniçeriler ise, bu üçlü yapının askeri kanadını oluşturmaktadır (Özkoç, 2015, s.35).

Mısır yönetimini ve ordusunu kontrol eden egemen bir sınıf kurulmuştur. Osmanlı döneminin ilk zamanlarında, Kıptîlerin yüksek idari mevkilerde ve Mısır’ın mali idaresinde etkileri yoktur (İbrahim, 1996, s.10). Büyük Divan ve Küçük Divan olmak üzere devlet yönetimine yardımcı iki kurul vardır. Ancak bu iki divanda da Kıptîlerin görev alması kısıtlıdır (Yusuf, 2016, s.120).

XVII. Yüzyılın ikinci yarısında, Kıptîlerin yönetimdeki pozisyonları yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır. XVIII. Yüzyılın başlarında, bazı Kıptî liderleri varlıklı tüccarlar ve divanlarda idari pozisyonlarda çalışanlar olarak yerini almışlardır (İbrahim, 1996, s.10).

Özellikle mali işlerde çok sayıda Kıptî görev almıştır. Bu dönemde, dini bayramlarını Müslümanların katılımıyla kutlamış, kiliselerini tamir etme hatta yeni kiliseler inşa etme imkânı elde etmişlerdir. Ancak, devlete karşı görevlerini, sorumluluklarını ihmal etme durumunda kiliselerinin kapatılması da söz konusu olmuştur (DİA, 2002, s.425).

Kıptîler de tıpkı diğer milletler gibi Osmanlı Devleti'nin "Millet Sistemi"ne tabi tutulmuşlardır (Artokça, 2013, s.5). İslâm'ın Zimmî hukuku belirleyiciliğinde şekillenen Osmanlı millet sistemi, çok farklı dinsel ve etnik gruplardan meydana gelen insanların imparatorluk yapısına uydurulmasıyla oluşan özgün bir toplumsal yapılanmadır (Kurtaran, 2011, s.57).

Mısır'ın Fransızlar nezdinde öneminin artmasıyla (İbrahim, 1996, s.10), geniş fetih hareketleriyle ilerleyen Napolyon Bonapart, sömürerek elde ettiği topraklara Mısır'ı da katmak, İngiltere'nin Akdeniz'deki hakimiyetini zayıflatmak amacıyla harekete geçmiş ve üç yıl devam edecek kuşatmayla 1798 yılında Mısır'ı işgal etmiştir (Canbeci, 2013, s.33).

2.4. Yakın Dönem Siyasî Tarih

Günümüzdeki Müslüman-Hıristiyan ilişkisini anlayabilmek için Modern Mısır Devleti'nin kuruluşuna bakmaya ihtiyacımız vardır.

2.4.1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Dönemi

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın* 1805 yılında Osmanlı padişahı tarafından Mısır'a vali olarak atanmasıyla, Mısır'daki iktidar süreci başlamıştır (Özkoç, 2015, s.50). Stratejisi, güçlü ve çağdaş modern bir askeri güç oluşturulması, idarenin yeniden inşası, sanayinin modernleşmesi ve modern bir eğitim sisteminin oluşturulması üzerine kurulmuştur. Bu süreçte, yabancı uzmanlarla çalışmış, aynı zamanda hem Kıptî hem de Müslümanlardan destek almıştır. Kıptîleri özellikle finans alanında ve devlette önemli mevkilerde görevlendirmiştir (İbrahim, 1996, s.11). Modern Mısır inşa etme arayışı çerçevesinde Kıptîlerin maruz kaldıkları kısıtlamaları yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başlamıştır (Gâd, 2013).

* Mehmet ismi Türkçe kökenli bir isim olup Arapça'da kullanımı olmadığı ancak Muhammed ismiyle yazımı aynı olduğu için (محمد) Araplar Mehmet Ali Paşa'ya Muhammed Ali Paşa demektedirler.

XIX. Yüzyılda Mehmet Ali Paşa tarafından başlatılan reform hareketi sonucunda zimmî statüsü yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. 1856 yılında millet sisteminin kaldırılmasıyla Kıptîler Müslümanlarla resmen eşit statü kazanmışlardır. Böylece, Mısır toplumuna tam olarak katılmalarının önünü açılmıştır. Daha fazla siyasî imkân verilmiş ve özel vergi ödeme yükümlülükleri kaldırılmıştır (Stap, 2011, s.12). Askerlik yapmalarına olanak sağlanmış, Kıptîler ilk defa yargı kademelerine ve orduya girmişlerdir. Bu dönemde siyasî açıdan elde ettikleri ilk hak ise, Mısırlı Hıristiyan olan Sait Paşa'nın Sudan'a vali olarak atanmasıdır (Beshara, 2012, s.22).

Kıptîlerin pozisyonu, XIX. Yüzyılın başlarında Mehmet Ali Paşa hanedanının istikrarı ve hoşgörüsü altında daha da iyileşmeye başlamıştır (Atiya, 2006). Her iki taraf da ülkenin kalkınması için aynı gayreti gösterip, en iyi hizmeti sunabilecekleri için, Müslümanlar ve Kıptîler arasında ayırım yapmamış, tam bir eşitlik sağlamış ve hoşgörü politikası izlemiştir. Mehmet Ali Paşa, izlemiş olduğu hoşgörü politikasının meyvesini almış, Mısırlılar arasında eşitlik ruhu her yönde yayılmış, Müslümanlar ve Kıptîler ülkenin bekası için omuz omuza vererek işbirliği yapmışlardır (Necîb, 2003)

Mehmet Ali Paşa, ordunun yanında yönetimi de Mısırlılaştırmıştır. Yöneticilikten daha alt göreve tüm memurlar Mısır yerlisi olmuştur. Sadece valiler Osmanlı olarak kalmış, ancak bir sonraki kuşakta bu da değişmiştir. Mısırlılar ilk kez yönetimin etkin bir parçası olmuş, Kıptî cemaatinin geleneksel yetki alanları muhasebecilik ve kâtiplik haricinde, başka görevlere genişletilmiştir (Marsot, 2010, s.60).

Yaptığımız mülakatta Mısırlı sosyolog Saad Eddin İbrahim bu konuyla ilgili şu bilgileri aktarmıştır: *“Müslüman Araplar Kıptîlere uzun süre vergi uygulamış, cizye ödetmişlerdir. Müslümanlarla eşit haklara sahip olmamış, belli görevlere atamaları yapılmamıştır. Mesela, orduya katılamamış, askerlik yapamamışlardır. Mehmet Ali Paşa 19. Yüzyılda göreve gelip modern devlet kurma çalışmalarına başlayana kadar bu durum böyle devam etmiştir. Mehmet Ali Paşa modern devlet anlayışıyla yeni bir dönem açmış, Mısır topraklarında doğan herkesi Mısır vatandaşı olarak kabul etmiş, ona göre muamele etmiştir. Din esasına göre bir ayırım yapmamıştır. Milâdî 7. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar vatandaşlık din esaslı veya millet sistemi üzerineydi. Yahudiler de Hıristiyanlarla aynı muameleyi görmekteydiler. Ancak, Mehmet Ali Paşa'yla birlikte Kıptîler, diğer Müslümanlar gibi orduya*

girmeye, askerlik yapmaya, devlet görevlerine atanmaya başlamışlardır. Mahrum kaldıkları bir görev kalmamıştır. Öyle ki, 19. Yüzyılın sonunda Kıptî bakanlar, tarihte ilk defa Kıptî bir başbakan göreve gelmiştir. Mubar Paşa ve Butros Ghali gibi. 19. Yüzyılın sonu (1860'lar), 20. Yüzyılın başları (1960'lar), bu bin yıl Mısır'ın liberal çağı olarak isimlendirilmektedir, Avrupa'ya açılış asrı."² Görmekteyiz ki, Saad Eddin İbrahim de vermiş olduğu bu bilgilerle o dönemdeki durumu desteklemektedir.

5 Mart 1911 tarihinde, Asyut'ta, Kıptîlerin sorunlarını tartışmak üzere bin kişinin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta, Pazar gününün Kıptî öğrenciler için tatil olması, Kıptî öğrencilere Hıristiyan din eğitimi verilmesi, Millet'in bütün unsurlarının ayırım yapılmaksızın parlamentoda temsil edilmesini sağlayan bir sistem kurulması talep edilmiştir (Zakhûr, 1993, s.67-68).

29 Nisan 1911 tarihinde, Kahire'de, Riyad Paşa başkanlığında, ilk konferansa cevap olarak, Müslümanların ve Hıristiyanların katıldığı, önceki konferansta sunulan talepleri tartışmak üzere ikinci bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansın sonunda, siyasal hakların mezhepsel bir temelde bölünemeyeceği ve resmî tatilin sadece cuma günü olduğu kararına varılmıştır (Zakhûr, 1993, s.68).

2.4.2. 1919-1951 Yılları Arası

İngiltere Mısır'ın siyasi ve mali istikrarını sağlamak, Süveyş Kanalı'nı güvence altına almak, çağın imparatorluk yarışı bağlamında da ülkeyi daha önce Fransızlara kaptırmamak için Mısır'ı işgal etmiştir (Cleveland, 2015, s.118).

Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin farklı ittifaklarla birbiriyle savaştıkları I. Dünya Savaşı'na kadar Mısır, İngiltere tarafından şeklen de olsa Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olma konumunda tutulmuştur. Bu tarihten sonra, İngiltere tarafından Mısır hıdivlerine kral unvanı verilerek Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden tamamıyla kopuşu sağlanmıştır. 1882 yılından itibaren Mısır fiili olarak İngiliz yönetim altına girmiştir (Yazıcı, 2016, s.104-105).

² Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nde yapılan görüşme.

İngiltere hükümeti Mısır'ı iki taraflı düş kırıklığı getirecek, son derece hantal bir şekilde idare etmiştir. Mısır'ın ismen hâlâ bir Osmanlı eyaleti olması sebebiyle Mısır hükümet yapısı korunmuş ve Mısırlı personel, bürokrat ve bakan olarak makamlarında devam etmiştir (Cleveland, 2015, s.118).

Mısır I. Dünya Savaşı'nda savaş alanı olmamıştır ancak halk 1914-1928 yılları arasında ciddi sıkıntılar yaşamıştır. (Cleveland, 2015, s.218).

1918 yılının Kasım ayında hukukçular ve büyük toprak sahiplerinden oluşan Mısırlı ileri gelen yedi kişi, Mısır'ın tam bağımsızlığını sağlamak hedefiyle bir heyet, yani 'vafd' kurmuşlardır. Halkın desteğini de alarak, modern Mısır tarihinin en çok desteklenen siyasi partilerinden biri kurulmuştur. Vefd Partisi'nin başında Saad Zağlul (1857-1927) geçmiştir. (Cleveland, 2015, s.219).

Müslümanlar ile Kıptiler İngiliz hakimiyetine karşı birlikte mücadele vermişlerdir. Bunun için de 1919 yılında "tek millet, tek devlet" prensibini hayata geçirmişlerdir. Bunun için de ana araç olarak Vefd Partisi'ni kullanmışlardır. Birlik olduklarını göstermek için rahipler ve şeyhler birbirlerini ziyaret edip, karşılıklı olarak dinî programlarına katılmışlardır (Leveugle, 2013, s.17). Kıptiler, siyasi alanda, parlamentoda, medyada, düşünce, kültür, basın, devletin tüm üst düzey ve alt düzey alanlarında etkin olmuşlardır (Necîb, 2003). Bunun yanı sıra, bu zamana kadar farkına varmadıkları Müslümanların ve Kıptilerin tek vatani paylaşan tek millet oldukları gerçeğini idrak etmişlerdir (Nasr, 1998, s.61). Hareket başarılı olmuş ve 1922 yılında İngiltere Mısır'ın yarı-bağımsızlığını ilan etmiştir (Leveugle, 2011, s.17)

1924 yılının ocak ayında Mısır'da ilk parlamento seçimleri yapılmıştır. Vefd Partisi sandalyelerin %90'ını alarak popülerliğini kanıtlamış ve Saad Zağlul, Mısır'ın ilk seçilmiş başbakanı olmuştur. Böylece, Mısır'ın sancılı ve kısa süreli parlamenter demokrasi deneyimi başlamıştır (Cleveland, 2015, s.221).

2.4.3. 1952 Hür Subaylar Darbesi

Her ne kadar 1881 ve 1919 ayaklanmaları bağımsızlık yanlısı söylemleri dile getirse de esas olarak ülke genelinde köklü bir değişim meydana gelmemiş, aksine yolsuzluk ve

ekonomik eşitsizlikte artış yaşanmıştır (Özdemir, 2016, s.76). Kral Faruk ve Vefd Partisi başarısız yönetimleri ve İngiliz yanlısı tutumları yüzünden hak desteğini kaybetmişlerdir. İsrail'e karşı kaybedilen 1948 savaşı ile birlikte kurumlara karşı duyulan güven daha da zayıflamıştır. Bunun sonucunda, ülkenin bu gidişatından memnun olmayan Cemal Abdünnasır önderliğindeki çoğu birbirlerini 1940'lardan beri tanıyan bir grup ast rütbeli genç subay 1952 yılında "Hür Subaylar" darbesini gerçekleştirmiştir. Böylece 1953 yılında krallık yıkılmış ve Mısır'da yeni bir dönem başlamış, Cumhuriyet ilan edilmiştir (Turan, 2002, s.283).

2.4.4. Cemal Abdünnasır Dönemi

23 Temmuz'da meydana gelen bu Ordu Hareketi, büyük ölçüde Kıptîlerin durumunu değiştirmiştir. Nasır, Mısır toplumunun ve toplumun diğer üyeleri gibi Kıptîlerin de sosyal ve ekonomik özelliklerini büyük ölçüde değiştirmiştir. 1953'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle 1954'te partiler dağıtılmıştır. 9 Eylül 1952'de Tarım Reformu Kanunu ve 1961 yılında da Millileştirme yasası çıkartılmıştır (İbrahim, 1996, s.15). Nasır'ın politikası, Arap milliyetçiliğini inşa etmek, tarım arazilerini ve iş yerlerini millileştirmek, Arap sosyalizmini hayata geçirmek üzerine kurulmuştur. Kıptîler, Nasır'ın millileştirme politikasının neticesinde etnik, politik ve maddi yönden sıkıntı yaşamışlardır (Shatzmiller, 2005, s.26).

Diğer Mısır vatandaşları gibi Kıptîler de 1952 Devrimini hoşgörüyle karşılamıştır. Ancak zaman geçtikçe, askeri harekette hiçbir Kıptî olmadığı ve devrime öncülük eden özgür generallerden sadece bir tanesi Kıptî olduğu için şüphelenmeye başlamışlardır. Ayrıca, Kıptîlerin elit kesimi tarım reformu ve millileştirme nedeniyle kademeli olarak kaldırılmıştır (İbrahim, 1996, s.15).

Bu dönemin ardından Kıptîler, politik konumlarını ve parlamentodaki sandalyelerini kaybetmişlerdir. Parlamentodaki temsil oranları yüzde 1'in altına düşmüş, Nasır döneminde hiçbir Kıptî önemli mevkilere gelememiştir. Kıptîlerin çoğu özel sektörde çalışmaya başlamış ve servetlerinin yaklaşık %75'ini kaybetmiştir. Bu durum, Kıptî okullarının kapanmasına, kilise ve manastırların bakımsız kalarak fakirleşmesine yol açmıştır (Shatzmiller, 2005, s.26).

Bu okullar hem Hıristiyanlara hem de Müslümanlara eğitim vermiştir. Birçok Müslüman lider hatta Nasır da bu Kıptî okullarının birinden mezun olmuştur. Bu durum,

Müslüman çocukların Hıristiyan yaşam modeliyle tanışma fırsatını zayıflatmıştır. 1957 yılında, İslami eğitim okullarda zorunlu olmuştur. Zamanla, yoğunlaştırılmış bu İslâmî eğitim Müslüman gençler arasında inanç yenilenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, devlet okullarında okuyan Kıptî çocuklar da Kur'an ezberi yapmak zorunda kalmıştır. Maurice Martin, İslâmî eğitimin ulusal bir gurur duygusu uyandırırken, sonrasında ulusal düzeyde dinin rolü konusunda fikir birliğinden yoksun bir İslâmiyet yarattığını gözlemlemiştir. Hükümet İslâm'ı sosyal bir güç olarak kabul etmiştir (Shatzmiller, 2005, s.26-27).

Cemal Abdünnasır tarafından alınan millileştirme kararları doğrultusunda zenginlerin mal varlıklarına el konulması Kıptîleri korkutmuştur. Çünkü zenginlerin çoğunluğunu Kıptîler oluşturmaktadır. Böylece, mal varlıklarına el konulan zengin Kıptîlerin Mısır'dan göç etmeleriyle ilk göç dalgası baş göstermiştir. Daha sonra, yeni sosyal adalet sistemi vizyonuyla, topraklarının büyük bir kısmına el konulan büyük toprak sahipleri Mısır'dan göç etmiştir. İlk göç dalgası Kanada'ya ikincisi Amerika'ya olmak üzere meydana gelen göçlerde on binin üzerinde Kıptî Mısır'dan ayrılmıştır. Bir diğer taraftan, yoksul Kıptîler, ayrımcılığa uğramamış ve Nasır rejiminin uygulamaya başladığı sosyal adalet politikalarından yararlanmışlardır. Devlet kurumlarına yerleşmiş ve diğer Mısırlılar gibi ücretsiz eğitim politikasından faydalanmışlardır. Birçoğu, prestijli bir sosyal statü kazandıran ekonomik alanlarda büyük başarılar elde etmiştir (Teke, 2018).

Yaptığımız mülakatta Saad Eddin İbrahim, Nasır döneminde Kıptîlerin sosyal hayattan soyutlanmaya başladığını belirtmiştir. Nasır, halkı ekonomik statü olarak eşitlemeye çalışmıştır. Sosyalist siyaseti benimsediğinde Kıptîler zengin tabakayı oluşturdukları için daha yüksek vergiler ödemek zorunda kalmış, bu durumdan rahatsız oldukları için de dışarıya göç etmeye başlamışlardır. Böylece başta Amerika, Kanada ve Latin ülkeleri olmak üzere Avrupa'nın bazı ülkelerinde ciddi Kıptî diasporaları oluşmuştur. Kendilerini yetiştirip Batı basınında etkili olmuş, özellikle son 30-40 yıldır Mısır'daki Kıptîlerin problemleriyle yakından ilgilenmeye başlamışlardır.³

1967'de İsrail'le yapılan 6 Gün Savaşı, Mısırlılar için hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında, Vefd Partisi'nin liberal milliyetçiliği, Nasır sosyalizmi,

³ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nde yapılan görüşme.

Pan-Arabizm gibi tüm doktrinler çökmüştür. Özellikle orta ve alt sınıflar için İslâm en güçlü alternatif haline gelmiştir. Sana Hassan İslâm'ı, gençleri savaşta ön cepheye itecek tek güç, tek moral kaynağı olarak tanımlamıştır. Bu coşku, 1970'lerde Nasır'ın hapsettiği aşırı Müslüman grupların üyelerinin Cumhurbaşkanı Sedat tarafından serbest bırakılmasıyla ortaya çıkmıştır (Shatzmiller, 2005, s.27).

2.4.5. Enver Sedat Dönemi

28 Eylül 1970'te Nasır'ın vefatından sonra, Ekim 1970'te Enver Sedat iktidara gelmiştir. Konuşmalarında, daima *İslâmî devletin Müslüman Cumhurbaşkanı* (رئيس مسلم لدولة إسلامية) olduğunu vurgulamış ve basın ona *Mü'min Cumhurbaşkanı* (الرئيس المؤمن) lakabını takmıştır. Enver Sedat'ın bu "İslâmcı" tutumu, ülke genelinde özellikle Kıptîlerin yoğun olarak yaşadıkları Yukarı Mısır'da Kıptîlere karşı şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur. Sedat ayrıca, ülke genelinde herkesin dahil olduğu, İslâm hukuku uygulama arzusunu açıklamıştır. Bunun üzerine, Kıptîlere karşı şiddet olayları artmış ve yeni bir politikayla, devlet kurumlarındaki Kıptîler marjinalize edilmeye başlamıştır. Bu dönemde, Kıptîleri eğitimde sınırlamak ve ayrımcılık yapmak Mısır Devletinin sistematik bir politikasıdır. Bu sebeple Kıptîler, devlet kurumlarının haricinde, serbest işlerde çalışmaya yönelmiştir. Böylece, çocuklarını iyi eğitmeye gayret etmiş ve devlet kurumlarından soyutlanarak, serbest olarak çalışabilecekleri tıp, eczacılık, mühendislik gibi mesleklere yönlendirmişlerdir (Gâd, 2013).

Sedat, İslâmî cemaatleri kendi gücünü meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanmayı uygun görmüştür. Kıptîleri saldırılara karşı yeterince korumamıştır. Kıptîlerin dini lideri Patrik III. Shenouda'yı ayrı bir Kıptî devleti kurmakla suçlayarak Müslüman düşmanlığını ateşlemiştir. Sedat'ın bu tahrikleri neticesinde, 1981 yılının haziran ayında Zawya El-Hamra'nın Kahire bölgesinde o güne kadar yaşanan en büyük şiddet olayları patlak vermiştir. El-Hamra olaylarından sonra 81 Kıptî hayatını kaybetmiştir. Olayların hemen akabinde Sedat, Patrik III. Shenouda'yı dinlerarası gerilim ortamı oluşturmakla suçlamış ve Bishoi Manstırı'na sürgün etmiştir. 1985'te Hüsnü Mübarek kendisini serbest bırakana kadar Shenouda, Bishoi Manstırı'nda gözaltında kalmıştır (Shatzmiller, 2005, s.27-28).

Sedat, halkın kutuplaştığının farkına varıp bunun önüne geçmek için din ve düşünce çalışmaları yapmıştır. Ancak, kiliselere karşı yapılan saldırılara engel olamamıştır. İktidarlığı boyunca Kıptîlere karşı gerçekleştirilen saldırılar artmıştır (Teke, 2018).

2.4.6. Hüsnü Mübarek Dönemi

Sedat'ın halefi Mübarek, iki selefi gibi subaydı. Ancak genç bir subayken, onların aksine siyasete ilgi duymamıştır. Mısır askeri akademisinden mezun olduktan sonra Sovyetler Birliği'nde pilotluk eğitimi almıştır. Ekim Savaşı'nda Mısır hava kuvvetlerinde komutanlık derecesine yükselmiştir. Sedat, 1975 yılında Mübarek'i başbakan olarak atamıştır (Cleveland, 2015, s.436). 1999'dan sonraki tüm başkanlık seçimlerini kazanmış ve otuz yıl boyunca iktidarda kalmıştır (Dağ, 2015, S.56; Leveugle, 2013, s.21).

Sedat'ın bir suikast sonucu 1981'de hayatını kaybetmesinin ardından iktidara gelen Hüsnü Mübarek döneminde, saldırılar kısmen devam etmiş olsa da, Kıptîler önceki dönemlere göre daha rahat bir hayat sürmüşlerdir (Teke, 2018). Halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak Cumhurbaşkanı olan Mübarek'in göreve gelmesinden itibaren dört yıl boyunca herhangi bir şiddet olayı gerçekleşmemiştir. Ancak dördüncü senenin ortasında, huzursuzluklar başlamıştır. Bu olayların çoğu, milliyetçilik, toplumsal meselelerdeki tıkanıklık, siyasi-ekonomik meseleler ve medeniyet sorunu çevresinde gelişmiştir (İbrahim, 1993, s.32-33).

Mübarek işe ilk olarak bölünmüş grupların ilişkilerini düzeltmekle başlamıştır. 25 Kasım 1981 yılında düşünce suçundan hapiste olan Radikal İslâmcılar, Hıristiyanlar, gazeteciler, basın mensupları, iş adamları ve akademisyenleri serbest bırakmıştır. Ancak bazı piskoposlar ve rahiplerin serbest bırakıldıktan sonra hizmet yerlerinde dinî vazifelerini yerine getirmeleri aylar boyunca engellenmiştir (Al-Makary, 2006, s.386).

Mübarek rejimi Kıptîlere karşı koruyucu bir tavır sergilememiştir. Tâ ki, 1990'larda turistler ve devlet memurlarını hedef alan saldırılar patlak verinceye kadar. Bu tarihten sonra yönetim tavır değiştirmiş ve Kıptî azınlığın haklarının korunması konusunda daha ılımlı olmuştur. Çünkü, şiddet olaylarının devam etmesi halinde ulusal bütünlüğün zarar görebileceğinin farkına varmıştır (Shatzmiller, 2005, s.28).

Patrik III. Şenuda sürgünden döndükten sonra Mübarek yönetimi ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Kıptî meselelerine çok ihtimam göstermediği için eleştirse de, Mübarek rejimini daima desteklemiştir. Sedat yönetiminin aksine daha ılımlı yaklaşmıştır (Leveugle, 2013, s.22). 3 Ocak 1985'te Patrik III. Şenuda'nın, İskenderiye Kıptî Ortodoks Patrikanesi'nin Patriği olarak göreve iade edilmesi için kararname yayınlanmıştır (Al-Makary, 2006, s.387). Patrik ve kilise, Kıptîlerin devletle iletişimde bir tekel oluşturduğu için, Patrik, toplum üzerinde önemli bir güç kazanmıştır. Şenuda, Kıptîler üzerinde otorite kurmaya odaklanmış ve hepsini liderliği altında birleştirmeye çalışmıştır (Leveugle, 2013, s.22).

Kilise, özellikle Batı'ya göç edenlerin oluşturduğu Kıptî diasporasından ciddi destek almıştır. Örneğin, sosyal hizmetler ve Şenuda altındaki piskoposlar, finansal olarak dış yardım ve Kıptî diasporası tarafından yapılan bağışlarla desteklenmiştir. ABD'deki Kıptî diasporası da Mısır'daki Kıptî halkın haklarının savunulması için, Mübarek rejiminin üstünde baskı kurmada yardımcı olmuştur. Bu minvalde, halka açık gösteriler düzenlemiş ve ortak lobcilik çalışmaları yürütmüşlerdir. Mısır'ın bu ülkelerle, özellikle birinci dünya ülkeleriyle ilişkisinin gidişatı, Kıptîlerin evlerindeki durumundan etkilenmeye başlamıştır. Ancak, kilisenin Mübarek rejiminden ve Kıptî diasporasından aldığı bu destek, Batı ile işbirliği içinde olduklarını ve kendilerine baskı yapan bir rejimi desteklediklerini düşünen Mısır vatandaşlarının geri kalanında önemli bir gerginlik yaratmıştır. Bu gerginlik, Mübarek rejimi ve Mısır devrimi boyunca mezhepsel şiddetin artmasının nedeni olacaktır (Leveugle, 2013, s.22).

Mübarek döneminde Kıptîlere, kilise inşa prosedürlerinde göreceli esneklik sağlanmış ve Hz. İsa'nın doğum günü (Christmas) resmî tatil olarak ilan edilmiştir (Beshâra, 2012, s.29). Mübarek rejimi, içerde kontrollü ve liberal bir politika izlerken, dış politikada öncelikli olarak Mısır'ın çıkarlarını koruyan hassas bir denge kurmaya çalışmıştır (Al-Makary, 2006, s.387).

Ekonomik olarak bakıldığında, Mübarek döneminde Mısır ekonomisi en yüksek düşüş oranına ulaşmıştır. Bu duruma, kamu malının israfı konusunda birçok şikâyet ve sorun getiren sözde özelleştirme politikası katkıda bulunmuştur. Özelleştirme sadece yatırımcılar ve sermaye sahiplerinin kârına olmuştur. Toplumun tüm tabakalarında işsizlik artmış ve halk ümitsizliğe kapılmıştır. İç borç, 39 milyar cüneyh olan ekonomik kurumların borçlanması

haricinde 300 milyar cüneyhe yükselmiştir. Dış borç, 27 milyar dolara ulaşmış, bütçedeki yerel faiz oranı 22,9, dış faiz oranı ise 2,3 milyar cüneyhe yükselmiştir. Toplam devlet bütçesinin %26,7'sine göre kamu borç yükü 34 milyar cüneyhe ulaşmıştır. En önemlisi ise, Dünya Bankası raporuna göre Mısır, en yozlaşmış ülkeler arasında 25. sıraya gerilemiştir. (Abdulfettah, 2011, s.20-21).

Sosyal olarak ise, Mısır tarihinde görülmemiş derecede işçi grevleri artmıştır. Karakollarda işkenceler yaygınlaşmıştır. Kadına karşı şiddet artmıştır. Hapishanelerdeki tutuklu sayısı artmış, Mübarek döneminin sonunda siyasi tutukluların sayısı, yaklaşık 18 bine ulaşmıştır. Mısır güvenlik hizmetlerinde çalışan subay, asker ve muhbir sayısı 1,8 milyona ulaşmıştır. Bu da, her 47 Mısır vatandaşı başına bir asker düşmesi demektir. Açlık sınırı altında yaşayan Mısırlıların sayısı artmıştır. Bazı araştırma merkezlerinin raporuna göre, yaklaşık olarak Mısır nüfusunun %40'ı açlık sınırı altında yaşamaktadır. Tüm bunlar ve daha fazlası halkı hükümete karşı ayaklanmaya sevk etmiştir (Abdulfettah, 2011, s.21-22).

2.4.7. Kıptîler ve 25 Ocak Devrimi

2010 yılında Tunus'ta başlayan halk ayaklanması, etkisini kısa sürede Arap topraklarının geniş bir bölümünde göstermiştir (Özkoç, 2014). Mısırlılar, 25 Ocak 2011'de Facebook ve Youtube gibi sosyal medya hesapları üzerinden birlik olarak "Gazap Cuması" adıyla, rejim karşıtı bir ayaklanma başlatmıştır (Dağ, 2015, s.56). Halk protestolarda, anayasadaki seçim sistemine dair hükümlerin değiştirilmesi, siyasal katılımın daha aktif olması, işkenceye son verilmesi ve insan hakları ihlallerinin durdurulması gibi temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ile adil bir bölüşüm sistemiyle yoksullaşmanın önünün kesilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mısır Devrimiyle özdeşleşen Tahrir Meydanı'na damgasını vuran slogan "*ekmek-yaşam, özgürlük ve toplumsal adalet*" (عيش، حرية، عدالة) (اجتماعية) olmuştur. Arapçada "*Eesh*" (عيش) kelimesi hem ekmek hem de yaşam anlamına geldiği için iki taraflı bir gönderme yapmaktadır. Öyle ki, gösterilerin hemen öncesinde yaşanan gıda fiyatlarındaki artış, yoksul kesimin temel besin kaynağı olan ekmeğin fiyatında da ciddi bir artışa sebep olmuştur (Özkoç, 2014).

Mısır'da devrim boyunca Tahrir'deki gösterilere katılan protestocularla yapılan bir anketin sonucuna göre; protestocuların %64'ü düşük yaşam standartları ve işsizlik

gerekçesiyle gösterilere katıldığını belirtirken, %41'i kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için katıldığını, %19'u da demokratikleşme ve siyasi reform amacıyla protestolara katıldığını belirtmiştir (Güven, 2015, s.31).

Papa III. Şenuda Mısır devlet televizyonu röportajında, Mübarek'e desteklerini dile getirmiştir. Devlet televizyonunun internet sitesinde yer alan röportajın bir metnine göre, *“Cumhurbaşkanını aradık ve ona yanında olduğumuzu ve halkın da kendisiyle olduğunu söyledik”* açıklamasını yapmıştır. Kıptî halk, Mübarek rejiminden her ne kadar şikayetçi olsa da yönetim şekline alıştıkları ve ondan sonra gelecek İslâmcı bir yönetimden duydukları endişe nedeniyle devrime destek verip vermemek arasında kalmıştır (Champion, 2011). Sonuç olarak, bir kısmı fiilî olarak protestolarda yer alarak destek vermiştir.

4 Şubat'ta, Mübarek'in istifasının açıklanmasından önceki cuma günü Tahrir Meydanı'ndaki Hıristiyan gençler, Müslümanların ibadetlerini güven içinde yerine getirebilmeleri için el ele vererek etraflarında çember oluşturmuşlardır (Melcangi, 2012, s.2). Ayrıca 6 Şubat Pazar günü de Müslüman gençler, Hıristiyanların Pazar ayinlerini güven içinde yerine getirebilmeleri için aynı şekilde el ele vererek çember oluşturmuşlar ve güvenliklerini sağlamışlardır (Telci, 2011, s.221).

28 Ocak Cuma günü binlerce kişi Mısır sokaklarını doldurmuş ve o gün “Öfkeli Cuma” olarak adlandırılmıştır. Planlanan büyük hükümet karşıtı protesto gösterilerinden önce Mısır hükümeti, göstericilerin haberleşip toplanmalarına engel olmak için, internet servislerini kesmiş, mesaj servisleri ve cep telefonlarını bloke etmiştir. Bu uygulama Mısır halkının dünya ile iletişiminin kesilmesi anlamına gelmektedir. Büyük bir katliam yapılacağı algısı ve söylentisi halkın çoluk çocuk hep birlikte meydanlara dökülmelerine neden olmuştur. Her ne kadar internet bağlantısı hükümet tarafından yeniden sağlansa da milyonlarca kişi Tahrir Meydanı'nda toplanmış ve protestolar daha güçlü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Mübarek devrilene kadar Tahrir Meydanı protestocular tarafından hiç boş bırakılmamıştır (Özensel, 2015, s.81). Düzenlenen barışçıl sokak gösterileri sonucunda, 11 Şubat 2011'de baskıcı ve otoriter Mübarek rejimi çökmüştür (Dağ, 2015, s.56).

25 Ocak devrimi, özgürlük ve onurları için ayağa kalkmış halkın iradesine karşı meşruiyetlerini tesis eden 30 yıllık bir rejimin bastırılmasının ardından Mısır halk kitlelerinin

sessizliğinin bozulmasına katkı sağlamıştır. Kıptiler de kilise duvarlarının dışında öfkelerini ifade etmek için sessizliklerini bozan halkın bir parçası olmuşlardır. Papa III. Şenuda, papaz ve rahiplerin tüm engellemelerine rağmen, Kıptilerin büyük bir kısmı halk gösterilerine katılarak 18 gün süren devrim sürecini Müslümanlarla birlikte meydanlarda geçirmişlerdir. (Mucîb, 2012).

Düzenlenen sokak gösterilerinde yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir (Dağ, 2015, s.56). Ülkeyi kimin idare edeceği karasızlıklarından sonra Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi Kontrolü ele almış ve ülkeyi hızlıca demokrasiye kavuşturacağı sözü vermiştir (Özensel, 2015, s.82). 2012 yılının haziran ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi galip gelerek Mısır'ın seçilmiş ilk sivil cumhurbaşkanı olmuştur (Dağ, 2015, s.56). Kıptiler seçimde, Mursi'ye karşı Mübarek döneminde başbakan olan diğer aday Ahmet Şefik'i desteklemişlerdir (<https://fanack.com>, 2019).

Ancak, yönetim kademelerinde hâlâ Mübarek rejiminin kalıntılarının olması hasebiyle Mursi'nin hareket alanı oldukça kısıtlanmıştır. Elektrik ve su kesintileri artmış, çöpler toplanmadığı için yollarda çöp tepeleri yükselmiş, uzun petrol kuyrukları oluşmuş ve böylece ülkedeki kriz artmıştır (Dağ, 2015, s.56). 30 Haziran 2013'te Mursi iktidarına karşı halk gösterileri düzenlenmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler'in iktidarı döneminde devrim sürecinde yer alan unsurları ötekileştirmesi, yeni anayasa hazırlama sürecinin sadece İslâmcıların eliyle gerçekleşmesi, dolayısıyla devrim sürecinde Müslümanlarla işbirliği yapan Kıptilerin ötekileştirilmesi, Mısırlıların ekonomik durumlarında herhangi olumlu bir gelişmenin olmaması, Müslüman Kardeşler'in siyasette izlediği agrasif tutum, devrim sürecinde gerçekleşen uzlaşının bozularak bu sefer halk kitlelerinin yeni rejime karşı ortak bir platformda toplanmalarına neden olmuştur (Özkoç, 2014).

Halk gösterilerini bahane eden Mısır ordusu General Abdülfettah El-Sisi liderliğinde, 3 Temmuz 2013'te askeri darbe yaparak yönetime el koymuştur (Dağ, 2015, s.56). Mursi'yi tutuklamış ve Teknokrat bir hükümet kurulacağını açıklamıştır (Özensel, 2015, s.82). Darbeyi kabullenmeyen Mursi taraftarları barışçıl gösterilere devam etmiş ancak askeri yönetim kanlı bir biçimde tüm muhalefeti bastırarak İhvan'ı yasaklama kararı almıştır. 14-15 Ocak 2014'te geçici yönetim tarafından hazırlanan anayasa taslağı ile ilgili referandum yapılmıştır. Katılım %38,6 oranında olurken, %98,1 "evet" oyu kullanılmıştır (Dağ, 2015,

s.56). 26, 27 ve 28 Mayıs 2014 tarihlerinde yapılan ve katılımın %40 olduğu seçimlerde ihtilali gerçekleştiren General Abdülfettah El-Sisi Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. 16.05.2015 tarihinde Mısır'ın seçilmiş ilk sivil Cumhurbaşkanı Mursi idama mahkûm edilmiştir (Özensel, 2015, s.82).

Kıptiler, 2011 yılında Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan halk devrimine gösterilere katılarak destek vermiş olsalar da Müslüman Kardeşler tabanından gelen Mursi'ye destek vermemişlerdir. 2014 yılında Mursi'nin, General Abdülfettah El-Sisi tarafından devrilmesinin ise destekçisi olmuşlardır (Teke, 2018). Seçimlerde Kilise Sisi'yi desteklemiş ve Kıptî halk arkasında durmuştur (<https://fanack.com>, 2019). Ancak, bu politik seçimlerinin sonucu ağır olmuş, kiliselerine saldırılar düzenlenmiş ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir (Teke, 2018). Sisi, Kıptî topluluğa verdiği desteğin göstergesi olarak, Kıptî Noel kutlamaları sırasında katedrali ziyaret eden ilk Mısır cumhurbaşkanı olmuştur (<https://fanack.com>, 2019).

Cumhuriyet'e geçtikten sonra üç kere (1971-2012-2014) anayasa oluşturulan Mısır'da, üç anayasada da "Devletin resmî dinî İslâm, dili Arapçadır. İslâmî hukukun ilkeleri yargı sisteminin temel dayanaklarıdır" ifadesi değişmemiştir. Bir diğer taraftan, üç anayasanın da özellikle demokratik bakımdan farklılık gösterdiği hususlar bulunmaktadır. Örneğin dinî azınlıklar ile ilgili, 1971 Anayasası'nda yer almayan "Kıptîler ve Yahudiler için evlenme, din işleri ve dini liderlerin seçimi kendi kitabı prensiplerine göre gerçekleşecektir" ibaresine, 2012 ve 2014 Anayasaları'nda yer verilmiştir. Mursi döneminde, 2012'de kabul edilen anayasaya göre Kıptî ve Yahudi azınlıkların statüsü daha açık bir şekilde ifade edilmiş ve bu grupların hakları anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Darbe döneminde hazırlanan anayasada da aynı maddeye yer verilmiştir (Telci, 2014, s.22).

2.5. Kıptî Dili

Dil, kişiler arasında iletişimi sağlayan temel araçtır. Dil aracılığıyla insan duygularını, düşüncelerini, hislerini, fikirlerini ifade eder ve toplumla etkileşime girer. Kıptî dili, uygarlığın ve Kıptî kültürünün gelişmesine yardımcı olan en önemli unsurlardan biridir (Baha Ed-Dîn, 2013, s.28-29).

Antik çağ Mısır Firavunlarının dili olan Kıptîce, Hami-Sami (Afro-Asyatik) dil grubu içinde Eski Mısır dillerinden kabul edilen bir dildir (www.mepanews.com, 2017). Mısır

Firavun dilinin son evresini temsil etmektedir. 19. Yüzyılda Champillion'dan* itibaren dilbilimciler için büyük önem taşımaktadır. Champillion'un Hiyeroglifleri çözmesinde Kıptî dilini çok iyi bilmesinin önemli bir etkisi olmuştur (Baha Ed-Dîn, 2013, s.29).

Eski Mısır dili; Hiyeroglif, Hiyeratik, Demotik ve Kıptî olmak üzere dört hatta yazılmıştır. Bu yazılar, eski Mısır dilinin yaşadığı uzun zaman dilimini yansıtan kronolojik dizilim içinde adım adım ortaya çıkmıştır. Hiyeroglif yazı, en eski, en uzun, en açık ve en güzel yazı tipidir (www.bibalex.org, 2011). Her karakter Eski Mısır insanının dünyasındaki bir nesne ya da canlının belirgin bir şekilde tipleştirilmesidir. Bugün nasıl okunacağı bilinmeyen veya emin olunamayan çok az karakter kalmıştır (Hornung, 2004, s.32). Bazı zaman dilimlerinde, Mısırlılar Hiyeroglif yazıyı sadeleştirmeyi amaçlamış ve böylece Hiyeratik yazı ortaya çıkmıştır (www.bibalex.org, 2011). Bu yazı, daha çok papirüs üzerine yazıldığı için '*kitap yazısı*' tanımı kullanılmıştır (Hornung, 2004, s.35). Daha sonraki aşamada ise başka bir basitleştirmeye başvurmuşlar ve böylece Demotik yazı şekli ortaya çıkmıştır. Bu, üç yazı çeşidi arasında net bir doğrusal ilişki olduğu anlamına gelmektedir (www.bibalex.org, 2011).

Milattan sonra ikinci yüzyılın sonuna kadar Mısır'da kullanılan yazı, Mısır dilinin ifadesi olan Demotik yazı olmaya devam etmiştir (Nesîm, 2000, s.24). Amasis (İÖ 570-526) zamanında, hukuk ve yönetim kurumlarında resmi yazı biçimi olan Demotik yazı, dinsel metinlerde kullanılan Hiyeroglif ve Hiyeratik yazıdan farklı olarak "halk yazısı" haline gelmiştir (Hornung, 2004, s.38).

Mısırlı Papaların sıralamasında on ikinci sırada yer alan Papa Demetrius döneminde, Saint Pantaenus* yirmi beş Yunan harfi ve Yunan alfabesinde olmaması hasebiyle Demotik yazıdan seçilen yedi sesli harften oluşan yeni bir alfabenin gelişmesini sağlamıştır. Böylece,

* Jean-François Champollion; Fransız, arkeolog. Mısır hiyeroglif yazısını çözmüş, Mısır dili ve kültürü üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Bkz; <http://www.filozof.net/Turkce/tarih/tarihi-kisilikler-sahsiyetler/42311-jean-francois-champollion-kimdir-hayat-eserleri-hakk-nda-bilgi.html?showall=1&limitstart=> ,(21 Ekim 2018).

* Saint Pantaenus, İskenderiye'de doğmuştur. Kıptî tarihçilere göre aslı Mısırlı ancak söylenenlere göre Yunandır. Hristiyan bir ilahiyatçıdır ve İskenderiye Hristiyanlık Okulu'nda MS. 180 civarında önemli bir figür olmuştur. Bu okul, en eski Hristiyanlık okuludur ve Hristiyan teolojisinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bkz.; <https://vitaesantorium.wordpress.com/2013/07/07/st-pantaenus/>, (21 Ekim 2018).

eski Mısır yazılarının son hali olan Kıptî hattı ortaya çıkmıştır (Nesîm, 2000, s.24-25). Kıptîce, Yunanca harflerle ve yedi Demotik ek karakterle yazılmaktadır. Yazı ve imlasındaki farklılıklara ek olarak Demotikten en önemli farkı, çok sayıda Yunanca kökenli kelime içermesidir. III. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanların zafer kazanmasının ardından Demotik yazı dilinin yerini almış ve Arap istilasından sonra da Hıristiyan Mısırlıların dili olarak XVIII. Yüzyıla kadar canlılığını muhafaza etmiştir (Hornung, 2004, s.49).

Bu keşif, öncesinde Mısırlıların Yunanca olarak okudukları İncil'in Kıptî diline tercüme edilmesine yardımcı olmuştur. Kıptîler ayrıca, arkadan gelen nesilleri için dilin okunmasını, anlaşılmasını kolaylaştırmak ve etkiyi artırmak amacıyla atalarının, şehitlerinin ve eğitimcilerinin biyografilerini yeni ulusal dilleriyle yazmaya başlamışlardır (Nesîm, 2000, s.24-25). Kıptî alfabesi, Yunan alfabesi ve Mısır alfabesinin karışımı olarak ortaya çıkan Kıptî dili, başlangıçta Kıptî halkın kitaplarını, dini yazışmaları, eserleri yazmak amacıyla kullanılmışsa da daha sonrasında yaygınlaşmış ve tüm Kıptî halkı tarafından uzun yıllar boyunca günlük konuşma dili olarak kullanılmıştır (www.alfabesi.com, 2016). Kıptîce 5.000 yıldan daha uzun bir süre kullanılmıştır. Hatta yazılı kayıtlar bu sürenin daha uzun olduğunu göstermektedir. Ancak, günümüzde ölü bir dil olarak kabul edilmektedir (Brewer ve Teeter, 2011, s.137).

Kıptî dilinin beş temel lehçesi vardır. Bu lehçelerin her biri Mısır topraklarının belirli bölgesine aittir ve ses sistemleri yönünden birbirinden farklıdır (Zakhûr, 1993, s.57). Bunlar:

1- Bohairi Lehçesi: Orjinal olarak İskenderiye ve Memfis şehirleri de dahil olmak üzere Aşağı Mısır'ın batı kesiminde konuşulmuştur (www.britannica.com). XI. Yüzyılda, Kıptî Kilisesinin resmî dili olmuştur. Zamanın geçmesiyle Bohairi lehçesi İskenderiye'den Asvan'a tüm kiliselerde dualarda kullanılan tek lehçe olmuştur ve Saidi lehçesinin XVI. Yüzyılın sonlarında günlük hayatta konuşma dili olarak kullanımının bırakılmasının ardından, Kıptîlerin bildiği tek lehçe olmuştur. Çünkü, günümüzde dâhi tüm kiliselerde dualarda Bohairi lehçesi kullanılmaktadır. Mısır'daki Yunan kültürüne yakınlığı nedeniyle, Bohairi lehçesinin Yunanca kelime dağarcığından daha fazla etkilendiği belirtilmektedir.

2- Feyyumi (Fayyûmic) Lehçesi: Feyyum Vahası'nı çevreleyen bölgede kullanılmıştır (Baha Ed-Dîn, 2013, s.30). VIII. Yüzyıla kadar hayatta kalmıştır (www.britannica.com).

3- Akhmîmî Lehçesi: Yukarı Mısır'daki Ahmim şehrini çevreleyen bölgede kullanılmıştır.

4- Dun-Akhmîmî (Su-Akhmîmic-Alt Akhmîm) Lehçe: Yukarı Mısır'daki Asyut bölgesinde kullanılmış olma ihtimali vardır (Baha Ed-Dîn, 2013, s.30). IV. Yüzyılda gelişmiştir. İçinde, Yahya ve Havarilerin elçisine dair İncil'in yanı sıra bir takım Gnostik belgelerin bir metni bulunmaktadır (www.britannica.com).

5- Saidi Lehçesi: Thebes bölgesinde kullanılan lehçedir. Edebiyat ve yazıda kullanılan klasik şekli temsil etmektedir. Kıptî dilinde yazılmış en eski kaynak olan, St. Anthony ve St. Bakhomius tarafından yazılan Azizlerin hayatları ve mektuplar bu lehçeyle yazılmıştır. Ayrıca, Piskopos Şenuda, en çok eser yazan Papadır. Bu metinlerin çoğu parşömen, papirüs, taş veya çömlek parçası üzerine yazılmıştır.

IX. Yüzyıldan sonra, Saidi lehçesi yavaş yavaş edebiyat dili olarak önemini kaybetmeye başlamış ve XI. Yüzyılda Bohairi lehçesi onun yerini almıştır.

Saidi lehçesi, en zengin lehçe olarak bilinir. Bu lehçeyle yazılan belgeler, diğer tüm lehçelerde yazılmış belgelerin sayısından daha fazladır (Baha Ed-Dîn, 2013, s.30). En iyi belgelenmiş ve iyi bilinen lehçelerden biridir (www.britannica.com).

2.6. Kıptî Hıristiyanlığı

2.6.1. Hıristiyanlığın Mısır'a Girişi

Kıptîler, Ortodoks, Protestan ve Katolik olmak üzere üç mezhebe mensupturlar. Büyük çoğunluğu, Mısır ve İskenderiye Kilisesi olarak da bilinen Mısır'ın en eski kilisesi Kıptî Ortodoks Kilisesi'ne tâbidir. Kıptî kaynaklara göre İskenderiye Kilisesi'nin kurucusu Aziz Markos'tur. M.S. 48-64 yılları arasında İskenderiye'ye geldiği, orada Hıristiyanlığı anlatıp kurduğu kilisenin ilk patriği olduğu kabul edilmektedir. (İbrahim, 1993, s.30).

Ancak Batılı Hıristiyanlar, Mısır ve İskenderiye Kilisesi ile ilgili Kıptîlerin iddialarını kabul etmemektedirler. Onlara göre İncil'in ne zaman ve kim tarafından Mısır'a

getirildiği bir muammadır. Jules Leroy'a göre, Mısır'ın Hıristiyanlaşması Aziz Markos'a kadar dayanmamaktadır. Kıptiler tarafından kabul edilen bu bilgilerin M.S. III. yüzyılın ilk yıllarından öteye geçmediğini belirtmiştir. Ona göre, Hıristiyanlığın Mısır'a girdiği tarihin Havariler dönemine dayanması çok zayıf bir ihtimaldir. Kilise'nin inşasının Demetrius (189-231) döneminde olduğu görüşünü kabul etmiştir (Erdem, 1997, s.147). Ancak, Hıristiyanlığın II. Yüzyılda Mısır'da özellikle İskenderiye'de yerleştiği kabul edilmektedir (DİA, s.424).

2.6.2. Kıptî Hıristiyanlığının Tarihsel Gelişimi

Kıptilerin, Romalıların baskılarına karşı Hıristiyanlığa geçmeleri çok erken olmuştur. Hıristiyanlık temelinde eski dinlerine çok benzemektedir. Hıristiyanlıktaki teslis inancı (Üçleme; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh), Eski Mısır'da, Osiris, İsis ve Horus şeklinde yer almaktadır. Ayrıca, Ahiret hayatına iman, ruhun ölümsüzlüğü, sevap ve ceza, boşanma yasağı gibi konularda da benzerlikler vardır (Zakhûr, 1993, s.27).

Hıristiyanlığın ilk yıllarında Kıptiler, diğer dört İncil'in yanı sıra, henüz konsillerce kabulü gerçekleşmemiş, kendilerine has İncilleri kullanmışlardır. "İbranilere göre İncil" ve "Mısırlılara göre İncil" bu İncillerin başında gelmektedir. Mısırlı Hıristiyanlar Mısırlı konsiller tarafından meşru sayılan İncillerden önce bu İncilleri kullanmışlardır. Sonrasında bu iki İncil de III. yüzyılda koyu Ortodokslar tarafından kullanımdan kaldırılmıştır (Erdem, 1997, s.148).

Zühde dayalı bir hayat tarzı, meditasyon ve mistik düşünce gibi Hıristiyanlık öncesi var olan uygulamalar, öncelikle çeşitli gnostik gruplar olmak üzere Ortadoğu'nun birçok dinî geleneğince var olmakla birlikte münzevi hayat keşişliğinin 270'li yıllarda Mısır'da çöle çekilerek zâhidâne bir hayat yaşamayı tercih eden Aziz Antony (Saint Antoine) ile başladığı kabul edilmektedir (DİA, 2002, s.424).

Antony'nin teşkilatlandığı keşişler, bedene eziyet ve işkence ederek ruhları korumayı amaçlayan bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Bu münzeviler, ayrıca kendilerini, kutsal Kitabı okumaya ve ibadete adanmış çok sert bir oruca da karar vermişlerdir. Antony'nin miras bıraktığı Manastır hayatı (Monachism) idealleri, kendine has bazı özellikleri olan bir teşkilat olarak gelişmiştir. Onun mürşitlerini organize etmeye başladığı vakitlerde, başka bir Kıpti Pachomius, güneyde daha sıkı bir manastır sistemi kurmuştur. Onun kurduğu bu

sistemde, cemaat hayatı, inziva hayatı biçiminde nizama sokulmuş ve insanın kendini öldürmesi reddedilmiştir. Bu düzende, züht hayatı, açlık ve eziyet cennete götüren birincil imkân değildir. Keşişlerin, bir taraftan yoksulluk, iffet ve itaat yeminlerini güvence altına alırken; diğer taraftan da, hem zihnî hem de bedenî melekelerini faydalı işlerde kullanmaları talep edilmiştir. Pachomius'un kurduğu bu sistem, Kıptî Hıristiyanlığında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu düzende, din adamlığı ve askerlik işlevi aynı kişide birleşmiştir. Bir keşişin tüm davranışlarını kontrol altına almış ve muayyen bir kurala bağlamıştır. Bu cemiyette üyelerin yiyeceği, elbiseleri, uyku saati ve şekli, ibadet saatleri ve seyahati belirlenmiştir. Ceza kanunları tamamen suçluların tümüne eşit şekilde uygulanmıştır. Pachomik manastır birçok keşişin katılımıyla daha kurucusu hayattayken hızlı bir şekilde yayılmıştır (Erdem, 1997, s.150-151).

Hıristiyanlık, her şeyden önce İsa Mesih anlayışı minvalinde temellendirilen bir inanç olduğu için İsa'nın kimliğiyle insanî ve ilâhî tabiat meselesi ilk dönemlerden itibaren temel tartışma konusu olmuştur. Bu alanda Ariusçuluk, Nestûrîlik ve monofizitlik gibi muhtelif hareketler ortaya çıkmıştır. İlk dönemde, kilisedeki mevcut Yahudi kaynaklı Tanrı inancı, I. yüzyılın sonuna doğru Yeni Eflâtuncu felsefenin etkisi ve Yahudilerin yaşadığı toprakların dışında kalan Yunan-Roma kökenli insanları Hıristiyanlaştırma hedefi sonunda değişikliğe uğramaya başlamıştır. Tanrı kavramı biri teslis ve diğeri Tanrı'nın enkarnasyonu olmak üzere İsa figürü ile ilişkilendirilmiştir. Bu gelişmeler, İsa'nın yeryüzünde yaşadığı sırada bedene bürünmesinin insanî özelliğinin mi yoksa ilâhî özelliğinin mi ağır bastığı tartışmalarını gündeme taşımaktadır (D'Á, 2002, s.424).

Kıptîler, Hıristiyanlık öncesi inançlarının da etkisiyle, İsa'da ilahi ve insanî iki tabiatın tam olarak birleştiğine inanmaktadırlar. Kıptîler, bu inançlarını her türlü çile ve tecrübe ile, ortaçağ boyunca ve İslâm'ın bu topraklara girişinden önce, Hıristiyan olmayan efendileri ve Hıristiyan olup da aynı görüşe sahip olmayan dindaşlarından gördükleri baskı ve zulme rağmen sürdürmüşlerdir. Onların bu inancı, çeşitli çalkantı ve esintilerle doğmuş, kendini sağlamlaştırarak korumuştur (Erdem, 1997, s.157-158).

2.6.3. Günümüzde Kıptî Kilisesi

Günümüz Kıptîleri, genelde monofizist inanca sahip olmakla birlikte 1898 yılından itibaren Roma Kilisesi'ne bağlı bir patriklik durumuna gelen takriben 100-200.000 civarında Katolik cemaati mevcuttur. Bunun yanı sıra, Amerikan misyonerlerinin çabasıyla XIX. yüzyıldan başlayarak Katolikler'den daha az sayıda bir Kıptî Protestanlar cemaati oluşmuştur. Bunların haricinde, Mısır'da Ermeni, Keldâni ve Mârûnî kiliselerine bağlı takriben 160.000 Kıptî Hıristiyan ikamet etmektedir (DİA, 2002, s.426).

Kıptî Ortodoks Kilisesi, İskenderiye Kilisesi olarak bilinen, dünyanın en eski dört apostolik kiliselerinden biridir. Diğer kiliseler, Kudüs Kilisesi, Roma Kilisesi ve Antakya Kilisesi'dir (Atta-Alla, 2012, s.477).

Şu anki Kıptî Patriği, 4 Kasım 2012 tarihinden itibaren bu görevi yürütmekte olan Patrik II. Tavadros'tur. Kıptî Kilisesinin 118. patriğidir. Ondan önceki Patrik, Papa III. Şenuda'dır, Gerçek adı Nezir Gared'dir. 1971 yılından 2012 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Kahire'de yaşayan Patrik, İskenderiye Başpsikoposluğunun da tarihî ünvanını taşımaktadır. Ayrıca Hıristiyanlığı Mısır'a getirdiği kabul edilen Aziz Markos'un halefi olarak kabul edilmektedir. Patrik, selefi tarafından tayin edilebilmesinin yanı sıra, kilise içerisinde yapılacak seçimle de bu göreve gelebilmektedir. Rahiplerin patrik seçilebilmelerinin tek şartı, kişinin kendisini Patrikliğe bağımlı hissetmesidir. Ne dinî bilginin ne de hiyerarşinin Patrik seçiminde hiçbir önemi yoktur (Artokça, 2013, s.12).

Kıptî Kilisesi'ne bağlı Piskoposlar tamamıyla Patriğe bağlıdırlar. Atamaları Patrik tarafından yapılır. Genelde daha önce kilisede rahip olarak görev yapmış kişiler olmalarının yanı sıra piskopos seçilmek için dul ya da evli olma şartı da aranmaktadır. Papazlar otuz yaşından büyük papaz yardımcılarını arasından seçilmektedir. Bilgi ve kültür seviyeleri çok düşüktür. Çoğu Kıptîceyi okuyabilmekte ancak çok azı anlayabilmektedir. Düzenli bir gelirleri yoktur. Bağlı oldukları bakanlığa göre aldıkları ücret değişmektedir. Kıptî kilisesi bünyesinde çok sayıda rahip ve rahibe barındırmaktadır. Bunların yanı sıra, patrikliğin işlerini yürüten özel sekreterler de mevcuttur (Erdem, 1997, s.164).

Bugün Kıptîlerin hepsinin aynı inanca sahip olduklarını söylemek güçtür. İsa'nın tabiatı konusundaki kavram kargaşası, Kıptîlerin kendi içlerinde de tam anlamıyla tek bir

inanç halinde kabullenilememiştir. Bu sebeple Kadıköy Konsilinden 1854 yılına kadar monofizit ve Katolik inanca sahip olanların yanı sıra, bu tarihten sonra Protestanlık da Kıptîler arasında görülmeye başlamıştır (Erdem, 1997, s.165).

a) Katolik Kıptîler

Kıptîler arasında ikinci sırada gelmektedirler. Bir kısmı İskenderiye Patrikliği altında, diğerleri ise Roma Kilisesi'ne bağlıdır. 1898'de Patriklik halini almışlardır (Erdem, 1997, 165).

b) Protestan Kıptîler

Katoliklerden daha az sayıdadırlar. Kıptîler arasında üçüncü sırayı almaktadırlar. 19. Yüzyılda Amerikalı misyonerler aracılığıyla Kıptîler arasına sokulmuştur. Samuel Habib bugünkü Protestanların başkan papazıdır (Erdem, 1997, 165).

2.7. Ekonomik ve Sosyal Durum

Mısırlı Kıptîler, sadece belirli bir meslek değil farklı meslek gruplarında çalışmaktadırlar. Müslüman Mısırlılarla birlikte tüm ekonomik sektörlerde aktiftirler. Tüm sosyal sınıf ve kesimlerde varlıklarını göstermektedirler. Eğitime olan ilgileri itibariyle orta ve üst sınıflarda çok sayıda Kıptî vatandaş vardır. Bu, kamusal alanda ve iş dünyasında ilerlemelerine yardımcı olmuştur (İbrahim, 1996, s.6). Aralarında büyük tüccarlar ve müteahhitler olduğu gibi, kentlerde gayrimenkul sahibi, köylerde ise çiftçi olarak orta sınıfın bir parçasını oluşturmaktadırlar. Birçoğu tıp, mühendislik, avukatlık, muhasebecilik gibi serbest meslek gruplarında çalışmaktadır. Bir kısmı da kamu sektöründe, medyada, edebi ve sanatsal alanlarda istihdam etmektedir. Aralarında küçük burjuvaziden bireyler olduğu gibi, köylüler ve işçiler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kıptîler ve Mısırlıların geri kalanı arasında sınıf dağılımında önemli bir fark yoktur. Kıptîler, Mısır'ın tümünde sosyal tabaka ve nüfus gruplarına entegre olmuşlardır (Beshara, 2012, s.32).

2017 yılında Mısır Hükümeti, Uluslararası Af Örgütü'nün Mısır'daki Kıptîlerin birden fazla alanda ayrımcılığa ve zulme maruz kaldıklarını ifade eden raporuna resmi cevap olarak, Kıptîlerin milli servetin üçte birinden fazlasına sahip olduklarını ve istatistiklere göre toplam nüfusun %10'luk kısmını oluşturduklarını bildirmiştir. O zamanın İnsan Gücü ve Göç

Bakanı Ayşe Abd'ul-Hâdî ise, Kıptîlerin büyük Mısır şirketlerine sahip olduklarına, tıp ve eczacılık gibi ihtisas alanı ve üst düzey işlerin büyük bir oranını teşkil ettiklerine işaret etmiş, sendikalara üyeliklerinin toplam üyeliğin yaklaşık %25'ine ulaştığını vurgulamıştır (Al-'Acrûdî, 2007).

Resmî olmayan ekonomi raporları Kıptîlerin, taşımacılık alanının %75'ine, sanayinin %44'üne, bankaların %51'ine, tarım arazilerinin %34'üne sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu oran, toplam milli servetin dörtte birine denk gelmektedir. Forbes Dergisi'nin raporuna göre, üç Mısırlı Kıptî, dünyanın en zenginleri listesinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Arap Bölgesinden on kişi daha bu listeye girmiştir (Beshara, 2012, s.33).

Ülke nüfusunun küçük bir bölümünü oluştursalar da, Kıptîlerin politik, ekonomik ve sosyal hayatta etkileri büyüktür. Örneğin, Mısır ekonomisinin en önemli sütunlarından biri olan ilk cep telefonu şirketinin, çimento ve turizm gibi stratejik sektörlerde faaliyet gösteren bir grup şirketin sahibi, Hıristiyan iş adamı Najib Sowaris'tir. Ayrıca Sowaris, sahibi olduğu inşaat şirketleri ile, Başkan Mübarek'in seçim programına katkıda bulunmuştur. Dünyanın en zengin ailelerinden biridir ve yatırımları doğrudan Mısır ekonomisini etkilemektedir. Bunun yanı sıra, Mısır Hükümeti'nde ekonomik grubun en önemli bakanlarından biri, Maliye Bakanı Dr. Yusuf Butros Ghali, IMF bünyesindeki Mali Politika Belirleme Komitesine başkanlık etmek üzere, Uluslararası Para Fonu'nu temsil etmesi için Mısır tarafından aday gösterilmiştir. Ghali, politik ve kamu çalışmaları ile tanınan büyük bir Hıristiyan ailesinin ferdidir. Aile fertlerinin çoğunluğu, önemli ve hassas pozisyonların başındadır. Örneğin amcası, 1970'lerde ve 1980'lerde Mısır dış politikasının en önemli mimarlarından biri olan ve 1992'den 1996'ya kadar BM altıncı Genel Sekreterliği görevini yerine getiren, Dr. Butros Butros-Ghali'dir ('Abd al-Malâk, 1993, s.38; www.masress.com, 2010).

Yeni Kıptî kuşak, kiliselerden çıkıp sahada rol almayı başarmış ve bir vatandaş olarak kamu görevlerinde yerini almıştır (Necîb, 2003). Bunlara rağmen şöyle de bir gerçek vardır ki, Mısır'da Kıptîleri yüksek dereceli devlet kadrolarında görmek pek de mümkün değildir. Mesela, Kıptî bir belediye başkanı, vali, bir üniversite dekanı veya okul müdürü bulunmamaktadır. Buna ek olarak, orduda, polis teşkilatında veya yüksek yargıda da durum aynıdır. Ayrıca, istihbarat birimleri ve devlet başkanlığı güvenlik biriminde de Kıptî personel yoktur. Yaklaşık 360 Kamu İktisadi Teşekkülünden yalnızca on tanesinin idarecisi Kıptîdir.

127 büyükelçiden sadece bir tanesi küçük bir ülkede Kıptî büyükelçidir. Ayrıca Kıptîler, Dışişleri Bakanlığındaki personellerin yalnızca %2,5'ini oluşturmaktadır. Eğitim alanında ise, Kıptî bakan yardımcısı, bölge eğitim müdürleri ve üniversite rektörleri yoktur. Ayrıca mevcut 166 fakülte dekanından hiçbirisi Kıptî değildir (İbrahim, 1996, s.23).

2.8. Nüfus

Kıptîler şu anda Ortadoğu'nun en büyük Hıristiyan azınlığıdır ve çoğunluğu Mısır Arap Cumhuriyeti'nde olmak üzere Sudan, Libya ve Etiyopya'da yaşamaktadır (www.christian-dogma.com, 2014). Kıptîlerin sayısı, Yakın ve Ortadoğu'daki Hıristiyan halkın nüfusunun toplamından daha fazladır (www.alaraby.co.uk, 2017) Mısır'ın önemli azınlık grubu olan Kıptî Hıristiyanların, Mısır hükümetine göre %6'dan, Kıptî Ortodoks Kilisesi'ne göre %20'ye kadar değişen çeşitli tahminler sebebiyle gerçek sayılarını hesaplamak zordur. Akademik literatürde ise toplam Mısır nüfusunun %7-%8'ini oluşturdukları üzerine tahmini bir ifade kullanılmaktadır (Stap, 2011, s.4).

2.8.1. Kıptîlerin Nüfus Sayımı

Mısır tarihinin değişik dönemlerinde Kıptî halkın nüfusuyla ilgili istatistiki bilgilere ulaşamamıştır (Zakhûr, 1993, s.16). Ancak, Mısırlıların çoğunun Müslüman olmasından sonra, Kıptîlerin Müslüman nüfusla karşılaştırıldığında azınlık durumuna düştükleri bilinmektedir (Yusuf, 1987, s.17). Günümüzde, toplam Mısır nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadırlar. Ancak, 1990'lı yılların başında sayıları 5 milyon civarındadır. Bu sayı, Lübnan'daki Hıristiyan sayısının dört, Sudan'daki Hıristiyan sayısının ise iki katından fazladır. Çünkü Kıptî nüfus, Müslüman Arapların Mısır'ı fethetmesinden önce çoğunluk konumundaydı. Kıptîler ve Müslüman Araplar arasında yardımlaşma ve işbirliğine dayalı bir ilişki vardı. İslâm şeriatı esaslarına göre yönetiliyorlardı. Müslüman Araplar, Kıptîleri hiçbir şekilde Müslüman olmaları için zorlamamışlardır. Onları, dini özgürlükleri, inançları ve ibadet etmeleri konusunda herhangi bir kısıtlamaya maruz bırakmamışlardır. Buna karşın; sayıca çoğunluk konumundaki Kıptîler, yaklaşık dört asır boyunca yavaş yavaş dinlerini değiştirerek Müslüman olmuşlardır. Böylece, miladi onuncu yüzyılın sonu ve on birinci yüzyılın başından itibaren, Mısır nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır

(İbrahim, 1993, s.25). Mısır'ın şu anki nüfusunun %88'ini Müslümanlığı seçen Kıptîlerin oluşturduğu kesin bilgiler arasındadır (Yusuf, 1987, s.17).

Fransız bilim adamları tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımının tartışmalı olan ilk istatistiki bilgilerine göre, 1798 yılında Mısır'ın nüfusu 2,5 milyona ulaşmıştır ve bunun yaklaşık %17'sini Kıptî nüfus oluşturmaktadır (Zakhûr, 1993, s.16). Bazı yazarlar, Kıptîlerin sayısının Fransız işgalinde 200 binden fazla olmadığını belirtmişlerdir. Mehmet Ali Paşa döneminde, Mısır nüfusu 4,5 milyona ulaşmıştır. Ortodoks Kıptîlerin nüfusu o zamanlar 150 bin, Katolik Kıptîlerin ise 5 bindir.

1907 yılında yayınlanan resmi istatistiki verilere göre, Hıristiyanların sayısı 882 bine ulaşmıştır ve bu toplam nüfusun %7,87'sini oluşturmaktadır. Bunların 706,332'si Kıptîdir. Ancak bazı Kıptî araştırmacılar, sayılarının bir milyona ulaştığını tahmin ettiklerini ve bu rakamın Kıptîlerin gerçek sayısını vermediğini belirtmişlerdir (Yusuf, 1987, s.17-18).

1947 yılında, Kral Faruk döneminde yapılan nüfus sayımına göre, Mısır'ın toplam nüfusu 18.966.767'dir. Bunun 1.501.635'ini Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Tüm Ortodoks, Katolik, Protestan mezhepler ve milletler bu Hıristiyan nüfusun içindedir. Bunun büyük çoğunluğunu Kıptî Ortodoks nüfus oluşturmaktadır. Hıristiyan nüfusun toplam nüfusa oranı %7,9 olup, yurtdışında yaşayan Mısırlı göçmenler bu sayıya katılmamıştır.

1966 yılında, Nasır döneminde yapılan nüfus sayımına göre, Mısır'ın toplam nüfusu 29.846.809'dur. Hıristiyanlar toplam nüfusun 2.017.536'sını oluşturmaktadır. Bunun büyük kısmını Kıptî Ortodokslar oluşturmaktadır. Hıristiyan nüfusun toplam nüfusa oranı %7,2'dir. Nasır döneminin başında, altmışlı yıllarda, Tarım Reformu Yasasının uygulanması, istihdam sorunu ve bazı özel sebeplerden dolayı Hıristiyanlar yurtdışına hicret etmeye başlamışlardır. Yurtdışında yaşayan Hıristiyanların sayısı istatistiki veri olmadığı için bu sayıya katılmamıştır (Bibâwî, 2001, s.89-90).

1976 yılında açıklanan istatistiki verilere göre ise, 37,543 bin olan toplam nüfusun %6,7'sini yani 2.285.620'sini Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Müslümanların sayısı ise, 30.221.310 olarak kaydedilmiştir (İbrahim, 1993, s.27). Bu dönemde de polemikler devam etmiştir. Ortodoks kilisesindeki bazı üst yetkililer, Kıptîlerin sayısının 1968 yılında 4 milyon olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yusuf, 1987, s.17-18). 1970'li yılların ortalarında, Kıptî

Ortodoks Kilisesi Kutsal Meclisi'nin yayınladığı açıklamaya göre, Kıptîlerin sayısı 10 milyondur (İbrahim, 1993, s.27).

1975 yılındaki resmi verilere göre, Kıptîlerin nüfusu 44 milyon olan toplam nüfusun yaklaşık 3 milyonunu oluşturmaktadır. Bu da toplam nüfusun %7'sine karşılık gelmektedir. Ancak Kıptî kaynaklar, bu sayının en az 7 ve 8 milyon arasında değiştiğini, toplam nüfusun %16 ve %18'ini oluşturduklarını iddia etmişlerdir. Ancak Avrupalı araştırmacılar, Kıptî nüfusun toplam nüfusun %10'unu oluşturduğunu raporlamışlardır. Bu araştırmacılara göre, 1985 yılında, sayıları 48 milyona ulaşan Mısırlıların toplam nüfusunun yaklaşık 4 milyon 800 binini Kıptîler oluşturmaktadır (Zakhûr, 1993, s.16).

1996 yılında Hüsnü Mübarek döneminde yapılan nüfus sayımına göre, Mısır'ın toplam nüfusu, 61.452.382'dir. Bu sayımda, İslâmiyet ve Hıristiyanlık dinine göre bir istatistik tutulmamıştır. Bu sebeple, Hıristiyan nüfusa ait bir veri bulunmamaktadır (Bibâwî, 2001, s.92).

Bilimsel belgeler mevcut olmadığı için, uzman araştırmacılardan bazılarına bağlı olarak yaklaşık bir sayıya ulaşmaya çalışmak kaçınılmazdır. 1907 ve 1976 yılları arasındaki resmî istatistiklere, tarihsel karşılaştırmalara ve demografik verilere dayanan bir tahmin yapılmaktadır. Bu tahmin, aralarında Kıptî nüfusun da olduğu Hıristiyanların Mısır'ın toplam nüfusa oranının neredeyse %6,32 ve %8,33 arasında sabit olduğu sonucuna varmaktadır. Yabancı toplulukların ayrılmasından sonra, Kıptîlerin oranı, önemli bir fark olmaksızın Hıristiyan nüfusun oranıyla eş değer olmuştur. Bu, 1976 yılındaki resmî istatistiki veriler ile Kıptîlerin gerçek nüfusu arasında çok fark olmadığını göstermektedir (Yusuf, 1987, s.18-19).

Mısır'daki Kıptî nüfus yoğunluğu, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Yoğunluk Yukarı Mısır'da artarken, Delta'da azalmaktadır. Mısır'da Kıptî yoğunluğunun en fazla olduğu bölgeler, Asyut, Minya ve Sevhaç'tır (Zakhûr, 1993, s.17; İbrahim, 1993, s.28). 1976 yılında toplam Kıptî nüfusu 2.290.620 iken, bu üç bölgede sayıları 1 milyon 10 bine ulaşmıştır. Oranları sırasıyla, Asyut'ta %19,99, Minya'da %19,28 ve Sevhaç'da %14,16'dır. Aynı istatistiki verilerle göre, 514 bin 511'lik nüfus ile Kahire en fazla Kıptî nüfusu barındıran şehirdir. Kahire'nin Şubra, Özbekiyye, Sahil, Yeni Mısır (Mısır El-Cedîde) ve Eski Mısır (Mısır El-Gadîme) gibi semtlerindeki mahallelerde de gözle görülür derecede Kıptî yoğunluğu

vardır. Nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşması, tarihi ve toplumsal sebeplere dayanabilir. Yukarı Mısır'da nüfusları oradaki toplam nüfusun %10,8'ini oluştururken, 1976 yılındaki sayıma göre, Delta bölgesinde %2,3'ten daha azdır. Kıptîlerin kırsal alanlardan kentsel alanlara göçünün hem Müslümanları hem de Hıristiyanları kapsayan genel bir olgunun parçası olduğuna dikkat edilmelidir. İstatistikler, 1920'li yıllardan itibaren, Kıptîlerin kentsel hayata eğiliminin arttığına işaret etmektedir. 1960 yılındaki istatistiki verilere göre, Kıptîlerin %47'si şehirlerde ve merkezlerde yaşamaktadırlar (İbrahim, 1993, s.28; Yusuf, 1987, s.19-20).

Kıptî nüfusun sayısında ve sosyal pozisyonunda bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüş, büyük değişkenlere maruz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bunun en önemli üç sebebi:

- Sosyal, ekonomik ve hukuki şartlardan ötürü İslâmiyet'e geçmeleri. Yıllık 7 binden fazla kişi Müslüman olmuştur.
- Kıptîlerin Kanada, ABD, Avustralya ve diğer bazı Avrupa ülkelerine göç etmeleri.
- Müslüman doğumlarının Hıristiyan doğumlarından sayıca üstün olması.

Bu göç olayları, özellikle 1960'lı yılların başlarından itibaren artmıştır (Zakhûr, 1993, s.17; İbrahim, 1993, s.28-29). İlk başta en büyük göç oranı Kanada'ya gerçekleşmiştir. Bazı araştırmacılara göre, 1962 ve 1975 yılları arasında, Kanada'ya göç eden Mısırlıların sayısı 5427'ye ulaşmıştır. Bu sayının, 4399'unu Hıristiyanlar oluştururken 506'sını Müslüman göçmenler oluşturmaktadır. Aynı dönemde, Avustralya'ya 4789, ABD'ye ise 3314 Kıptî göç etmiştir. ABD'ye göç eden bazı göçmen gruplar, 1979 yılının Eylül ayında, 1969 ve 1979 yılları arasında göç eden Kıptîlerin sayısının toplam 150 bine ulaştığını ifade etmiştir. Bunlardan, 85 bini ABD ve Kanada'ya, 50 bini Avustralya'ya, yaklaşık 15 bini ise Avrupa ve Asya ülkelerine göç etmişlerdir (Yusuf, 1987, s.20).

Aynı zamanda, Hıristiyan mültecilerin az bir miktarı Brezilya ve bazı Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiştir. Ortodoks Kıptîlerin, Almanya, İngiltere, Avusturya, İtalya, İsviçre, İsveç ve Yunanistan'da Kiliseleri vardır (İbrahim, 1993, s.29).

Buna karşılık, Amman, Bağdat, Kuveyt, Abu Dabi, Lübnan gibi ülkelerde Kıptî Ortodoks Kiliseleri olmasına rağmen, Arap ülkelerine göç oldukça az gerçekleşmiştir (Zakhûr, 1993, s.17). Afrika Kıtasında ise, Nijerya ve Kenya’da Kıptî Ortodoks Kiliseleri bulunmaktadır. Bu ülkelere göç eden Kıptîlerle ilgili detaylı bir bilgiye ulaşılmamıştır. Filistin’in Kudüs, Lod, Gazze ve Hayfa şehirlerinde birkaç yüz Kıptî göçmen bulunmaktadır. 1968 yılında, Sudan’da sayıları 3 bin ve 4 bin arasında değişmektedir. Kıptîler Sudan’da 1822 yılından itibaren yaşamaya başlamışlardır. 1900 ve 1913 yılları arasında Omdurman şehrinin Kuzeyinde büyük bir bölgeye yerleşmiş ve Sudanlılarla karışmışlardır (Yusuf, 1987, s.21-22).

2.8.2. Günümüz Kıptî Nüfusu

2001 yılı Mayıs ayında, Kamu Mobilizasyon ve İstatistik Merkez Ajansı (CAPMAS) tarafından açıklanan verilere göre, Mısır’ın toplam nüfusu 66 milyona ulaşmıştır. Hıristiyan nüfusun toplam nüfusa oranı yaklaşık %9 ve %10 arasında değişmektedir (Bibâwî, 2001, s.92).

Hamad Bin Khalifa Üniversitesi Yayınlarına (Hamad bin Khalifa University Press) bağlı online yayıncılık platformu ‘QScience’ tarafından 2013 yılında yayınlanan rapora göre, Kıptîler, nüfusun %5,1’lik kısmını oluştururken, kalan %94,9’luk kısmı ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Mevcut toplam Mısır nüfusunun 83.806.767 olduğu tahmin edildiğinde, Mısır’daki Kıptî sayısı 4.274.145’tir. %17 ile en büyük Kıptî oran Asyut’ta bulunmaktadır. Bunun yanı sıra; Kahire 609.017’lik nüfusla en fazla Kıptî nüfusu barındıran vilayettir (Mahamoud, Cuadros ve Raddad, 2013).

95 milyon nüfusun resmî olarak yaklaşık %10’u Hıristiyan olmakla birlikte, çoğu kişi rakamın daha yüksek olduğuna inanmaktadır. Bunun en büyük kısmını Ortodoks Kıptîler oluştururken, 1 milyon Evanjelik Hıristiyan ve 250 bin Katolik Kıptî bulunmaktadır (www.theguardian.com, 2018).

2.9. Eğitim

1970’li yılların başlarına kadar, önceki nesillerin kişilikleri hükümet okullarında oluşmuştur. Müslüman öğrenci Kıptî arkadaşının yanında oturmuş, tüm günü beraber geçirmiş, birlikte ders dinlemiş, birlikte spor yapmış ve yemeğini paylaşmıştır. O zamanlar,

Mısır halkını gerçek manada birleştiren eğitim ortamı oluşmuştur. Ancak günümüzde, İslami ve Hıristiyan özel din okulları ortaya çıkmıştır. Bu gerçek manada bütünleşmenin önüne geçmiştir (Abd'al-Malak, 1993, s.63).

Rönesans'ın başlangıcından bu yana Mısır Kıptîleri eğitime oldukça önem vermektedirler. Kıptî okulların kurulması, Kavalalı Mehmed Ali Paşa liderliğindeki eğitim hareketine ve ayrıca, Rifaa Rafi El-Tahtâvî ile Mübarak Ali Paşa'nın yürüttüğü eğitim reformu hareketiyle paraleldir (Ferec, 2012).

Kıptî nüfusu, daha eğitimlidir ve sosyal katmanların üst kademelerinde yer almaktadırlar (Telci, 2013, s.191).

2.9.1. Eğitim Müfredatı ve Ders Kitapları

Mısır eğitim sistemi, akademik açıdan parlak ancak sosyal açıdan çok muhafazakâr bir öğrenci oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Mısır'daki ulusal K-12 müfredatı kültürel veya dinî çoğulcu değildir. Dinî azınlık olarak Hıristiyan öğrencilere kültürel veya dinî olarak yanıt vermemektedir. Gruplar arası uyumu desteklemek, Hıristiyan öğrenciler arasındaki azınlık ve Müslüman öğrenciler arasındaki çatışmayı azaltmak için kapsayıcı bir müfredat değildir. K-12 müfredatı, özellikle İslâmî imajlara, tarihe, kültüre, geleneklere, değerlere ve karakterlere odaklanırken, Mısır'dan gelen Hıristiyan kimliğine aynı hassasiyeti göstermemektedir. Ders kitaplarının çoğunluğu toplumun İslâmî doğasını yansıtmaktadır. Ana odak, İslâm tarihi ve Hz. Muhammed dönemindeki savaşlar ve zaferler üzerinedir. Tarih ve coğrafya ders kitaplarında Kıptîlere yer verilmemektedir. Bilim ders kitapları ise, Hıristiyanların bilime yaptıkları katkıları içermez, içerse bile detaya girmeden sadece isim olarak zikredilmektedir. Matematik ders kitapları sadece Müslüman isimleri içerir (Atta-Alla, 2012, s.481).

Mısır'da Hıristiyanlığın yayılmasıyla miladi 61 yılında başlayıp, Müslüman Arapların Mısır'ı fethetmesine miladi 640 yılına kadar uzanan, yaklaşık 600 yıllık Kıptî tarihinin, eğitim müfredatı içine alınmaması, okullarda tarih kitaplarında okutulmaması Kıptîler tarafından ayrımcılık olarak karşılanmaktadır (Massad, 2012, s.318-319). Mısırlı bir öğrenci Mısır'dan gelip geçen tüm medeniyetlerin tarihini öğrenirken, Kıptî tarihine ders kitaplarında yer verilmemiştir (Abd' al-Malâk, 1993 s.64.)

Derslerde Kur'an-ı Kerimden ayetler, Hadis-i Şerifler öğretilirken, İncil'den hiçbir ayete yer verilmemektedir. Hıristiyanlığın Hıristiyanlara, İslâm'ın Müslümanlara öğretildiği okullarda din eğitimi için sınıflar vardır. Hıristiyanların, İslâm dininin öğretildiği sınıflarına katılmaları dayatılmamaktadır. Gerçek şu ki, Hıristiyanlar okullarda din öğretimi için sınıfların eklenmesine itiraz etmemişlerdir. Ancak, Arapça dersinde Kur'an-ı Kerim'den örnekler vererek bunların Hıristiyan öğrencilerin de öğrenmeleri hatta bazen ezberlemelerinin dayatılmasına karşı çıkmaktadırlar (Beshara, 2012, s.35).

Eğitim müfredatının büyük bir kısmı, öğrenciye kendi görüşünü oluşturup savunabileceği bir araştırma ve tartışma ortamı sunmaktan ziyade, tek taraflı görüş açısı dikte eden bir programdır. Hatta soruların cevabı sadece 'evet' ve 'hayır'a dayalıdır. Bunun sonucunda öğrenci, tek görüş, tek vizyon öğrenerek kendi görüşünü kazanamamaktadır (Abd' al-Malâk, 1993, s.64.)

2.9.2. Hıristiyan Dinî Eğitimi

1971'de Cumhurbaşkanı Sedat'ın emriyle hazırlanan yeni Mısır Anayasası, özellikle okullarda din eğitimini zorunlu kılmıştır. Yavaş yavaş Mısır'daki eğitim sistemi, İslâmî olmuştur. Bu yeni eğitim sistemi, devletin İslâmî doğasını yansıtmaktadır. Bu, eğitim politikaları, müfredat, pedagoji, okul sistemi, okul ortamı gibi araçlarla açıkça yansıtılmaktadır (Atta-Alla, 2012, s.479). Hem Müslümanları hem de Hıristiyan öğrencileri içeren K-12 devlet okullarına ek olarak, sadece Müslüman öğrencileri içeren bir başka halk eğitim sistemi vardır. Bu eğitim sistemine, Yüksek Kurul tarafından denetlenen *Ezherli eğitim sistemi* denmektedir. El-Ezher Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bağımsızdır. Ancak El Ezher Kurumu'nun kendisi hükümet denetimi altındadır ve eğitim sistemi aslında Mısır Başbakanı tarafından denetlenmektedir. El-Ezher okulları "Enstitüler" olarak adlandırılır ve ilkokul, hazırlık, ortaöğretim ve üniversite düzeylerini içerir. Devlet okulları kadar yoğun olmasa da, tüm aşamalarda tüm okullar dinî olmayan konuları öğretmektedirler. Bununla birlikte, müfredatın büyük kısmı dinî konulardan oluşmaktadır. Bütün öğrenciler Müslümandır. İlkokuldan üniversiteye kadar, erkek öğrenciler ve kız öğrencilerin binaları ayrıdır. Ezher okulları başta kırsal alanlar olmak üzere, tüm ülkeye yayılmıştır. Ezher orta öğretim kurumlarının mezunları, eğitimlerine yalnızca El-Ezher Üniversitesi'nde devam etme hakkına sahiptirler (Atta-Alla, 2012, s.479-480).

Eğitim Bakanlığı ve okullarda Hıristiyan dini eğitimi problemi, Mısır eğitim tarihi boyunca süregelmiş hassas bir meseledir. 1939 yılında, Papa Sergius o zamanki Eğitim Bakanından, Hıristiyan dininin, İslam dini gibi okullarda temel ders olarak okutulmasını talep etmiştir. 1952 yılında, Taha Hüseyin Milli Eğitim Bakanlığı görevine gelmesinin ardından, Müslüman ğrencilere İslâm dininin öğretildiği gibi, bütün okullarda Hıristiyan ğrencilere de Hıristiyan dininin öğretilmesi talimatını vermiştir. Papa Sergius, Taha Hüseyin'in vermiş olduğu bu talimatı şu sözlerle yorumlamıştır: *“Taha Hüseyin, böylece Bakanlığına bulaşmış bu lekeyi silmek istemiş, bütün okullarda Müslüman öğrencilerde olduğu gibi, Hıristiyan ğrencilere de Hıristiyan dininin prensiplerini öğretmek için Kiptlerin haklarını tanımıştır.”* (Afifi, 2001, s.88).

2.9.3. Eğitim Ortamı

Mısır bir Arap Müslüman lkesi olduğu için, okullardaki günlük eğitim uygulamaları bu İslâm milletinin doğasını ve amaçlarını yansıtmaq için yapılmaktadır. Haftalık okul tatili, Müslümanların mübarek günü olan cuma günüdür. Hıristiyanların kutsal günü olan pazar günü ise, Hıristiyanlar okula gitmek zorundadırlar. Okul yılı takvimi İslâm dinî bayramları ve kutlamaları yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Hıristiyan dinî bayramları ihmal edilmektedir. Okul günü Kur'an-ı Kerim ile başlar ve Hıristiyan ğrenciler Kur'an ve Hadis okumalarını dinlemek ve tekrarlamak zorundadırlar. Sınıfta tahtaya hem İslâmî besmele hem de İslâmî tarih yazılmaktadır ve tüm öğrenciler bunu kullanmak zorundadırlar.

Müslüman yöneticiler, öğretmenler, ğrenciler, Hıristiyan ğrencilere İslâm'ı tebliğ etmelerinde bir kısıtlamayla karşılaşmazlarken, Hıristiyanlar için aynı durum geçerli değildir. Zorunlu din eğitimi dersleri sırasında, Müslüman ğrenciler sınıfta kalırlarken, Hıristiyan ğrenciler oyun alanına gitmektedirler. Mısır Milli Eğitim Bakanlığı, genellikle El-Ezher mezunu Müslüman ğretmenleri Müslüman ğrencilere din eğitimi dersleri vermeye atarken, Hıristiyan ğrencilere din eğitimi dersi ğretimi genellikle bu konuda yetersiz ve isteksiz herhangi bir Hıristiyan ğretmen tarafından verilir. Mısır K-12 okullarındaki Hıristiyan ve Müslüman ğrenciler arasındaki etnik sınırlar, öğrenciler “onlar” ve “bizler” arasındaki bölünmeleri tecrübe ettikleri zaman daha belirgin hale gelir ve bu, okulda alternatif bir kimlik duygusu oluşturan ırksal ve etnik çatışmalara yol açar (Atta-Alla, 2012, s.484-485).

2.10. Siyaset

Hıristiyanların siyasi hayata katılmaları Mısır'da modern devletin tesis edildiği tarihe yani Kavalalı Mehmet Ali Paşa dönemine dayanmaktadır. Yüksek Kurul tarafından desteklenmiştir ancak bu Kurula hiçbir Hıristiyan girmemiştir. Hıdiv İsmail Paşa döneminde parlamentoya girmişlerdir. Toplam 75 üyenin temsil ettiği 1866-1869 Şura Konseyi'ne iki Hıristiyan seçilmiştir. 1881 yılında, 80 üyeden oluşan Mısır parlamentosunun 4 üyesi Hıristiyan'dır. İngiliz İhtilalinden sonra, 1883-1890 yılları arasında Yasama Konseyi'ne 5 Hıristiyan Paşa atanmıştır (Şefik, 2014, s.119).

1855 yılında Hıristiyanların cizye ödeme zorunluluğu kalkmış, 1856 yılında ise Hıristiyanların da Müslümanlar gibi silah taşıyabileceklerine dair bir kararname çıkarılmıştır. Hıdiv İsmail Paşa döneminde yasama reform hareketi başlamış ve 1883'ten itibaren Hıristiyanların yargı organlarına atamaları başlamıştır. İlk defa Temyiz Mahkemesi'nde Hıristiyan hakimler ve müsteşarlar görev almıştır (Şefik, 2014, s.119).

XX. Yüzyılın ilk yirmi yılında iki Hıristiyan, Bakan olarak atanmıştır. Bunlar; Boutros Ghali Paşa (1908-1910) ve Yusuf Vehbe Paşa (1919-1920)'dir. 1883'ten bu yana her bakanlığa bir Hıristiyan atama geleneği devam etmiş ve ilk defa 1924'te Saad Zağlul kabinesini oluşturduğunda sayıları ikiye yükselmiştir (Şefik, 2014, s.119).

Hıristiyanların siyasi hayata katılım oranları artmış ve XX. Yüzyılın ilk on yılının sonlarından itibaren belirmeye başlayan siyasi partilere girmişlerdir. Mustafa Kamil'in kurduğu Vatan Partisi'ne katılmışlardır. Bunlardan ikisi, Milli hareketin en önde gelen liderlerinden "Visa Vasıf" ve "Margis Hana" dır. 1907 yılında kurulan Millet Partisi'nin 113 üyesinden 16'sı Hıristiyan'dır (Şefik, 2014, s.119-120).

Mübarek döneminde siyasi katılım, egemen olmayan bakanlıklardaki atanmış milletvekilleri veya bakanlarla sınırlı kalmıştır. Örneğin, halk devrimi öncesi son hükümette Kıptî kökenli bakanların temsili yalnızca iki kişiyle sınırlıdır. Bunlar; Maliye Bakanı Youssef Boutros Ghali ve Çevre Bakanı Maged George'dur. Ahmet Şefik'in yeni hükümet kurma görevinden sonra Çevre Bakanı tek başına görevini sürdürmüştür. Milli Parti, bazı Kıptî adayların kazanamayacakları gerekçesiyle aday gösterilmesini çoğunlukla iptal etmiştir. Son seçimlerde, Şura Konseyi seçimlerinde birçok adayın ismi Milli Parti listelerine koyulduktan

sonra geri çekilmiştir. 2010 seçimlerinde, İskenderiye'deki patlamalar olmadan önce, Hüsnü Mübarek anayasa tarafından atanma hakkı güvence altına alınan on milletvekilinden yedisinin atamasını yapmıştır (Beshara, 2012, s.30).

Modern Mısır tarihinde parlamentodaki Kıptî vekillerin sayıları aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir:

Tablo 1: 1952 Devriminden Önce Mısır Parlamentosundaki Kıptî Vekillerin Sayısı

Yıl	Toplam Vekil Sayısı	Kıptî Vekil Sayısı
1924	214	16
1925	214	15
1926	214	12
1926	230	23
1931	150	4
1932	232	20
1938	264	6
1942	264	27
1945	264	12
1950	319	10

Kaynak: (Beshara, 2012, s.31).

Tablo 2: 1952 Devriminden Sonra Mısır Parlamentosundaki Kıptî Vekillerin Sayısı:

Cemal Abdünnasır Dönemi

Yıl	Toplam Vekil Sayısı	Seçilen Vekil Sayısı	Atanan Vekil Sayısı	Kıptî Vekil Sayısı
1957	350	0	0	0
1964	360	1	8	9
1969	348	2	7	9

Kaynak: (Beshara, 2012, s.31).

Tablo 3: Enver Sedat Dönemi

Yıl	Toplam Vekil Sayısı	Seçilen Vekil Sayısı	Atanan Vekil Sayısı	Kıptî Vekil Sayısı
1971	360	3	9	12
1976	370	-	8	8
1979	360	4	10	14

Kaynak: (Beshara, 2012, s.31).

Tablo 4: Hüsnü Mübarek Dönemi

Yıl	Toplam Vekil Sayısı	Seçilen Vekil Sayısı	Atanan Vekil Sayısı	Kıptî Vekillerin Sayısı
1984	468	4	5	9
1987	458	6	4	10
1990	454	1	6	7
1995	454	-	6	6
2000	454	3	3	6
2005	454	2	5	7
2010	518	3	7	10

Kaynak: (Beshara, 2012, s.32).

2011’de, 25 Ocak Devrimi sonrası Kıptîler, parlamentoda 508 sandalyeden oluşan ve toplam milletvekili sayısının %2’si olan 11 sandalye kazanmıştır. 2015 yılındaki parlamento seçimlerinde ise Kıptîler, 1924 seçimlerinden sonraki en fazla adayı çıkararak 12 sandalye kazanmıştır. Mısırlı iş adamı Seviris’in kurduğu ve aynı zamanda finanse ettiği Hür Mısırlılar Partisi’nin “El-Mısıryyûn El-Ahrâr” en fazla milletvekilini çıkardığı iddia edilmektedir (<https://www.youm7.com> , 2015).

2- KIPTÎ MEDENİYETİ

Kıptîler, Mısır medeniyetinin mihenk taşlarından birini oluşturan bir medeniyet olarak, birçok bilim ve sanat dalında ciddi gelişmeler kaydetmişlerdir (Artokça, 2013, s.7). Kıptîler, Firavun kimliğini koruyarak, Hıristiyan Mısır’ın ilk altı yüzyılı boyunca birçok endüstride uzmanlaşıp geliştirmişlerdir. Bu dönemi hatırlatan pek çok nadir eser ortaya koymuşlardır (Fâris, 2015, s.63).

3.1. Takvim ve Zaman Hesaplamaları

Kıptî takvimi, Firavun mirasının bir parçasıdır. Kıptîler, Firavun isimlerinin verildiği aylarla birlikte eski Mısır takvimini aynı şekilde muhafaza etmişlerdir (Baha Ed-Dîn, 2013, s.48). Mısırlılar, Firavunlar döneminden bu yana, zamanı bölen ve yılları tarihlendiren aynı zamanda aylara ayıran ilk topluluk olmuşlardır. Hesaplama şemsî takvimi kullanmışlardır. (Medhat, 2007, s.26).

Bizans imparatoru Diocletian'ın 284 yılında milyonlarca Kıptîyi katlettiği “Şehitler Yılı” eski Mısır takviminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Baha Ed-Dîn, 2013, s.48). Şehitler takvimi olarak isimlendirilmiştir. Jülyen takvimine göre hesaplanmıştır. Bu takvimde bir yıl, 365 gün ve bir çeyrek gün iken, 12 aydır ve bir ay 30 gün sürmektedir. Şemsî olan Kıptî takviminde her sene sonuna beş gün eklenmiş ve bu ay küçük ay olarak isimlendirilmiştir. Kıptî yılı, başlangıcı Doğu takvimi Jülyene göre 29 Ağustos, Batı takvimi Gregoryene göre 11 Eylül'e denk gelen Tût ayı ile başlamaktadır (Fâris, 2015, s.57-59). Tût ayının ilk günü yılbaşı olması nedeniyle bayram olarak kutlanılmıştır. Bu gelenek Abbâsîler, Fâtımîler ve Memlûkler döneminde de devam etmiş, 1385 yılına kadar sürdürülmüştür (Artokça, 2013, s.8).

Nil'in taşması ve Eski Mısır'ın ziraî faaliyetlerine göre sene üç mevsime ayrılmıştır. Her bir mevsim dört ay sürmektedir. Bu mevsimler: Altıncı ayın sonunda Nil'in taşmasıyla başlayıp onuncu ayda sona eren Sel ayı (Âhit), Kış ayı veya Ekim (ziraat) ayı (Beret) ve sonuncusu Yaz veya Hasat ayı (Şumû)'dur. Kıptî çiftçiler ziraî işlerde bu takvime göre hareket etmişlerdir (Fâris, 2015, s.57-60).

Kıptî takviminde yılın on iki ayı şunlardır:

- 1- Tût (Thout / 11 Eylül - 10 Ekim)
- 2- Bâbe (11 Ekim - 9 Kasım)
- 3- Hâtûr (Hatour / 10 Kasım - 9 Aralık)
- 4- Kyhak (Kia'k / 10 Aralık - 8 Ocak)
- 5- Tûbah (Toubeh / 9 Ocak - 7 Şubat)
- 6- Amchîr (8 Şubat - 13 Mart)
- 7- Baromihât (14 Mart - 8,9 Nisan)

- 8- Baramouda (9,10 Nisan - 8,9 Mayıs)
- 9- Bashens (Bashans / 9,10 Mayıs - 7, 8 Haziran)
- 10- Bau'umih (Baounah / 8,9 Haziran - 7, 8 Temmuz)
- 11- Abîb (8, 9 Temmuz - 6, 7 Ağustos)
- 12- Misrî (7,8 Ağustos - 5, 6 Eylül)
- 13- Artık gün olan Küçük ay ise Nasy (6, 7 Eylül - 10 Eylül)'dir (Medhat, 2007, s.27-29).

Kıptî takviminin bir benzeri Firavunlar döneminde de hazırlanıp kullanılmıştır. Her iki takviminin hazırlanmasındaki temel amaç; Nil'in taşma zamanlarını, ekin ekme ve hasat zamanlarını ve vergi dönemlerini belirleyip bir sistem oluşturmaktır (Artokça, 2013, s.8).

Mısırlı çiftçiler günümüzde ziraî faaliyetlerini yürütmeye Kıptî takvimini kullanmaya devam etmektedirler (Fâris, 2015, s.62).

3.2. Eczacılık

Kıptîlere, ecdatları firavunlardan tıp, anatomi, uzay bilimi, kimya, eczacılık ve mühendislik bilgisi miras olarak kalmıştır. Bu bilimlerdeki uzmanlıklarını Yunan ve Roma dönemlerinde de devam ettirmişlerdir. Öyle ki, İskenderiye Okulu bu alanlarda dünyanın en önde gelen okulu olmuştur. Daha sonra Hıristiyan Kıptî Okulu açılmış ve bu alanlarda eğitim vermiştir. Bu okuldan birçok bilim adamı mezun olmuştur. Anatominin kurucusu Hero Vlas, fizyolojinin kurucusu Erasistratus, atom teorisinin sahibi Democritus ve dişlerdeki hasarı engelleyen meşhur reçetenin sahibi Cornelius Caslos bu bilim adamlarından sadece birkaçıdır (Fâris, 2015, s.69).

Kıptîler, İskenderiye'de ilaç (medicina), deva (medicamentus) ve ilaç deposu (abotheca) gibi birçok tıbbi terim ortaya koymuşlardır. Bu terimler, dünyaya yayılmış olup günümüzde hâlâ kullanılmaktadır. Kıptîlerin el yazması tıbbi kaynaklarından günümüze ulaşan en önemlisi "*Şasinah papirüsüne*" göre, oftalmik tedavi, bazı kadın ve çocuk hastalıklarının tedavisi üzerine çalışmışlardır (Fâris, 2015, s.57-60). Bu alanda yaptıkları diğer çalışmalar, katarakt, görme kaybı, görme bulanıklığı, iltihap, trahom, apse üzerine olmuştur (Artokça, 2013, s.9).

Bunun yanı sıra, bakır veya bronz biraz da demir karışımından elde ettikleri neşter, sonda gibi cerrahi aletler daha da geliştirilerek modern tıpta kullanılmaktadır. Ameliyat araç ve gereçlerini kendileri üretmişlerdir. Bu aletler başta Mısır Müzesi olmak üzere birçok müzede sergilenmektedir (Gergis, 2014, s.12).

3.3. Diğer Sanatlar

Kıptîler, mühendislik, inşaat işleri, gemi yapımı, ahşap oyma ve boyama sanatları, süsleme sanatları (Fâris, 2015, s.71-72), kilise ikonlarının yapılması, resim, kiremit/çamur işleri, fildişi sanatları, elbise yapımı, dikiş-nakış, halıcılık ve dokumacılıkta kendinden sonraki toplumlara etkileyecek düzeyde ilerlemişlerdir. Öyle ki, Derain, Picasso ve Matisse gibi sanatçılar sanat ürünlerini ortaya koyarken Kıptîlerin eserlerinden etkilenmişlerdir (Artokça, 2013, s.9).

Kıptîler tüm bu sanatların yanı sıra müzik alanında da önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Kiliselerde dualarda ve ibadetlerde kullanılan Kıptî müziği, eski Mısır müziğinin aynısıdır. Eski Mısır mabetlerinin duvarlarında, musiki aletleri, dans kutlamaları ve şarkı söyleyen insan figürleri bulunmaktadır (Nesîm, 2000, s.59-60). Hayatını Kıptî müziği çalışmalarına adanmış kendisi de bir Kıptî olan Ragheb Moftah şöyle demiştir: “Bilimsel araştırmalar, Kıptî kilise müziğinin mevcut kilise müziklerinin en eskisi olduğunu ve dünyanın en eski müzik okulu olduğunu doğrulamaktadır. Kıptî kilisesi, böylece paha biçilemez bir mirası korumuştur” (Fâris, 2015, s.71-72).

Oxford Üniversitesi’nden İngiliz Ernest Newlandsmith, Kıptî müziğinin önemine şu sözleriyle noktayı koymuştur: “Kıptî müziği çok değerli bir müziktir. Dünyanın yedi harikasından biri olduğunu söylemek mümkündür” (Medhat, 2007, s.27-29). Ayrıca, Oxford Üniversitesi’nde yaptığı çalışma ile, Kıptî kilise müziğinin Doğu-Batı müziklerinin bir sentezi olduğunu ortaya koymuş ve aynı çalışmada Kıptî kilise müzikleriyle Gregoryen ilahi sözleri arasında sıkı bir bağlantı kurulduğunu ifade etmiştir (Artokça, 2013, s.9).

4. KIPTİ HALK KÜLTÜRÜ VE YAŞAM DÖNGÜSÜ

4.1. Doğum

Doğum kutlaması, bebeğin doğumundan itibaren, yedinci günde başlar. Aile yakınları, akrabaları ve komşuları aileyi tebrik etmek ve sevinçlerini paylaşmak için bir araya gelirler. Çocuk için özel dualar yapmak üzere rahip davet edilir. Herkes dualar okur ve Rabb'e bahsettiği bu özel armağan için şükredilir (Fâris, 2015, s.34).

4.2. Vaftiz

Erkek çocuk kırk gününü, kız çocuk ise seksen gününü doldurduğunda anne, aile bireyleri ve arkadaşlarıyla birlikte çocuğu kiliseye götürür. Vaftiz kilise de olmak zorundadır. Ancak, eğer çocuk ölmüşse evde yapılabilir. Hastaysa, mutlaka vaftiz yapılmalıdır. Çünkü, yaygın inanışa göre vaftiz yapılmadan ölen çocuk, cennette kör olur. Ancak, cennetten mahrum bir çocuğun ruhundan söz edilmemektedir (Leeder, 2009, s.109).

Aile, çocukları vaftiz edilerek Hıristiyan olacağı için çok mutludur. Yakınlara ve fakirlere dağıtılmak üzere bir koyun kurban edilir (Fâris, 2015, s.34). Çocuklar, Paskalya'nın iki hafta öncesinde vaftiz edilir. Bunun için pazar günü tercih edilmektedir. Vaftiz genel itibariyle Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına Papaz tarafından yapılmaktadır. Papazın olmadığı durumlarda çok istisnai olarak bir Hıristiyan tarafından da yapılabilmektedir (Erdem, 1997, s.160). Papaz, çocuğu üç kere suya daldırarak vaftiz eder ve kutsal yağla vücudunun her yerini yağlar. Sonunda, vaftiz edilen çocuk ilahiler ve çan sesleri eşliğinde kilisenin ortasına götürülür. Bu, çocuğun artık Hıristiyan olduğu anlamına gelmektedir. Tüm davetliler çocuğun babasını tebrik eder. Son olarak, düğün hazırlıkları tamamlanır ve tüm davetlilere yemek ikramı yapılır (Fâris, 2015, s.34).

4.3. Sünnet

Kıptîler diğer Hıristiyan mezheplerinden farklı olarak hem erkek hem de kız çocuklarını sünnet ettirmektedirler. Ancak Kıptîlerin hepsi bu adeti uygulamamaktadır. Yukarı Mısır'da hepsi sünnet ettirirken, Kahire'de büyük bir kesim bunu reddetmektedir. Buna karşın küçük çocukların sünneti Mısır genelinde yaygındır ve papazın aracılığı olmadan

yapılmaktadır. Erkek çocukları 8-9 yaşında, kız çocukları da yaklaşık aynı yaşlarda sünnet olmaktadır. Ancak çocuğun, sünnet olmadan önce mutlaka vaftiz edilmesi gerekmektedir. Bu sünnet geleneği, Kıptîlere Eski Mısır'dan intikâl etmiştir ve Yahudiler yaymıştır ('Ulema'ul-Hamleti'l-Fransiyye, 1989, s.30-63). Kıptîler, dinî bir hüküm olmamasına rağmen yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk gibi algıladıkları için erkek çocuklarını sünnet ettirmektedirler (Eryiğit Bader, 2018, s. 92).

Sünnet kutlamalarına gelince; aile, özellikle köylerde, erkek çocuğun sünneti münasebetiyle sünnet düğünü yapar. Tüm köy sakinlerin bu düğüne davet edilir. Çünkü aile, çocuğun sünnet olmasıyla erkeklığe ilk adımını atmış olarak kabul eder. Papaz, kilise korosuyla birlikte dualar eder ve ilahiler okur. Halk türküleri, ailenin çocuklarının çocukluk çağından çıkarak bülûğa ermesinden duydukları mutluluğu tasvir eder (Fâris, 2015, s.35).

4.4. Evlilik- Düğün

Kıptîler genellikle cumartesi ve pazar geceleri düğün yapmazlar. Ayrıca çok istisnai durumlar dışında, Büyük Oruç (الصوم الكبير) veya Kıptî Kilisesine özel oruç günlerinde de düğün yapmazlar. Uzun oruç tutan çok az kişi için yılın üçte birinden fazlasında evlilik yasaktır (Leeder, 2009, s.127).

Düğünden önceki gece kına gecesidir. Davetliler veda etmek üzere gelinin baba evinde toplanırlar. Gelin ve ev halkı avuçlarına ve ayaklarına kına yakarlar (Fâris, 2015, s.35). O gün boyunca gelin, arkadaşları ve yakınları onlara mahsus herhangi bir hamama giderler ve orada eğlenirler (Leeder, 2009, s.127).

Evlilik nişan ile başlar. Nişanlıların aileleri, bir papazın öncülüğünde evde toplanırlar. Papazın evde bir konuşması olur ve nişanı ilan eder. Evlenme kilisede olur. Eşler beyaz örtüler ile oraya gelirler (Erdem, 1997, s.170). Kıptîler, evlilik ritüelinin tamamlanması için yapılan töreni “taç” (إكليل) olarak isimlendirmektedirler. Çünkü Rahip dua esnasında, evlilik bağıyla hayatlarını taçlandıran kutsal lütfun bir göstergesi olarak, gelin ve damadın başına taç takmaktadır. Düğün, aileye neşe ve heyecan duygularını farklı şekillerde ifade etme fırsatı tanıdığı için önemlidir. İlk olarak Allah'a şükretmek için fakirlere ve komşulara üzerinde yiyecek ve şekerle birlikte giysi dağıtılmaktadır. Ancak zengin aileler, kurban keserler ve kutlamalar birkaç gün sürmektedir (Fâris, 2015, s.35).

Kıptî kanunları sadece eşlerden birinin diğeri aldatması (zina etmesi) durumunda boşanmaya cevaz vermektedir. Papazlar, boşanmaya ve yeniden evlenmeye çoğu zaman cevaz vermemektedir (Erdem, 1997, s.170).

4.5. Hıristiyan Hacı

Kıptîler hacı olmak için Kudüs'teki Kıyamet Kilisesi'ni ziyaret ederler. Bu ziyaretleri büyük kabileler halinde olmaktadır (Tacer, 2012, s. 225). Kıptîler için Kudüs'ü ziyaret etmek en büyük hayallerinden biridir. Hatta hayattaki son dilekleridir. Kudüs şarkıları, Kudüs'ü ziyaret ederken mukaddes olanın sevincini ifade eder (Fâris, 2015, s.36). Bunun yanı sıra, ellinin üzerinde Kıptîler için kutsal sayılan ziyaret merkezi vardır (DİA, 2002, s.426).

4.6. Ölüm

Ölüm, yaşam döngüsünün son evresidir. Cenaze töreninde, hüznü halini betimleyen ilahiler okunur (Fâris, 2015, s.36). Eğer ölen kişi gençse beş gün, yaşlıysa üç gün taziye kabul edilmektedir. Ölümünün üçüncü gününde rahip, o kişinin öldüğü yerde dua eder. Ölenin ruhunun evi terketmesinin sağlandığına inanıldığı için, o gece evin ışıkları sabaha kadar açık bırakılır. Bunun eski Mısır inancından kaldığına inanılır. Ölümün kırkıncı gününde ölünün evinde bir cenaze ayini yapılır. Bu yas süresince ölenin aile fertleri ve yakınları yemek yapmaz, et ve tatlı yemez, cinsel münasebette bulunmazlar. Belli bir süre boyunca kadınlar tamamen siyah giyinirler. Eğer ölen genç bir erkekse, dul kalan eşi hayatın boyunca ya da evleninceye kadar siyah giyinir. Hatta bazılarının göre, dul kalan eş hayatı boyunca evlenemez (Erdem, 1997, s.175-176).

5. İBADETLER

Kıptîler ibadete düşkündürler. Dinî vâcibelerini ciddiyetle yerine getirirler ve takvalıdırlar (Medhat, 2007, s.25). Günde yedi kez dua ederler (Erdem, 1997, s.170).

5.1. Oruç

Kıptîler arasında en önemli kabul edilen ibadetlerden biri oruçtur. Kıptîlerin toplam 151 gün oruç ve 93 perhiz günleri vardır (DİA, 2002, s.426).

- Lent'ten önce 3 gün 3 gece tutulan "Nineveh" orucu

- Christmas'tan önce 28 gün tutulan "Nativity" orucu
- Ascension bayramının hemen ardından tutulan "Apostles" orucu
- Assumption bayramından önce 15 gün tutulan "virgin" orucu
- 55 gün tutulan büyük oruç

Kıptîler cumartesi ve pazar günü oruç tutmamaktadırlar (Erdem, 1997, s.171).

Oruç günleri boyunca, biri öğlen ve biri akşam olmak üzere iki öğün yemek yerler. Ayrıca piskoposun izni olmadıkça balık, yumurta ve süt ürünleri yemeleri yasaktır. Bazen de orucun süresi ve taviz durumuyla ilgili doğrudan Patrik'e başvurmak gerekir ('Ulema'ul-Hamleti'l-Fransiyye, 1989, s.29-30).

5.2. Bayramlar

Kıptîlerin bayramları, dinî bayramlar ve millî bayramlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Millî bayramlara Müslümanlar da katılır ve yılda iki kere kutlanmaktadır. Bunlardan birincisi, Kıptî Paskalyasının ilk pazartesi gününde kutlanan "Şemmu Nesim" bayramıdır (Erdem, 1993, s.172). Aslında bu bayramla eski Mısırlılar baharın gelişini kutlamaktaydılar. Ancak sonraki nesiller de kutlamaya devam etmiş ve günümüze kadar süregelen, Kıptîler ve Müslümanların birlikte kutladıkları milli bir bayram olmuştur. Kıptîler, Paskalya akşamı yatacakları yastığın altına uyandıklarında kokusunu almak için yeşil soğan koyarlar. Bayram günü herkes bahar havasını teneffüs etmek için parklara gider, keyifli geziler düzenler, orada taze soğan, yumurta ve tuzlu balık yerler (Medhat, 2007, s.25).

İkincisi ise, "Nevruz Bayramı" (Medhat, 2007, s.25) ya da çiftçilere göre "Nil'in Kabarması Bayramı"dır (Erdem, 1993, s.172). Kıptî yılbaşısıdır. Kıptî takvimine göre birinci ay Tût, 11 Eylül'e denk gelmektedir. Bu bayram "Şehitler Bayramı" olarak da isimlendirilmektedir. Mısırlılar firavunlar zamanında da Nevruz Bayramını (Şemmu Nesim-Bahar Bayramı) kutlamaktaydılar. Bayram kutlaması yedi gün sürmektedir. Nevruz kelimesi "yeni gün" anlamına gelmektedir ve Farsçadan türemiş bir kelimedir (Medhat, 2007, s.25).

Dinî bayramlar ise İsa ve Meryem'in şerefine göre düzenlenmiştir. Birinci ve ikinci dereceye ayrılmaktadır. İsa şerefine olan 14 bayram vardır ve bunlardan 7 tanesi birinci, diğer 7 tanesi de ikinci derece olarak ayrılmaktadır.

Birinci Derecede Olanlar:

- 1- Annociation (Meryem'e İsa'nın müjdelenmesi / 29 Baromihât)
- 2- Noel (29 Kyhak)
- 3- Epiphanie (6 Ocak yortusu) ya da Vaftiz (11 Tûbah)
- 4- Rameaux (Büyük Oruç'un yedinci pazar günü)
- 5- Paques (Paskalya) ya da Yeniden Dirilme / Kıyamet (Büyük Oruç'un sekizinci pazar günü)
- 6- Ascension (Göğe Yükselme) (Kıyametin kırkinci günü)
- 7- Pantecôte (Kıyametin ellinci günü) (Erdem, 1993, s.172; Baha Ed-Dîn, 2013, s.40).

İkinci Derece Olanlar:

- 1- Sünnet (6 Tûbah)
- 2- Cana'nı düğünü (13 Tûbah)
- 3- Takdim
- 4- Kutsal Perşembe
- 5- Paskalya'dan sonraki ilk Pazar
- 6- Rabbin (İsa) Mısır'a girişi (24 Bashens)
- 7- İsa'nın , Tabor dağında üç havariye görünmesi (Erdem, 1993, s.172; Baha Ed-Dîn, 2013, s.41).

Meryem şerefine olan 32 bayram vardır ve bunların çoğu birinci dereceden bayramlardır (Erdem, 1993, s.172).

2. SOSYAL BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ

İnsan hayatının, teknolojiadaki büyük ilerlemeler, sanayileşme ve şehirleşmenin ardından getirdiği hızlı sosyal, kültürel ve ekonomik değişmelerin izlendiği çağımızda, toplumların karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri, muhakkak ki sosyal bütünleşme problemidir. Sanayi devriminin geleneksel toplumların hayatında ve sosyal yapılarında ortaya çıkardığı büyük değişiklikler ve bunların ardından meydana gelen toplumsal istikrarsızlık, çalkantılar ve çözümler, bilimsel incelemelerde bulunan sosyologların bütünleşme konusuna yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Fransız sosyoloji Ekolünün kurucusu Emile Durkheim, modern sosyologlar arasında sosyal bütünleşme konusunun ele alınılmasına öncülük etmiştir. E. Durkheim'den sonra birçok sosyolog sosyal bütünleşme konusu üzerine çalışmıştır hâlâ da çalışmaya devam etmektedir (Günay, 1996, s.229).

Sosyal bütünleşme konusu, hemen her devirde tüm toplumlar için önemli bir problem olmuş ve bu bağlamda düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Bu düşünürlerden biri de, sosyolojinin İslam dünyasındaki büyük öncüsü, XIV. Yüzyılın önemli mütefekkeri İbn Haldun'dur. İbn Haldun, asabiyet üzerinde ciddiyetle durmakla, sosyal bütünleşme sorununu ele almada da öncülük etmiştir. Ülkemizde ise, din sosyolojisinin ilk önemli temsilcisi olan Ziya Gökalp, bütünleşme ve din ilişkisi çerçevesinde bilhassa milli bütünleşmede dinin rolü konusuna değinilmesine öncülük etmiştir (Günay, 1996, s.229-230).

1. SOSYAL BÜTÜNLEŞME NEDİR?

Ougburn – Nimkoff'a göre sosyal bütünleşme, *“grubun varlığını sürdürmesi, yani üyelerin grup içinde bir arada kalabilmeleri için etki yapan ve faaliyette bulunan kuvvetlerin tümü”* dür. Bütünleşme, birbirinden kopuk parçaların tek bir ünite haline gelmelerini sağlayan süreçtir. Yani bütünleşme bir nevi örgütlenme sürecidir. Toplumun türlü faaliyetlerinin birbiri ile uyumlu olma derecesidir (Dönmezer, 1982, s.192).

Bütünleşme ve çatışma toplum için bir madalyonun iki yüzüdür. Bütünleşme, bir toplumdaki tüm fertlerin uyum içinde olduğu mutlak bir süreç değildir. Çatışma ve rekabet, kural ve araçları kullanarak toplumlar bütünleşmektedir. Bu kural ve araçları gerektiği gibi kullanamayan toplumlarda çatışma ve rekabet süreci sosyal bütünleşmeyi ihlâl ederek sosyal çözülmeye neden olabilmektedir. Sosyolojik olarak bakıldığında, bütünleşme daima

çatışmanın aksi olmayıp esasta birbirini tamamlayan dinamik sürecin geneline işaret etmektedir. Bu minvalde, bütünleşme, çatışma ve rekabet sürecinin hayatı negatif yönde etkilemeyecek bir seviyede tutulma kabiliyeti; birbiriyle uyuşmayan kuvvetlerin dengesini kuracak kültürel araçların üretilmesi ve ortak normlar sisteminin toplumda kurulu hâle gelmesidir (Aydınalp, 2015, s.92).

Toplum gruplardan, her grup da sosyal kişilerden oluşmaktadır. Bu sebeple sosyal bütünleşme, sosyal kişilik, temel gruplar ve toplum olmak üzere üç düzeyde analiz edilebilir. Sosyolojik açıdan sosyal kişiliğin bütünleşmesi, bireyin sosyal rollerini koordineli ve devamlı bir biçimde yerine getirdiği gerçeğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım psikolojik olarak normal, dengeli bir birey tanınmasını kabul etmektedir. Birey, her gruptan bir diğerine geçtiği ve değişik rollerin işlevlerini taşıması itibariyle bütünleşmiş sosyal kişilik hiçbir açık çatışma örneği sergilememektedir. Böyle bir kişinin gruplar arasındaki davranışı farklıdır ancak karşıt değildir (Fichter, 1996, s.203).

Grup bütünleşmesi ise, grup üyelerinin birbiriyle olan bağlantılarıyla alakalıdır. Bu sebeple, bazı gruplar ileri derecede bütünleşirken, bazı gruplar daha az derecede bütünleşme kaydetmektedirler. Öyle ki, bazen aynı toplum bir konuda yüksek, başka bir konuda ise az derecede bütünleşmiş olabilmektedir (Dönmezer, 1982, s.192). Bütünleşme derecesi yüksek, orta, kısmî, az veya çok az olabilmektedir. Yüksek, orta ve kısmî bütünleşme eğiliminde olanlar toplumun çoğunluğunu oluşturuyorlarsa, o toplum bütünleşmiş demektir. Az, çok az ya da hiç bütünleşmemiş bireyler küçük bir grup ve kimlik oldukları sürece toplumsal bütünleşmeye zarar vermemekte, çoğunluk içinde sürece uyum sağlamaya mecbur kalmaktadırlar. Demokratik toplumlarda bütünleşme eğiliminde olmayanlar, sivil siyaset kanallarının kullanarak kendilerini ifade etmeye çalışmaktadırlar (Aydınalp, 2015, s.93).

Toplumun bütünleşmesi sadece temel grupların değil alt grupların da başarılı bir şekilde işbirliği yapmaya yetkin olduğu gerçeğine işaret etmektedir. Bütünleşmiş bir toplumda, işyeri, siyasi parti ve cami birbirine karşıt açıklamalar yaparak bireyi arada bırakmazlar. Böyle bir toplumda bu alanların her biri içindeki daha küçük altgruplar da zorunlu olarak eşgüdümlemektedir (Fichter, 1996, s.204).

Sosyal bütünleşme toplumu oluşturan bireylerin tam bir benzerliğinin neticesi değildir. Aksine bütünleşme, bir benzerlik konusu olmaktan ziyade bir yapı ve işlev konusudur. Kişi ve grupların anlamlı bir biçimde biraraya geldiği ve sosyal ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde karşılandığı anlamına gelmektedir. Sosyal bütünleşme, farklılıkları engellemez ancak farklılıkları koordine eder ve yönlendirir (Fichter, 1996, s.204).

Sosyal bütünleşmeyi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen bazı faktörler vardır. Bunlar: Coğrafi şartlar ve fiziki yakınlık, sosyal münasebet anlayışı, iletişim ve ulaşım kanalları, sosyal sınıflar arası uçurum, nüfusun nicel ve nitel yapısı, sosyal tabakalar arası mesafe, etnik, dinî ve kültürel homojenlik, dışardan veya içerden olan kültürel etkileşim, ortalama ve benzer telakkiler oluşturacak din eğitimi sistemi, ortak menfaat ve idealler zemininde eğitim, alt ve karşıt kültürleri ana kültürle bütünleştirecek sosyal ve kültürel araçlar, gayr-i resmî normların bütünleştirmedeği durumlarda resmî hukuka olan güven, toplum ve devlet sisteminin işleyişinde adalet ve hak duygusunun genel anlayış hâline gelmesi, otorite ve güvenlik zafiyetine dayalı boşlukların alternatifler tarafından doldurulması, dün, bugün ve yarının bir bütün olarak görülüp kapsayıcı ve gerçekçi bir değişim vizyonu oluşturabilme, toplayıcı, bağlayıcı ve sürükleyici liderler yetiştirme bir toplumun bütünleşme eğilimlerine gerçek rengini vermektedir (Aydınalp, 2015, s.93).

Kültür ve toplum birbirinden ayrı düşünmek imkansızdır. Bu nedenle kültür ve toplum arasında en alt düzeyde de olsa bir uyum olması gereklidir. Toplumun bütünleşmesi için öncelikle kültürün bütünleşmesi şarttır. Yani kültürün bütünleşmesi toplumun bütünleşmesini önceler. Dolayısıyla bütünleşme açısından, kültür toplumdan çok daha etkili bir faktördür. Eğer bir toplumda kültürel bütünleşme sağlanmamışsa bu durum toplumu kargaşaya iter. Kargaşanın derecesi yoksunluğun derecesiyle doğru orantılıdır. Böylece toplum uyumunu kaybeder. Karşıt güçlerle çatışmalar meydana gelir ve giderek çözülür (Fichter, 1996, s.204-205).

Bireyler arası sosyal ilişkilerin tabiatı gibi, insan doğası da toplum ve kültür arasında sürekli ve katı bir bütünleşmenin oluşmasını engeller. Eğer tam bir bütünleşme söz konusu olsaydı ne değişme olurdu ne de ilerleme. Sosyokültürel ilerlemenin kaçınılmaz olması itibarıyla sosyokültürel değişme de sürekli bir olgudur (Fichter, 1996, s.205).

2. SOSYAL BÜTÜNLEŞME ÇEŞİTLERİ

2.1. Normatif Bütünleşme

Toplum ilişkilerinin normlar etrafında şekillenmesi durumunda, toplum ahenkli bir bütün halinde, ileri derecede bütünleşmek imkanına sahip olmaktadır. Bir topluma dahil olan kişilerin, eylem ve davranışlarını, o toplumun normlarına göre koordine etmeleri durumunda meydana gelen bütünleşmeye *normatif bütünleşme* denilmektedir (Dönmezer, 1982, s.193).

Normlar, değerler ve fikir üzerinde anlaşmayı sağlamaktadır. Bu sebeple, bir toplumda üyelerinin kendi kültürlerini üstün görüp tercih etmeleri grup içindeki sosyal kontrolü kuvvetlendirmektedir. Bireyin kendi nefesine karşı duyduğu saygı, kişiliğinin belirmesi yönünde nasıl etkili bir faktör oluşturursa, kendi grubunun kültürüne karşı duygusu da birleştirici bir unsur olmaktadır. Kültür taassubu bu sebeple bütünleşmede grup içi ilişkilerde olumlu etki yaparken, gruplar arası ilişkilerde ise, olumsuz etki yapmaktadır (Dönmezer, 1982, s.193).

Parsons, normatif bütünleşmeyi detaylı bir şekilde incelemiştir. Ona göre, toplumun ortak değerleri, sosyal sistemlerin yapısal unsurlarında müesseseleşmesi durumunda bu çeşit bütünleşme meydana gelmektedir. Toplumda meydana gelen yüksek derecede bir normatif bütünleşme sosyal istikrarı dolayısıyla da sosyal sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. Çünkü bu yolla, toplumdaki mevcut üyelerin sosyal normlar üzerinde ittifakı sağlanmış olacağı gibi, ayrıca bu normların nesilden nesile aktarılması ve gelecekteki nesillerin bu normlara göre hareket etmeleri de sağlanmış ve dolayısıyla sosyal sistem devamlılık kazanmış olacaktır (Günay, 1996, s.231-232).

Kişilerin sosyal normlara sahip olmaları, toplumun bir üyesi olmaları ortak kültürü taşımaları ile mümkündür. Bu da, ortak kültürü öğrenme ve sosyalleşmeleri ile gerçekleşmektedir. Birey, kültürü toplumda hazır olarak bulmakta ve toplumun bütününe ait kültürün alıcısı konumuna geçmektedir. Kültür, sosyal bütünleşmenin çimentosudur (Erkal, 1987, s.259-260).

Başka bir taraftan, normatif bütünleşme sağlanmadığında, uyum farklı değer yargıları içinde sağlanmakta, kendisi dışındaki değer yargılarıyla ilişkisi ise, herkes için bağlayıcı

hukuk kurallarıyla sağlanmaktadır. Yani buradan anlaşıldığı üzere, modern toplumlarda hukuk, değer yargıları düzenleyerek meydana gelen uyumsuzlukların çatışma halini almasını engellemektedir. Hukuk ve vatandaşlık şuurunun bir sistem ve kültür halini almadığı toplumlarda, norm ve değer farklılığı bütünleşme değil de çatışmaya neden olabilmektedir. Hukuk ve kültür bakımından millet olamamış; etnik, mezhepsel ve sınıfsal olarak bölmelere ayrılmış bazı Ortadoğu toplumları veya pek çok Afrika halkı bu duruma örnek olarak verilebilir (Aydınalp, 2015, s.96).

2.2. Fonksiyonel / İşlevsel Bütünleşme

Kültür unsurlarının her birinin ayrı birer fonksiyon yerine getirerek, cemiyeti işleyen bir bütün haline getirmek için bir araya gelmeleri durumunda fonksiyonel bütünleşme söz konusudur. Örneğin bir otomobilin parçaları monte edilmeyip bir yerde yan yana durdukları zaman mekânî birlik teşkil ederler. Ancak bu parçalar, monte edilip bir otomobil teşkil edecek şekilde birleştirildiğinde işleyen bir bütün meydana getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu işleyen bütünden bir parça çıkarıldığında bütünün faaliyeti durur, çıkarılan parça başka bir bütüne dahil edilemez, edilse bile bir işe yaramaz (Bilgiseven, 1986, s.291).

Durkheim'e göre, kişilerin bağlı buldukları gruplar içinde varlıklarını sürdürmelerini sağlayan faktörlerin başında benzerlik gelmektedir. Burada benzerlikten kasıt, kişilerin aynı karakteristik özelliklere sahip olmasıdır. Durkheim, küçük bir toplum içinde tüm üyelerin aynı aslî özellikleri taşımalarından meydana gelen bu dayanışmaya "*mekanik dayanışma*" adını vermiştir. Mekanik dayanışma, müşterek değerler ve inançlar bilgisiyyle yerleşen dayanışmadır. Bu değerler ve inançlar bireyin ve grupların başarılı bir şekilde işbirliği yapabilmelerini sağlamaktadır. Buna karşılık olarak, iş bölümünden ortaya çıkan dayanışma "*organik dayanılma*" olarak adlandırılmıştır. Organik dayanışmaya günümüzde fonksiyonel bütünleşme denmektedir (Dönmezer, 1982, s.192-193). Mekanik dayanışmada kişiler, belirli davranış şekilleri altında, bir makinenin aynı işi yapan parçaları gibidirler. Mekanik dayanışma, kır bölgelerine özgü bir dayanışma iken, organik dayanışma gelişmiş bölgelerde veya gelişmiş toplumlarda meydana gelmektedir. İşbölümünün önemli olduğu alanlarda, herhangi bir alanda meydana gelen aksaklık diğer tüm çalışmalara da etki etmektedir (Erkal, 1987, s.268).

Toplumdaki iş bölümü, fonksiyonel bütünleşmenin gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. İş bölümü, fonksiyonel bütünleşme için en zaruri etmen olmasının yanı sıra, yeterli değildir. Bir araya geldiklerinde toplumu işleyen bir bütün haline getiren her türlü değer hükmü, müessese ve tedbirler fonksiyonel bütünleşmenin meydana gelmesinde rol oynarlar (Bilgiseven, 1986, s.291).

Refah seviyesinin yüksek olduğu, insan ihtiyaçlarının daha iyi karşılandığı toplumlarda bütünleşme daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Temel ihtiyaçların en iyi karşılandığı yere doğru bir akış gerçekleşmektedir. Çeşitli sıkıntılara rağmen Almanya'dan yurda dönmeyen Türkler, Fransa'yı kendi ülkelerine tercih eden Mağripliler ya da Amerika'dan yeşil kart almak için mücadele veren çeşitli ülkelerden göçmenler, fonksiyonel bütünleşmenin somut belirtileridir. Refah ve gelişmişlik insanları doğduğu değil, doyduğu topraklarla bütünleşmeye itmektedir. Modern toplumlarda ideallerden ziyade işlevler bütünleşmenin yönünü belirlemektedir (Aydınalp, 2015, s.99).

2.3. Mânâ Etrafında Bütünleşme

Sosyo-kültürel bütünleşme tipleri arasındaki en mükemmel entegrasyon çeşidi mânâ etrafında bütünleşmedir. Mânâ etrafında bütünleşmede maddi birliğin yanı sıra manevi birlik de söz konusudur. Fonksiyonel olarak bütünleşmiş bir toplumla kültürün çeşitli unsurları arasındaki ilişki bir makinanın parçaları arasındaki ilişki kadar sıktır. Bu parçalardan biri kültürel sentezden çıkarıldığı hâlükârda toplum mekanizması felce uğrar. Ancak birbirine bu kadar sıkı bağlı parçalar arasında manevi bir birliğin olması gerekmez. Bir makinanın çarkları kadar birbirine karşı hissiz ve anlayışsız olabilirler (Bilgiseven,1986, s.293).

Ancak, mânâ etrafında bütünleşmiş toplumlarda durum daha farklıdır. Bu tür toplumlarda ortak kültürel öğeler ve değerlerin meydana getirdiği öz, karakter ve pekiştirici anlam bakımından birbirini tamamlarsa, toplum sağlam bir yapı oluşturduğu için parçalanmaz ve varlığını sürdürür. Toplumun inançları, örf ve adetleri, değer hükümleri gibi sosyal değerler binanın tuğlalarını birbirine bağlayan harç görevi görürler. Bu sosyal değerler sarsıntıya uğrar ve zarar görürse toplumda çözülme kaçınılmaz olur. Bir din ve milli idealin mânâ etrafındaki bütünleşmeyi sağladığına inanılır (Er, <http://sosyolojisi.com/sosyal-butunlesme-2/1098.html>, Erişim Tarihi: 01 Şubat 2019).

2.4. Mecburi Bütünleşme

Mecburi bütünleşme, biraz daha tali ve iğreti bir bütünleşmedir. Temelde üç nedenle gerçekleşir. Bireyler özellikle ekonomik, güvenlik veya hürriyet sorunları yaşadığında, kendi toplumunu terk ederek bir başka toplumla mecburen bütünleşme eğiliminde olur. Çoğu zaman buradaki zorunluluğu belirleyen şey bireyin kendi algıları ve kararlarıdır (Aydınlı, 2015, s.99).

Mecburi bütünleşme eğilimi, önce fonksiyonel sonra da normatif olarak, süreç içinde tam ve devamlı bir bütünleşmeye dönüşebilir. Aynı zamanda, dönemsel ve geçici de olabilmektedir. Şartlar, zaman, zemin, aktörler ve fırsatlar değiştiği zaman, bütünleşmedeki mecburiyet de değişmektedir. Yani buradan anlaşıldığı üzere bütünleşme, zamanla değişen dinamik bir süreçtir. Kişiler, eğer daha iyi bir alternatifleri yoksa kendi alt ve karşıt kültürlerinden koparak toplumun geneliyle bütünleşme eğiliminde olurlar. Dolayısıyla sosyal bütünleşme genel itibarıyla faydacı ve mantıklı bir karar alma sürecidir. Mânâ birliği oluşturabilmiş toplumlar, diğer toplumlarla bütünleşme bakımından daima daha güçlü bir alternatiflerdir. Aksi takdirde, toplumsal, kültürel, işlevsel riskler ve tehditler barındırırken, böyle bir psikoloji içinde halkın çoğunluğu hatalı ve eksik olmasına rağmen kendi dinî ve milli kültürü içinde var olmayı tercih eder (Aydınlı, 2015, s.99).

İKİNCİ BÖLÜM

KIPTİLERİN TALEPLERİ

1.SOSYAL BÜTÜNLEŞME SORUNLARI

1.1. Kıptîlerin Mısır'da Yaşadıkları Sorunlar

Mısır'ın iç sorunları 1990'lı yıllarda artmıştır. Aşırılık, taassup, şiddet, zorbalık ve din adı altında terör bunlardan en önemlileridir (Khalil, 1999, s.15).

Mısırlı Kıptî araştırmacı, yazar, Politika analisti Magdi Khalil, çoğunluğu Amerika ve Kanada olmak üzere İngiltere, Fransa ve Avusturalya'ya göç eden tanınmış Kıptîlerle, Mısır'da yaşadıkları sorunlar ve çözümleri üzerine bir anket çalışması yapmıştır. Kıptî diasporası daha aktif olduğu için çoğunluk Amerika ve Kanada'da yaşamaktadır. Gurbet, daha hassas ve daha derin bir panoramada sorunlara bakmalarını sağlayacağı, özellikle de görüşlerini ifade etme özgürlüğü olduğu için, çalışma göç eden Kıptîler arasında yapılmıştır. Araştırmada örneklem çeşitli yaş gruplarını kapsamaktadır. Elliden fazla Kıptîye anket soruları yöneltilmiş ancak yirmisi cevap vermiştir (Khalil, 1999, s.151-154).

Verilen cevaplar neticesinde, Kıptîlerin Mısır'da yaşadıkları sorunları birkaç kısım halinde inceleyebiliriz:

Birincisi: Genel ve Özel Sorunlar

Bunlar, işsizlik, yolsuzluk, bürokrasi, düşük gelir seviyesi, devalüasyon, kamu hizmetlerindeki bozulma, ilkelerin ortadan kalkması, toplumdaki açık vizyon yoksunluğu, demokrasinin çöküşü, genel iklim değişikliği gibi hem Kıptî hem de Müslüman halkın aynı derecede etkilendiği sorunlardır. Bunların yanı sıra, sadece Kıptîlerin yaşadıkları sorunlar da vardır (Khalil, 1999, s.155).

İkincisi: Eski ve Güncel Sorunlar

Eski ve temel sorunlar miras olarak kalan sorunlardır. Bunun sebebi, önyargılı muamele, ibadet özgürlüğündeki kısıtlama gibi dinî nedenlerle yapılan ayrımcılıktır. Güncel sorunlar ise, terörle alakalı sorunlardır. Kıptîler, hedef alınan kurbanlardan bazılarıydı. Khalil'e göre, hükümetin gerekli önlemleri yeterince almaması bu terör olaylarının

yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Olayların başlangıcında hükümet, sağduyulu davranmamış ve bazen de teröristleri cezalandırmadan bırakmıştır (Khalil, 1999, s.155).

Karşılaştıkları diğer sorunları ise şu şekilde maddeleyebiliriz;

1- Hatt-ı Hümayun ve kiliselerin inşa edilmesi ve onarılması sürecinde uygulanan cezalar, karşılaşılan zorluklar. Kıptîler, kilise inşası, bakımı ve onarımı için yönetimden izin almak zorundadırlar ve bu izin çok zor çıkmaktadır.

2- Kıptîlerin, tarihsel ve kültürel olarak sundukları katkıların medya ve eğitim programlarından uzak tutulması.

3- Kimlik kartında ve diğer resmi evraklarda dinî maddeden bahsetme konusundaki ısrar. Bu da Müslüman ve Müslüman olmayanları ayırt etmeye fırsat vermektedir.

4- Kıptî vatandaşların emniyetini ve güvenliğini sağlamak.

5- Müslümanların büyük bir kısmının, yanlış eğitim, camilerde verilen vaazlar, Hıristiyan dini ve Hıristiyanlığı kötüleyen bazı kitaplardan öğrendikleriyle Kıptîleri şirk ve küfürle suçlamaları ve bunun sonucunda Kıptî kardeşlerine karşı kin ve nefret beslemeleri. Ve bu onları göç etmeye zorlayan ve ülkeyi Müslümanlara bıraktıran şeydi.

6- Kıptîlerin El-Ezher Üniversitesi'ne bağlı yüksek okullarda okumalarının engellenmesi. Aynı zamanda hükümetin, Hıristiyan fonları tarafından finanse edilen tüm Mısırlı Müslüman ve Kıptîlere açık olan Kıptî üniversitelerine karşı savaş açması.

7- Kıptîlerin, memleketlerinin yönetimine aktif olarak katılma haklarından Parlamento aracılığıyla tecrit edilmeleri.

8- Kendi vatanlarında kültür ve geleneklerini unutmaları.

9- Kıptîlerin, devlet, ordu, polis ve üniversitelerdeki üst düzey yöneticilik pozisyonlarındaki yetkinlikleriyle orantılı olarak temsil edilmemeleri.

10- Kıptîleri, (kasıtlı veya kasıtsız olarak) siyasi hayattan uzaklaştırma çabası ya da en azından onları bu hayata çekmek için gerçek ve samimi bir çaba gösterilmemesi.

11- Hükümetin Kıptîlerin aday gösterilmemesi için mücadele etmesi ve aynı zamanda hükümete sadık bir grup insanın atanması.

12- Çoğu devlet organında dinî hoşgörüsüzlüğün yaygınlığı.

- 13- Kıptilerin, radyo ve televizyon programları ya da ulusal bir gazetelerinin olmaması.
- 14- İnanç (akîde) değişikliği durumunda devletin tarafsız olması.
- 15- Kıptîlerin nüfus sayımında gerçek rakamın karartılması.
- 16- Emniyet güçlerinin, Kıptîleri aşırılık yanlısı gruplardan korumak için gerekli önlemleri almaması.
- 17- Anayasada, Mısır devletinin dininin İslâm olarak belirtilmesi. (دولة إسلامية)
- 18- Siyasi ve sosyal hayatın dindarlaşması.
- 19- Kıptîler tarafından atanan Halk Meclisi ve Şura Üyeleri, aslında yaşadıkları sorunlar hakkında konuşmak için görevlendirilirken, Kıptîler için bir sorun olmadığını iddia ederek hükümeti övmeleri.
- 20- Yöneticilik pozisyonlarındaki eşitsizlik.
- 21- Bazı fakültelerde Kıptîlerin yüzdesinin belirlenmesi, tıp fakültelerinde belirli bölümlerde okumalarının engellenmesi ve asistan, profesör seçiminde atlanması.
- 22- Kıptîlerin yalnızca Hıristiyan oldukları için, tüm devlet dairelerinde, kamu kuruluşlarında ve hizmet kurumlarında terfilerinin atlanması.
- 23- Kıptî dönemlerini silerek ve içindeki temel gerçekleri değiştirerek tarihin tahrif edilmesi.
- 24- Vakıflar Bakanlığı tarafından hâlâ birçok Kıptînin bağışının (evkâf) verilmemesi. Bir kısmının verilmiştir ancak kalan kısmı da verilmesini beklemektedir. Çünkü bu bağışlar ibadethaneler ve orada çalışanların temel geçim kaynağıdır.
- 25- Mısır'da hoşgörü kelimesinin anlamını yitirmesi, ancak Hıristiyanlara zulmedildiğinde dile getirilmesi.
- 26- Sorumluların kız kaçırılma olaylarının üstünü örtmesi ve bu kızların Müslüman olmaya zorlanması.
- 27- Polislerin, Kıptîlere kötü muamelesi. (Al Kushh Köyü ve Maadi kilisesinin kapatılması olayları burada örnek verilmektedir)
- 28- Müslümanlardan Hıristiyanlığa geçenlere din özgürlüğünün tanınmaması.
- 29- Farklı inanca bağlı tecrit ve küçümseme.
- 30- Kıptîlerin genellikle günlük hayatta hor görülmesi.
- 31- Medya ve eğitim kurumlarının, Hıristiyanlara karşı dinî fikirler ortaya koyan mutaassıp kesim tarafından yönetilmesi.

32- Kıptîlerin en önemli problemlerinden biri, hükümetin Kıptîlerin sorunlarının olduğunu kabul etmemesidir (Khalil, 1999, s.156-158).

1.2. Kıptî-Müslüman İlişkileri

Mısırlı Kıptîler, yaklaşık 12 yüzyıl boyunca İslam halifeliğinin gölgesinde güven içinde yaşamışlardır. Modern zamanlarda özellikle de Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde Kıptîler, Müslümanlarla eşit haklara sahip olmuşlardır. 1919 yılında Kıptîler ve Müslümanlar İngiliz sömürmesine karşı el ele vererek birlik olmuşlardır. Mısırlılar hep bir ağızdan “Hilal’in Haç ile hayatı” (حياة الهلال مع الصليب) sloganları atmış ve Mısır halkının derin inancını ifade etmek için, camilerin minarelerinden ezan sesleriyle kiliselerden çan sesleri birlikte yükselmiştir (Ğabûr, 2013, s.29).

Sedat döneminden önce Kıptî ve Müslüman ilişkileri daha iyi bir durumdadır. Bireysel olarak bir sıkıntı yaşanmamıştır. Sedat’ın iktidara gelmesiyle birlikte, toplum tarafından hâlâ sağlanamayan mezhepsel çatışmalar ve aşırı eğilimler ortaya çıkmıştır. Kıptîler, bazı mahallî topluluklarda ve geleneksel akımların hâkim olduğu bazı büyük şehirlerde Müslümanlardan izole edilmişlerdir. Az da olsa kırsal kesimde ve Yukarı Mısır’da Sedat döneminde başlatılan dinî üstünlüğün etkileri hâlâ devam etmektedir. Bu da, şehirden uzak bazı bölgelerde ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır (Khalil, 1999, s.175-176).

Çok açık bir şekilde olmasa da Kıptîler üzerinde devlet tarafından bir baskı uygulandığı bilinmektedir. Bir diğer taraftan, zaman zaman Kıptîler ve Müslümanlar arasında gerginlikler yaşanmıştır. 1972 yılında alevlenen çatışmalar, 1981 yılında Zaviye el-Hamra olayında 17 Kıptî’nin öldürülmesiyle daha da ciddi bir boyut kazanmıştır. Aynı yıl Enver Sedat 170 Kıptî din adamını hapse attırmıştır. Kıptîlerin bu dönemde ayrımcılığa maruz kaldığı görülür. Ancak, son dönemlerde insan hakları gruplarının baskısı ile Mısır yönetimi Kıptîlere karşı daha yumuşak politikalar izlemeye başlamıştır. Buna karşılık son dönemde bazı Müslüman gruplarla Kıptîler arasında çatışmalar yaşanmış, kiliseler yakılmış ve birçok Kıptî öldürülmüştür. Devam eden olaylar zaman zaman kitlesel çatışmalara dönüşerek tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ortalama bir Mısırlı Müslüman, Kıptîlere karşı herhangi bir önyargı taşımıyor olsa da, her iki taraftan da fanatiklerin eylemleri sosyal hayatta da Hristiyanlarla Müslümanlar arasında bir ayrışmanın yaşanmasına sebep olmaktadır (Telci,

2011, s.237-238). Dolayısıyla burada bir Kıptî - Müslüman çatışmasından ziyade her iki grubun içindeki fanatiklerin tetiklediği bir çatışma süreci vardır. Toplumun geneli bu çatışmaların dışında kalmak istemekte; fakat belirli bir noktadan sonra kendini kültürel kimliğine göre konumlandırmak mecburiyetinde kalmaktadır.

Günümüzde Kıptîleri Müslüman çoğunluktan ayıran tek belirgin özellikleri dinleridir. Bunun dışında hem kültürel hem de dilsel olarak tüm yaşayış alanları ortak ve birçok benzerlikleri paylaşırlar (Stap, 2011, s.4).

Kıptîler farklı semboller taşıyarak ayrılmaktadırlar. Müslümanlardan ayırt edilebilmeleri için boyunlarına haç takarlarken, sağ bileklerinin iç kısmında veya başparmaklarının üstünde haç dövmesi bulunmaktadır. Kıptî kadınlar başörtüsü takmazlar. Kıyafetlerinde bir farklılık yoktur. Müslüman kadınlar ise Hıristiyanlardan ayırt edilebilmek için açık olsalar dahi sembolik olarak başörtüsü takarlar. Bu sebepten olsa gerek, başörtülü yabancı Müslüman bir kadınla muhattap olduklarında; Müslüman mısın?, Kendi ülkende de başörtüsü takıyor musun yoksa sadece Mısır'da mı takıyorsun? gibi sorular sorabilmektedirler.

İş yerlerinde ve okulda aralarında herhangi bir çekişme yoktur. Profesyonel bir şekilde işlerini yürütmekte, bireysel olarak çok yakın ilişkiler kurabilmektedirler. Mısırlı Müslüman tanıdıklarımın çok yakın Kıptî arkadaşlarının olduğunu biliyorum. Mısır'da üniversitede okurken kendi sınıfımda da Kıptî arkadaşlarım vardı. Bu süreç içinde onlara karşı herhangi bir ayrımcılığa, çekişmeye şahit olmadım. Arkadaşlık ilişkileri gayet normaldi. Ancak, dinî yakınlık da olması hasebiyle kendi içlerinde muhabbetleri daha iyiydi.

Ancak okullarda bazen öğrenciler arasında küçümseyici, suçlayıcı diyaloglar yaşanabilmektedir. Neden Müslüman olmuyorsun, cehenneme gideceksin.. gibi sorularla Kıptî öğrenciler sıkıştırılmaktadır. Bu durumun, çocuğun ailesinden aldığı eğitimle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Bazı aileler çocuklarının inançlarını muhafaza edebilmeleri için Kıptî çocuklarla oynamalarından, birlikte vakit geçirmelerinden çekinmektedirler.

Kıptî Ortodoks Kilisesi, Ortodoksların başka mezhepten Katolik olsun Protestan olsun evliliğini kabul etmemektedir. Kilise, Ortodoks Kıptî bir erkeğin başka mezhepten bir kadınla evliliğini ancak kadının inancını değiştirerek Ortodoks Kilisesinde tekrar vaftiz

olması şartıyla kabul etmektedir. Zira, Ortodoks Kıptî Kilisesi, Katolik ve protestan vaftizini tanımamaktadır.

Mısır anayasası ve kilise, Hıristiyan bir kadının Müslüman bir erkekle evlenmesini yasaklamaktadır. Bu sebeple, bu sorunu yaşayan çoğu çift evlenebilmek için Lübnan'a gitmeyi tercih etmektedir. Zira Lübnan'da farklı mezhepten ve dinden kişilerin evlenmesi serbesttir. Müslümanlar ve Kıptîler arasında yaşanan olayların çoğunun sebebi bu evliliklerden kaynaklanmaktadır. Öyleki, bu olaylar yaralanma ve ölümle sonuçlanabilmektedir. Hatta, Kıptî aileler göç etmek zorunda kalabilmektedirler.

Kıptîlerin dinlerini değiştirmesi çok önemli bir problemdir. Dinini değiştirenlere ciddi cezalar verilmektedir. Bu cezalar ölüme kadar varmaktadır.

Kutsal günlerde, Kıptîler ve Müslümanlar birbirlerini tebrik etmekte, karşılıklı ziyaretlerde bulunmaktadırlar. Birbirlerine tatlı ve yemek ikramı yaparlar. Aynı mahallelerde komşuluk yapmakta, hoşgörü içinde ilişkilerini yürütmektedirler. Restoranlarda, cafelerde, kahvelerde, ortak yaşam alanlarında birlikte zaman geçirmekte, sosyalleşmektedirler. Mekânsal bir ayrışma söz konusu değildir.

Futbol, Mısır halkının en çok takip ettiği spor dalıdır. Ancak Kıptîler milli takımda oynayamamakta; ancak yerel takımlarda az sayıda da olsa yer almaktadırlar. Bu durumdan oldukça muzdariptirler. Bu alanda Kıptîlere karşı dinî bir ayrımcılık yapıldığı ortaya çıkmaktadır.⁴

⁴ 12 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'de yapılan kişisel gözlemlerim.

2. HUKUKÎ TALEPLERİ

2.1. Boşanma Hakkı

“1938 Kıptî Derneği üyesi bir grup kadın, Mısır yargısının Kilise'nin talimatına bağlılığı ışığında, Patriğin Konseyinden ikinci evlilik izinlerini almasına rağmen, boşanma haklarının olmaması ve sorunlarının çözüme kavuşması için, kilise ve devlete karşı ciddi bir protesto başlattılar. Dokuz nedenle boşanma hakkı verilen ve 2008 yılında Millet Meclisine sunulmadan iptal edilen 38 tasarısının iadesini talep ettiler.” (Akbât 38 Yerfidûne Vasfehüm Biz-zinâhi ve Yetlibûne İ'âdete Lâihati 38, 22 Nisan 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019).

“Mısır'da, 1955'te yürürlüğe giren Aile Kanunu kullanılmaya devam etmektedir. Bu tarih öncesinde ise, Osmanlı Devleti'nin millet sistemine dayalı kanunlar kullanılmıştır. 1955 Aile Kanunu çerçevesinde, millet sisteminin esaslarından olan, her milletin kendi içerisinde kendi hukuk kurallarını uygulama serbestisi yok edilerek Kıptî Mahkemeleri ortadan kaldırılmıştır. En önemlisi de birtakım dini hükümler, Kıptîleri de bağlayıcı hâle gelmiştir. Bu kanuna göre; Hıristiyan kadın Müslüman erkekle evlenebilirken, Kıptîler için evlenecek her iki tarafın Hıristiyan olması şarttır. Kanuna göre ancak devlet tarafından yetkilendirilmiş kişiler; şahitler ve gerekli bilgi ve belgeler eşliğinde nikah akdini imzalayabilmektedir. Papazın kıymadığı nikâhlar ise Kilise tarafından zina olarak kabul edilmektedir. Boşanma konusunda Kıptî Ortodoks Kilisesinin boşanma şartları; zina, din değiştirme, beş yıl boyunca eşlerin birbirlerinden haber alamaması, yargılama sonunda en az yedi yıl hapse mahkûm edilme, zihinsel hastalık, bulaşıcı hastalık, üç yıl boyunca tedavi edilemeyen iktidarsızlık, ciddi şiddetli geçimsizlik, ahlaksız davranış, en az üç yıl sebepsiz ayrılık, kilise hayatına intisap etme ve ölümdür. Kıptî Katolik Kilisesi zinayı dahi boşanma sebebi olarak kabul etmezken Protestan Kıptîler ise sadece zinayı boşanma sebebi olarak kabul etmektedir.” (Artokça, 2013, s.15-16)

Boşanma sorunu, Kıptîlerin en çok şikayetçi oldukları konuların başında gelmektedir. Boşanma talebiyle birçok protesto düzenlenmektedir. Öyle ki, çoğu Kıptî çift boşanamadıkları gerekçesiyle din değiştirip Müslüman olmuştur. Ya resmî olarak boşanmadan ayrı yaşamakta ya da birlikte yaşayarak mutsuz bir evliliği sürdürmektedirler. Bu

da gayri meşru ilişkilerin artmasına sebep olmakta ve çiftleri zinaya teşvik etmektedir. Çok nadir olarak, boşanmayı başarabilenler ise yeniden evlenmek için izin alamamaktadırlar.

Elbette ki, ümit edilen hiçbir çiftin boşanmamasıdır, ancak çiftler anlaşamayarak evliliklerini sürdüremeyecek noktaya geldiklerinde bunun kanunla, yasayla zorunlu kılınması durumunda evlilik çiftler için çile haline gelmektedir. Öyle ki, çiftler sırf boşanabilmek için din değiştirme noktasına gelmektedirler. Mutsuz bir birlikteliği devam ettirmesi durumunda ise, mutsuz bir ailede yetişen mutsuz çocuklar meydana gelmektedir. Bu da, sonraki nesilleri dâhi olumsuz etkilemektedir. Zorakî evli kalma, aile kurumunu zedelemekte, bir arada oldukları için aile içi şiddeti artırabilmektedir. Evlilik kurumunun câzibisini kaybedip, gençlerin evliliğe uzak durmasına neden olabilmektedir.

3. DİNÎ TALEPLERİ

3.1. Din ve İnanç Özgürlüğü

“Bir grup Kıptî, çarşamba günü Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın önünde, örtüsüz genç kızları özellikle de Kıptîleri hedef alan kasıtlı taciz olayı ve başörtüsü takmaları için dayatma girişimine karşı çıkarak, özgürlük ve insan haklarının ihlâl edilmesine sebebiyet veren bu olayı protesto etmek üzere oturma eylemi düzenlediler. Kadınlara karşı tacizin engellenmesi ve Maadi'deki bir Kıptî kadının, çalıştığı eczaneden çıkması sırasında saldırıya maruz kalması gibi olayların önüne geçilmesini talep ederek “Hayat düşmanlarına hayır لا لأعداء الحياة” şiarı altında toplandılar.” (Vakfetun Li'l-Akbât Emâme Kasri'r-Riâseti Ğaden Lirafdi Tecâvüzati'l-Muteşeddidîni Dıddı Ğayri'l-Muhaccibât, 06 Temmuz 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 01/03/2019).

“Maspero Gençlik Birliği, 2011'de Mısır'da yaşanan son mezhep şiddeti hakkında bir rapor yayınladı. Rapor, hem Arapça hem de İngilizce olarak yayınlandı. Özellikle görkemli 25 Ocak devrimi olaylarının ardından, 2011 yılı boyunca Çetelere yönelik mezhepsel şiddet olayları incelendi. Bu rapor, Mısır ve uluslararası insan hakları örgütleri raporları ve ayrıca olayların kaydedildiği 64 videonun yanı sıra, hepsi kayıt altında olan dokümantasyonlara dayanarak hazırlandı. Raporun ilk bölümünde "kiliseleri veya manastırları" ibadet yerlerini hedefleyen, ikinci bölümünde ise bireylerin evlerini veya özel

mülklerini hedef alan mezhepsel şiddet olayları yer aldı. Dördüncü bölümde, mezhepsel şiddet olaylarının çoğu için temel çözümler olarak ırk, din, cinsiyet veya renge dayalı ayrımcılığa karşı net ve açık hükümlerin varlığına ilişkin önemli öneriler ele alındı. Bu öneriler: Irk, renk, din, ırk, doğum, cinsiyet, siyasi veya diğer görüşler, sosyal veya ulusal köken, mülk veya başka bir statü temelinde ayrımcılığa uğrayan tüm yasaların değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması, dinî veya etnik azınlıklara karşı ayrımcılık yapan tüm yasa ve uygulamaları değiştirmek, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına alan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 18. maddesinin desteklenmesini sağlamaktır.” (Sadara İttihâdu Şebâbi Masbero Takrîren ‘an Ehdâsi’t-Tâifi Fî 2011, 31 Mart 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim tarihi: 25 Şubat 2019).

“Kültürel Yakınlaşma ve Tercüme Merkezi, İslâm hukukunun ana mevzuat kaynağı olduğunu belirleyen Anayasanın ikinci maddesini incelemek için son bir çalışma yürüttü ve ankete entelektüeller, Hristiyan ve İslâmî din adamları, siyasetçiler, medya, parlamenterler ve İslami hareketler de dahil olmak üzere 10 vilayetten 5.000 kişi katıldı. Anket sonuçları katılanların %7'sinin değişiklik yapılmadan 2. Maddenin devam etmesini desteklediğini ve yalnızca %2'sinin maddenin yürürlükten kaldırılmasını talep ettiğini ve çoğunluğun anayasanın 2. maddesinin değiştirilmesiyle sonuçlandığını gösterdi. Anket çalışması, önerilen metnin açıklanmasıyla devam etti, ‘Mısır sivil bir devlettir, İslâm vatandaşların çoğunluğunun dinidir, İslâm hukukunun ilkeleri, dinlerin ve inançların genel ilkeleri, mevzuatın ana kaynakları arasındadır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygun olarak ve kanun öncesi eşitlik ilkesine hâle getirmeksizin, gayrimüslimler dini işlerinde kanunlarına başvururlar’ (Nadir Shokry, Merkezü Sekâfi Yecrî İstidlâ'e Ra'yi Havle'l-Mâdeti's-Sâniyeti min'el-Dustûri, 15 Mayıs 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019).

“Wafd Partisi genel merkezinde ‘Vatandaşlığın ve Ulusal Birliğin Korunması’ konferansına katılanlar, İskenderiye Kilisesi'nin bombalanmasına da tanıklık eden son kırk yıl içinde Mısır'da meydana gelen mezhep olaylarının, devletin zayıflığı, siyasetteki yolsuzluk, ekonomik kriz, işsizlik oranının artması ve marjinalleştirilmenin doğal bir sonucu olduğunu belirttiler. Konferansın sonunda parlamento ve hükümetten vatandaşlığı koruyan yasaları, özellikle de ‘Birleşmiş İbadet Yerlerinin İnşası Hakkında Kanun’, ‘Ayrımcılıkla Suçlama ve

Mukavemet Kanunu, *Medya Kontrolü Kanunu* çıkarmayı talep ettiler. Ayrıca insan hakları ve vatandaşlıkla uyumsuz müfredatın gözden geçirilmesini talep ederek, Vakıflar Bakanlığı ve kiliseyi dini söylem geliştirmeye ve mezhepsel söylemlerden uzak durmaya çağırdılar.” (Mahmut Cuma, Tahmîlü’l-Hükümeti Mısra Mes‘ûliyyetü’l-İhtikâni, 14 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.net>, Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019).

Şunu görmekteyiz ki Kıptiler, din ve inanç özgürlüğü açısından bazı sorunlar yaşamaktadır ve bunu düzenlemiş oldukları protesto yürüyüşlerinde, bir araya geldikleri platformlarda gerek yazılı gerekse sözlü olarak sıkça dile getirmektedirler. Aşırı fikirler ülkedeki Müslüman ve Hıristiyanlara zarar vermektedir. Ulusal ve uluslararası belge ve düzenlemelerle koruma altına alınmış temel insan haklarından biri olarak kabul edilen din ve inanç özgürlüğünü gerektiği şekilde yaşayamadıklarını ifade etmektedirler.

Dinin, sosyal bütünleşme açısından birleştirici rolünün yanı sıra ihtilâfa vesile olacağı hatta toplumda protesto rolü oynayacağı bilinmektedir. Bu olaylardan da anlıyoruz ki, dinin Mısır toplumu üzerinde zaman zaman protestolara kadar yol açabilecek ciddi etkileri vardır. Aynı dini gelenek üzerinde bütünleşme sağlayamayan toplumlar, bu sefer farklı dini gelenekleri bir arada tutacak müşterek hukuki yapıda bir araya gelmelidirler. Yazılı olmayan normların bütünsel bir bağlayıcılık oluşturmadığı toplumlarda hukuk ve vatandaşlık bilincinin yerleşmesi gerekmektedir. Herkes sınırlarını bilip ona göre davranacaktır. Ortak mesafe ve sınırları kendi kültürel kalıplarıyla çözemeyen toplumlar bunu hukuki müeyyidelerle çözerler. Sadece hukukun birleştiriciliği yapay kalacağı için, bu hoş görü ve birlikte yaşama kültürünün geleneksel normlarla da pekiştirilmesi gerekir. Kıptiler ekseninde, tarihi ve kültürel ortaklıklara rağmen, Mısır toplumunda dinin birleştiriciliğinin yetmediği, vatandaşlık ve hukuk bilincinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.2. Kilise İnşası ve Onarımı İçin Yasaların Yumuşatılması

“Ulusal İnsan Hakları Konseyi Başkanı Boutros Ghali, yasama sistemini değiştirmek ve yasal reformlar yapmak ve Hindistan Bağımsız Seçim Komisyonuna benzer şekilde seçimleri denetlemek için bağımsız bir yargının kurulması çağrısında bulundu. ‘Vatandaşlık Hakkı, Fırsat Eşitliği ve Ayrımcılık Yapılmaması’ başlığı altında Konsey tarafından düzenlenen yedinci STK Forumu’nda, bazı açıklamalarda bulundu. Eşitlik ve ayrımcılık

yapılmaması Forum'da öne çıkan konulardandı. Öte yandan, Konsey Başkanı Kabil Şaker, vatandaşlık konusundaki anayasa maddelerinin harekete geçirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, ibadet yerlerinin açılması ve onarılmasında eşitlik ilkesinin dikkate alınması çağrısında bulundu.” (Ghâlî Yutâlibu biheyeti Mustagillei Li'l-intihâbâti 'alâ Ghirâri el-Lecneti'l-Hindiyye, 25 Ocak 2011, <https://www.shorouknews.com/pdf/>, Erişim Tarihi: 16 Mart 2019, s.3).

“Hükümet ve parlamentodaki düşük temsilinden şikayetçi olan Kıptiler yargı, üniversiteler ve ayrıca emniyet alanlarındaki birçok işten çıkarıldı. Cami inşası büyük ölçüde kolaylaştırılırken, kilise inşasının yasalar yoluyla oldukça zorlaştırılmasından şikayet ettiler.” (Men Hum el-Akbâtu Mısır ve Keyfe Hiye Evdâ'ahum?, 09 Nisan 2017, <https://www.mcdoualiya.com/articles>, Erişim Tarihi: 02 Mart 2019).

“Mısır hükümet televizyonuyla yapılan röportajda Ortodoks Patriği Papa III. Şenuda, hükümeti özellikle kiliselerin inşasında ayrımcılıktan şikayet eden ve şiddete maruz kaldıklarını söyleyen Kıptilerin taleplerini dikkate almaya davet etti.” (Shenuda Yutâlibu Bitelbiyeti Metâlibi'l-Akbât, 04 Ocak 2011, <https://www.aljazeera.net>, Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019).

“Papa II. Tawadros: ‘Osmanlı Devleti’nden bu yana yürürlükte olan yasalar ve Mısır’da kiliselerin inşası konusunun belli bir tarafın kontrolü altında olmasını kabul etmeyeceğiz.’ Papa, milletvekillerini devam etmekte olan mezhep olaylarına karşı bir çözüm bulmaya davet etti. Aynı bölgede üç yıl içinde Kıptilere karşı gerçekleşen saldırganlık olaylarının 37’ye ulaştığını söyleyerek çözüm için yeni fikirler bulmalarını umduğunu belirtti.” (Eşref Sadık, 21 Temmuz 2016, Papa Tawadros Hilâle Ziyâreti-n’Nüvvâbi: Kanûnu Binâi'l-Kenâis Munzu'd-Devleti'l-'Osmâniyye, <http://www.ahram.org.eg>, Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019).⁵

Kıptilerin karşılaştıkları en büyük sorunlardan bir tanesi de, Kilise inşası ve onarımı problemidir. Hem 2012 yılında hayatını kaybeden İskenderiye Ortodoks Kilisesi Patriği Papa III. Şenuda hem de sonrasında yerine gelen Papa II. Tawadros bu konudaki şikâyetlerini

⁵ Bu konuda daha fazla habere ulaşmak için: <http://www.wataninet.com>, <https://www.aljazeera.net>, <http://www.ahram.org.eg>, <https://www.shorouknews.com/pdf/>.

belirterek bir çözüm talep etmiştir. 19. yy'daki Osmanlı fermanlarıyla birlikte getirilen bazı kısıtlamalar hâlâ günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Kıptîler Kilise inşası ve onarımı için Cumhurbaşkanından izin almak zorundadırlar. 2005 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçiminden önce, Cumhurbaşkanı seviyesinde onay gerekmektedir. Günümüzde ise, izin biraz yumuşatılmış ve onay makamı valilik seviyesine indirilmiştir (Şimşek, 2010, s.59-60).

Ancak izin alma konusundaki zorluklar hâlâ devam etmektedir. Bu sebeple de Kıptîler artan nüfuslarına oranla kilise inşa etmek ve 1000 yıllık kiliselerini onarmak için farklı yöntemlere başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Bunlardan biri, kiliseyi izinsiz inşa edip sonrasında kesilen cezayı ödemektir. Bir başka yol ise, işyeri ya da atölye kurmak için ruhsat alıp sonrasında bu mekânlara kilise inşa etmektir. Tabi bu yollar her zaman bir çözüm olmamaktadır. Devletin kilise yapımına izin verme yetkisi olduğu gibi kapatma yetkisi de vardır. Kıptîler, devletin kilise işlerine müdahale etmesine karşı tepkilerini her fırsatta dile getirmektedirler.

Kültürel çeşitliliğin sürdürülebilmesi ve farklı dinlere, inançlara ait grupların kimliklerini koruyabilmeleri için mekânsallaşma gerekli bir önkoşuldur. Mısır'ın en büyük ikinci inanç grubu olan Hıristiyanlar için, kiliselerin kültürel devamlılık ve ibadet yerleri olarak özel bir önemi vardır. İbadet yeri kurma ve yaşatma hakkı herkes için sağlanmalıdır.

Yaptığımız mülakatta Saad Eddin İbrahim, kilise sayısının çok olmaması için iki kilise arasında en az 1 km uzaklık olması gerektiğini, ezan vaktinde kilise çanlarının çalmaması ve kilise duvarlarının o mahalledeki cami duvarlarından daha yüksek olmaması gerektiğini ifade etti.⁶

Kendi kişisel gözlemlerimden hareketle söyleyebilirim ki, Mısır'ın başkenti Kahire'deki hemen hemen her caminin arkasında veya çevresinde bir kilise bulunmaktadır. Kilise sayısının ifade edildiği kadar az olmadığını varsaymaktayım. Resmi olmayan kaynaklara göre Mısır'da toplam 4000 kilise vardır (Câd, 2009, www.youm7.com). Bununla birlikte, mabetler icra ettikleri dini işlevlerden ziyade sembolik bir değere de sahiptir. Hatta böylesi çift dinli toplumlarda sembolik değer normal işlevinden daha önemli olabilmektedir.

⁶ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi'nde yapılan görüşme.

Kilise kimliğin göstergesidir. Kilise konusundaki ısrarlar ibadet mekânı olmaktan ziyade bu sembolizmle de irtibatlı olabilir. Diğer taraftan kiliseler Kıptîler için ibadet dışında kendilerini güvende hissettikleri, cemaat mensuplarıyla bir araya gelebildikleri sosyal rehabilitasyon mekanlarıdır. Varoluşsal problemlerini en az hissettikleri, kendi kimliklerini toplu halde gördükleri bu mekanlar seküler işlevlere de sahiptir.

3.3. Olası Bir İslam Devletin Tesis Edilmesine Dair Korkuları

Kıptîlerin Müslümanlara yönelik en dikkat çekici korkuları hiç kuşkusuz ki şeriata dayalı bir düzenin kurulacağı ve tekrar zimmî statüsüne geri döndürülecekleri düşüncesidir. 1971 anayasasının 2. Maddesiyle şeriatın yasal güvence altına alınması ve İslâmî teşkilatların güçlenmesi bu korkularını pekiştirmektedir.

Buna karşın, Müslümanlar da Kıptîlerin Batıyla iş birliği içerisinde oldukları, eğer güçlenirlerse İslam'ı hiçe sayıp Hıristiyanlığın hâkim olduğu bir düzen kurarak ülkenin bütünlüğünü bozacaklarına dair korkuları ve endişeleri mevcuttur. Dinin kural koyma ve düzen oluşturma gücü karşılıklı korkuları güçlendirmektedir. Aslında var olan ya da var olacak bir düzeni meşrulaştırma gücü dine dayalı kimliğin en hassas noktalarından birisidir. Dinler düzeni ve kimliği meşrulaştırdıkları için karşı düzen ve kimliğe sahip insanları tedirgin etmektedir. Bunun panzehiri ise modern toplumlarda kurumları dindarlara ve dini kimliklere değil, insanlara ve vatandaşlara hizmet eden bir yapı haline getirmektir. O zaman karşılıklı korkular sistemin gücü ve şeffaflığı karşısında azalacaktır. Yine burada bir hukuk problemi karşımıza çıkıyor, herkes kendi mahallesinin hukukunu yapmaya kalktığında ortaya çıkan şey kaostur. Bir müzakere sistemi içinde temel hakların ve ödevlerin teminat altına alınması, toplumsal kültürün de bunu desteklemesi gerekmektedir.

4. SİYASÎ TALEPLERİ

4.1.Parlamentoda Temsil Oranlarının Artması

“Mısır'daki Kıptî Hıristiyanların Paskalya Bayramı kutlamaları sırasında, terör bombaları Tanta ve İskenderiye'de iki büyük kiliseyi hedef aldı. Kanlı blanço, saldırıların zamanlaması ve vurulan yerler, Mısır'daki Hıristiyan azınlığın hedef alındığının bir göstergesidir. Reuters ile yapılan telefon görüşmesinde, bir görgü tanığı olayı şu şekilde anlatıyor: ‘Kilise çöktü, tüm odun ve resimler yerinden uçtu. Bütün camlar paramparça oldu.

Kilisenin çatısının Tanta'daki en yüksek nokta olduğu biliniyor. Kan, kilisenin çatısına kadar ulaştı'. Tanta ve İskenderiye'deki iki Kıptî kilisesine yapılan terörist saldırıların blançosu, onlarca ölü ve yaralıya ulaştı. DEAŞ terör örgütü saldırıların sorumluluğunu üstlendi. Mısırlı yetkililer failleri tespit edip Hıristiyanların ibadetlerini emniyet altına almak için güvenlik önlemlerini iki katına çıkarma kararı aldı.”

“Mısır'daki Kıptîler, Orta Doğu'daki en büyük Hristiyan topluluk ve en eskilerinden biridir. Bu topluluğun üye sayısının yaklaşık 90 milyon nüfuslu Mısır'ın yaklaşık yüzde 10'u olduğu tahmin edilmektedir. Kıptîler, Mısır'ın her bir bölgesine yayılmıştır. Çeşitli sosyal tabakalara tâbîdirler. Aralarında sıradan fakir işçiler olduğu gibi çok zenginler de vardır. Hükümet ve parlamentodaki düşük temsilinden şikayetçi olan Kıptîlerin yargı, üniversiteler ve ayrıca emniyet alanlarındaki birçok işten uzak tutulduğu kabul edilmektedir. Ayrıca kilisenin inşası ve onarımı için zorlu yasalardan şikâyet ederken, cami inşa etmek için büyük oranda kolaylık sağlandığını belirtmektedirler. Kıptîler, nüfuslarına oranla parlamentodaki temsil oranlarının artırılmasını ve kilise inşası ve onarımı hakkındaki yasaların yumuşatılmasını talep etmektedirler.” (Akbâtu Mısra Ekber Ekalliyeti Mesihîyyeti fi'ş-Şarki Tahte Nîrâni'l-İrhâbi, 09 Nisan 2017, <https://www.dw.com/ar>, 30 Mart 2019).

“Ortodoks Patriği Papa III. Şenuda, Hıristiyanların bazen hareket edebilecekleri makul bir alan bulamadıklarına işaret ederek parlamentoda temsil oranlarının arttırılmasını talep etti.” (Shenuda Yutâlibu Biziyâdeti el-Temsîl el-Niyâbî lel-Akbât, 30 Ekim 2002, <https://www.aljazeera.net>, Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019).

Şunu görüyoruz ki, Kıptîlerde siyasi bir katılım problemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu, Mısır toplumunun geneli için bir problem teşkil etmemektedir ancak Kıptîler bir şekilde toplumda iyi temsil edilmediklerine inanmaktadırlar. Dünyada neticede kamu yönetimi alanında demokrasi bir standart haline gelmiştir. Bunu gerçekleştirebilir veya gerçekleştiremeyiz ama neticede iletişim çağı, ulaşım çağı demokrasisindeki örneklere bakarak Kıptîler, daha fazla siyasi katılım istemektedirler.

Tarihe baktığımızda, Kıptîler ve Müslümanlar İngilizlerden bağımsızlıklarını almak için birlikte omuz omuza mücadele vermişlerdir. Bağımsızlıklarını kazanmalarının akabinde beklemedikleri muameleyi görmemiş ve ikincilleştirilmişlerdir. 1950'lere kadar nüfusları oranı

ile temsil edilmişlerdir. Daha sonrasında bu oran %2'lere kadar gerilemiştir. Parlamento Başkanı Ali Abdel Aalel'e 13 Şubat 2019 tarihinde, 155 Milletvekili tarafından Anayasa değişikliği için 26 sayfalık rapor sunulmuştur. Rapordaki anayasa değişikliği talepleri arasında Kıptiler'in Parlamento'da temsil oranının yüzde 25 oranında artırılması da yer almaktadır. Bu konuda bir iyileştirme yapılması için adım atılmıştır. Burada açık bir siyasi temsil problemi olduğu görülmektedir. Zaten siyasi temsilin mevcut şartlar içinde tüm kesimleri yansıtmaması toplumsal problemlerin başladığı temel noktalardan birisidir. Zira kendi sesini duyuramayanlar bu sefer ya daha da radikalleşecekler ya da dış dünyadan sığınaklar ve güçlü limanlar arayacaktır. İkisi de sorunlu yöntemlerdir. Olması gereken siyasi temsili çeşitlendirmektir; sesini duyuran insanlar böylece sisteme daha fazla entegre olma gereği duyarlar, sivil siyaset yollarına önem verirler. Bu da tartışma ve müzakere sisteminin gelişmesidir.

Yaptığımız mülakatta Rafael M., parlamentoda yeterli temsil edilmediklerinden şikayet ederek, geçmişte, bir Kıptî olan Yusuf Boutros Ghali'nin başbakan olduğunu belirterek, günümüzde neden bir Kıptînin başbakanlık koltuğuna oturamadığını sorguladıklarını ifade etti.⁷

5. SOSYAL TALEPLERİ

5.1. Eşitlik ve İnsan Haklarının Korunması

“Önceki yıl, Minya'nın Ebû Karkâs kasabasında meydana gelen mezhep çatışması olaylarına katılan Kıptîler hakkında, Müşavir Abdel Fattah Mohamed El-Sagheer'in başkanlık ettiği Minya Ceza Mahkemesinin verdiği cezaları protesto etmek üzere, onlarca Mısırlı Müslüman ve Hıristiyan vatandaş Yargıtay'ın önünde toplandı. Bu cezalar sonucunda, 12 Kıptî vatandaş müebbet hapse çarptırılırken, 8 Müslüman vatandaş beraat edildi. “Maspero Gençlik Birliği” bu karar üzerine herkese nöbet çağrısında bulundu. Protestocular, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını talep ettiler. ‘Dini kimliğe dayalı kararları reddediyoruz, tüm Mısırlılar eşittir’, ‘Mısır yargısı, her zaman Kıptîlere karşı hükmeden mezhepsel bir unsurdur’, yazılı pankartlar taşıyarak, ‘Bizim adaletimiz nerede?’, ‘Adalet nerede, mizan nerede, insan hakları nerede?’, ‘Adalet istiyoruz, beraat değil’, ‘Halk

⁷ Rafael M. ile 6 Şubat 2017 tarihinde, Kahire'de yapılan görüşme.

yargının temizlenmesini istiyor' gibi sloganlar atarak protestolarına devam ettiler.” (Nadir Shokry, Ğadabu Kıptî Bisesebi'l-Ahkâmi's-Sâdirati 'alâ Akbâti Ebû Karkâs, 22 Mayıs 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 28 şubat 2019).

“Mısır'daki Katolik Kilisesi'nin sözcüsü olan Peder Rafik Jerish, yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin seçim kampanyası sırasında tüm Mısırlıların cumhurbaşkanı olma konusundaki sözlerini yerine getirmesi ve Mısırlıların yoksulluk, sağlık ve ekonomik krizlerle ilgili sorunlarını çözmek için çok çalışması gerektiği çağrısında bulundu. Mısırlıların dinî bir devlet oluşmasına karşı korkularını dile getirdi. Jerish, Kıptîlerin taleplerinin vatandaşlık değerlerinin korunmasıyla ilişkili olduğunu ifade ederek, ibadet rolü, kişisel statü yasası, dini ayrımcılık suçu hukuku dahil olmak üzere, halen askıya alınmış olan bazı olağanüstü yasaların hızla görüşülüp uygulamaya koyulması gerektiğini dile getirdi. Ayrıca, Kıptîlerin taleplerinin arasında, yeni cumhurbaşkanının Mısırlılar arasında ayrımcılık yapmadan, eşitlik ve yasalara dayalı olarak ülkeyi yönetmesi olduğunu vurguladı.” (Nadir Shokry, al-Akbât Yetlibüne Mursi Bite'ahhudi Lihimayeti'l-Muvâtana, 25 Haziran 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 27 şubat 2019).

Örnek gösterilen haberlerden de anlaşılacağı üzere, Mısır'daki Kıptîler yöneticilerden, vatandaşlarına eşitlik sağlayan sivil ve demokratik bir Mısır talep etmektedirler. Bu taleplerini ifade etmek için düzenledikleri protestolarda zaman zaman Müslümanların da onlara destek olduklarını görmekteyiz. Hüsnü Mübarek yönetiminden memnun olmadıkları için 25 Ocak Devrimi'nde gösterilere destek oldular ancak Mursi yönetiminde de aynı sıkıntıların devam etmesinden yakınmaktadırlar.

Toplumun kendini oluşturan bireyler ve değerler ekseninde benzerlikler ve farklılıklar ile bir bütün oluşturduğundan “eşitlik” ilkesinden söz edebiliriz. Aksi taktirde bir 'ötekileştirme'den bahsederiz. Bir toplumu oluşturan bireyler olarak, tüm farklılıklar ve renklerle bir arada yaşama becerimizi yükseltme gerekliliği kaçınılmaz bir gerçeğimizdir. Bu bağlamda, mana etrafında bütünleşmenin öğelerinden kabul edilen farklılıklara karşı hoşgörü ve diğerlerine karşı empatik yaklaşma, farkındalık sürecinde bize destek olabilir.

Farklı din ve inançlara sahip gruplar, bir ülkede yaşayan diğer kişiler gibi, uluslararası standartlar tarafından ve buldukları devlette korunan tüm hakları kullanma

hakkına sahiptir. Bu gruplar ile toplumun geri kalanı arasında eşitlik ve toplumun geri kalanı için güvence altına alınmış olan bazı haklardan bu grupların da etkin bir şekilde yararlanmaları sağlanmalıdır. Bunların arasında farklı kimliklerini muhafaza etme hakkı, kendi kimliğini tanımlama hakkı, eşitlik hakkı, kamusal yaşama katılım hakkı, ayrımcılık yasağı ve kültürel haklar vardır. Hükümetler vatandaşlarının ihtiyaçlarını eşit oranda karşılamakla mükelleftirler.⁸

Yaptığımız mülakatta öğretmen olan Maya S., yüksek makamlara gelmelerine müsaade edilmediğinden şikayet etti. Hiçbir üniversitede Kıptî bir rektörün olmadığını, devlet memurluğunda yüksek makamlara gelemediklerini, siyasette de durumun aynı olduğunu ifade etti. “*Biz de eğitimliyiz, mesela neden bir rektör olamıyoruz?*”, sorusunu yöneltti. Okullarda Müslümanlarla birlikte öğretmenlik yaptıklarını ancak ayrı muamele gördüklerini anlattı.⁹

Bunun yanı sıra yaptığımız görüşmede Saad Eddin İbrahim, yılbaşının ülke genelinde resmî tatil olarak ilan edildiğini ifade etti. Son 10 yıldır da, Müslümanların Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı’nda olduğu gibi, Kıpti yılbaşı 7 Ocak’ın da hem Müslümanlar hem de Kıptîler için resmi tatil olarak ilan edildiğini söyledi. Tüm bunların, Kıptî ve Müslümanlar için vatandaşlık eşitliği açısından önemli olduğunu belirtti.¹⁰

5.2. Can ve Mal Güvenliklerinin Sağlanması

“Dahshur’daki Mar Girgis Kilisesi Papazı Takla Abdel Sayed, genç Muaz Muhammed’in cenaze töreninin salı akşamı yaklaşık beş bin Müslümanın katılımıyla gerçekleştiğini söyledi. Cenaze defnedildikten sonra çok sayıda çete üyesi, Kıptîlerin evlerine saldırdıktan sonra yağmalayıp yaktılar. Yaklaşık 110 aileden oluşan köy sakini Kıptî, Muaz’ın ölüm haberinin ardından, evleriyle birlikte yakılacakları tehdidinden sonra, salı günü öğlen saatlerinde köyü terk etmişti. Güvenlik güçleri henüz durumu kontrol altına alamadıkları için köydeki gerginlik devam etmekte. Ancak, edinilen bilgilere göre, kilise binasına herhangi bir zarar verilmemiştir.” (Rober Faris, Ba’de Cenâzeti Mu’âz.. Haraga ve Nehebe Menâzili’l-

⁸ Bu konuda daha fazla habere ulaşmak için: <http://www.wataninet.com> , <http://www.copts-united.com>.

⁹ Maya S. ile 2 Şubat 2017 tarihinde, Kahire’de yapılan görüşme.

¹⁰ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire’deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi’nde yapılan görüşme.

Akbâti fî Dahshur, 01 Ağustos 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2019)

“Katolik Kilisesi basın ofisi başkanı Peder Rafiq Gereish, Kilisenin, Dahshour’da meydana gelen olaylarla başa çıkma yöntemini reddettiğini söyleyerek, özellikle de bu olayların sebebinin bütün bir ülkeye mal edilmesini yanlış bulduğunu belirtti. Bir ayırım yapılmaksızın hukukun harekete geçirilmesi için çağrıda bulundu. Yasaların bir işlevinin olmadığı için küçük sorunların çözümlenmediği takdirde daha da büyüdüğünü belirterek, özellikle de Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin mezhep sorunlarını ortadan kaldırmak için söz verdiğini söyledi. Müslüman Kardeşlerin, Mısır sokaklarındaki aktif varlıkları nedeniyle, bu gibi sorunlarla baş etme deneyimlerinin olduğunu bildiklerini belirtti. Dahshour köyünde Hıristiyan ve Müslüman bir genç arasında meydana gelen kavga neticesinde Müslüman gencin yakılarak öldürülmesiyle, köyde Kıptilere karşı bir saldırı başlamış ve Kıpti aileler can güvenliği korkusuyla evlerini, topraklarını bırakarak köyü terk etmek zorunda kalmıştı.” (Michael Victor, El-Eb Refik Ceriş: Utâlibu Bitef’îli’l-Kânûni Bilâ Muhâbâti Fî Ahdâsi Kenîseti Dahshur, 02 Ağustos 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 01 Mart 2019).

“Beni Suveyf ilçesindeki Kıptilere karşı yapılan soygunlar ve topraklarının işgal edilmesi olaylarının devamı olarak, bir grup haydut (Baltacı), Biba kasabasının merkezindeki Kamel Saad Fam ve Subhi Saad Fam'in evini işgal etti. Subhi Saad Fam, O ve erkek kardeşinin Ağustos'ta, Biba kasabası 26 Temmuz Sokağı'ndaki 55 metrekaarelik evlerinin basılıp, yeniden yapılması üzerine zorla işgal edilip yıkılması karşısında duydukları şaşkınlığı ifade etti. Gerekli yerlere başvuru yapıp şikayet etmelerine, evin tapusunu göstermelerine rağmen herhangi bir şey yapılmadığını söyledi. Evini işgal edenlerin Kurban Bayramı'nda evin inşaatına başlayacaklarını belirterek, bittiğinde kendisine teslim edilmesi için İçişleri Bakanlığına çağrıda bulundu.” (Girgis Wehib, İstimrâren Limüselseli İğtisâbi Menâzili’l-Akbâti: Biltacıyyetu Yestevlûne ‘Alâ Menzili Kıbtî Biba, 23 Ekim 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 02 Mart 2019).

“Kahire'de Aralık 2016'da Kıpti Ortodoks Katedrali'ne bitişik bir kilisenin bombalanması sonucunda çoğunlukla kadınlar ve çocuklar olmak üzere 29 kişiyi öldürdü. Şubat 2017'de, onlarca Kıpti ailesi, Kıpti cemaati aylarca hedef alan birçok cinayetin

ardından Sina'nın kuzeyinden kaçmak zorunda kaldı. İskenderiye'deki Kıpti kilisesinde Yeni Yıl arifesinde, 1 Ocak 2011'de ayin çıkışı sonrası bomba patladı ve 23 kişi hayatını kaybederken, 79 kişi yaralandı. Özellikle Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in 11 Şubat 2011'de istifa ederek ülkede güvenlik durumunun kötüleşmesi ve İslamcılarının yükselişine yol açması nedeniyle, Kıptiler marjinalleşme duygularının artmasına katkıda bulundu. 8 Mart 2011'de, Kahire'nin Mokattam semtinde, başkent'in güneyindeki bir kilisenin yakılmasını protesto etmek için toplanan binlerce Hıristiyan'ın katıldığı eylemde, Müslümanlar ve Kıptiler arasında çıkan çatışmalarda 13 kişi öldü. İki ay sonra, Müslümanlar ve Kıptiler arasındaki çatışmalarda, bir kilisenin hedef alındığı ve başkalarının yakıldığı Kahire'nin Embaba el-Chaabi semtinde 12 kişiyi öldürdü ve 200'den fazla kişi yaralandı. Kıptiler, iktidara geldikten bir yıl sonra, Temmuz 2013'te Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin devrilmesini desteklemekle suçlayan radikal İslamcılar tarafından misilleme yapıldı. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin devrilmesinden sonra, bu tür saldırılardan güvenlik güçlerinin gerekli tedbirleri almadığı için suçlandığını söyleyerek, 2013 yazında, özellikle Yukarı Mısır'da, Kıptilerin sahibi olduğu ya da yönettiği onlarca kilise, okul, ev ve dükkanın yakıldığı ya da zarar gördüğünü söyledi." (Men Hum el-Akbâtu Mısır ve Keyfe Hiye Evdâ'ahum?, 09 Nisan 2017, <https://www.mc-doualiya.com/articles>, Erişim Tarihi: 02 Mart 2019).

Kıptiler, özellikle Hüsnü Mübarek'i deviren devrimden sonra, 1970'lerden bu yana şiddet ve ayrımcılığın hedefi olmuştur. Mısır devleti bu durumu engellemek için çok ciddi önlemler almamış, bu da zaman zaman Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışmaya yol açmıştır. Dinî özgürlük ve eşitliğin sağlanması öncelikle bir hukuk ve kurumsallaşma meselesidir. Değişen iktidarlara göre Kıptilere yönelik politikaların da değişmesi bu konuda hukuk ve kurumsallaşma zafiyetleri olduğunu gösterir.

Kıptiler başta kiliselerine olmak üzere evlerine ve işyerlerine yönelik saldırılardan büyük kaygı duyduklarını ifade etmektedirler. Ordu ve polisle konuştukları zaman onların da bu saldırıların kabul edilemez olduğunu söylediklerini ancak sadece söylemenin yeterli olmayıp güvenliklerinin sağlanması hususunda daha ciddi tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedirler. Tarih boyunca birçok zorluk yaşadıklarını ancak bu sorunları hep barışçıl

yöntemlerle aşmaya çalıştıklarını, Mısır gibi modern bir ülkede Kilise saldırılarının kabul edilemez olduğunu ifade etmektedirler.

Ayrıca görüldüğü üzere, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında yaşanan hizipçi çatışmalar ve şiddet olayları ülkenin genelini etkisi altına almamakla birlikte, olayların sık sık yaşanması Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkinin çok hassas bir dengede olduğuna işaret etmektedir. Genel bir toplumsal çatışmadan söz etmek mümkün olmasa da, bu anlamda bir tehlikenin var olduğu açıktır. Sanki bütün Kıptiler şiddete maruz kalıyor, bütün kiliseler tehlike altında gibi bir hava yaratmanın da doğru olmadığı söylenebilir.

Güvenlik, devletin sağlaması beklenen en önemli hizmetlerden biridir. Daha da önemlisi güvenli bir yaşam sürmek, insanın en temel haklarından biridir. Devlet, farklı şekilde güvenliğin sağlamasına yönelik önlemler almakla yükümlüdür.¹¹

Yaptığımız görüşmede İbrahim S., Kıptilerle bireysel ilişkilerinde bir anlaşmazlık olmadığını, aynı mahallelerde yaşadıklarını, aynı iş yerini paylaştıklarını, birbirlerine saygılı olarak hoşgörü çerçevesinde komşuluk ilişkilerini yürüttüklerini ifade etti. Müslümanların dinî bayramlarında Kıptî komşularının tatlı ve yemek ikramlarında bulduklarını, Hıristiyan dinî bayramlarında ise Müslümanların onlara ikramda bulduklarını anlattı. Başka eller aracılığıyla aralarına fesat sokulmaya çalışıldığını iddia etti.¹² Bu söylenenlerden Kıptilerin özellikle kullanıma açık bir grup olduğu anlaşılmaktadır. Siz içerideki toplumsal bütünlüğünüzü sağlamadığınızda, Kıptiler üzerinden bu bütünlük kolayca tehdit edilmektedir. Bu riskin bertaraf edilmesi için toplumsal sistemde eşitlik ve adalet ilkesinin sağlanması gerekmektedir. Kıptiler siyasi bir azınlık olmadıkları sürece Mısır toplumunun alt kültür elemanı olarak yaşamaya devam edecektir. Üst kültürden hem istifade edecek hem de üst kültürü besleyecektir. Fakat şiddet sarmalı Kıptileri ayrıştırarak bir karşıt kültür elemanı haline getirebilir. Karşıt kültür unsurları bütünüyle içinde buldukları toplumdan kaderlerini ayırabilirler. Bu durum da ise daha büyük sosyal ve siyasal problemler ortaya çıkabilir. Önemli olan Kıptileri Mısır'ın asli unsuru olarak tutabilmektir.

¹¹ Bu konuda daha fazla habere ulaşmak için: <http://www.wataninet.com> , <https://www.mcdoualiya.com/articles> , <https://www.shorouknews.com/pdf/> , <https://www.youm7.com>

¹² İbrahim S. ile 5 Mart 2019 tarihinde, İstanbul'da yapılan görüşme.

5.3. Sosyo-Ekonomik Alandaki Eşitsizliklerin Giderilmesi ve İşsizlik

“Yılbaşında İskenderiye’deki Azizler Kilisesi’ni hedef alan terör saldırısının ardından ‘zulüm ve dini ayrımcılık’ iddiasıyla binlerce Kıptî tarafından yeniden göç dalgası başladı. Birçok konsoloslukta göçmenlik başvurusu yapıldı. Kanada’ya göç etmek isteyen Kıptîlerden bir tanesi Majed Mahir, geleceği, güvenliği ve daha iyi bir yaşam beklediğini, Mısır’da bir Hıristiyan olarak, özellikle son zamanlarda kiliseleri hedef alan saldırıların artmasıyla birlikte, geleceğinin garanti altında olmadığını belirtti. Ayrıca oğlunun Hıristiyan olduğu için okuldaki Müslüman arkadaşları tarafından tacize maruz kaldığını ayrıca eşinin de öğretmen olarak çalıştığı okulda ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etti. Göçmenliğe başvuran başka bir Kıptî, Madelin ise Kahire Üniversitesi Ticaret Fakültesi’nden mezun olduktan sonra istediği gibi bir iş bulamadığını, bütün Müslüman arkadaşlarının saygın ve büyük maaşları olan kurum ve bankalarda çalışma imkânları olduğunu, ancak kendisinin 170 cüneyh (çok düşük bir meblağ) maaşla bir muhasebe bürosunda çalıştığını belirtti. Ayrıca iyi fırsatların büyük çoğunluğunun Müslümanlara tanındığını iddia etti.” (‘Avdetu Mevsimi Hicreti’l-Akbâti ilâ’l-Hârici Bisesebi Hâdisi Keniseti’l-Kuddîsîn, 13 Ocak 2011 <https://www.youm7.com>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).

Bireyler özellikle hürriyet, ekonomi ve güvenlik alanlarında sıkıntı yaşadıklarında kendi vatanlarını bırakıp başka toplumlarla bütünleşme eğiliminde olurlar. Mısır’da da bu durum ciddi oranda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kıptîler, devrimden sonra radikal grup baskısı ile gelecek kaygısı hissetmeleri, hedef alındıkları saldırılar ve ekonomik sebeplerden dolayı özellikle ABD, Kanada, Avustralya ve bazı Avrupa ülkelerine göç etmektedir. Bu artan göç oranı Mısır nüfus yapısını da tehlikeye sokmaktadır. Göç hareketlerinin engellenmesi için hükümet ciddi tedbirler almalıdır.

Refah düzeyi yüksek, insan ihtiyaçlarının daha iyi karşılandığı toplumlarda bütünleşme daha yüksek seviyede olmaktadır. Mısır’da gelir dağılımı orantısızdır. Halk ya çok zengin ya da çok fakirdir. Orta sınıf yoktur. Öyle ki, çoğu meslek grubu geçimlerini sağlamak için ek iş yapmaktadır. Haberde Kıptî vatandaşın söz ettiği gibi Müslümanların hepsi çok iyi şartlarda yaşamayıp, iyi iş imkânlarına sahip değildir. Onların da Kıptîler gibi çok zenginleri ve fakirleri vardır. Ekonomik sıkıntılar ve işsizlik Mısır toplumunun genelini etkilemektedir. Kıptîler gibi Müslümanlar da petrol ve gıda fiyatlarının yüksekliğinden ve

işsizlikten mustarıptırlar. Kıptîler aşığı yukarı Müslümanlarla aynı ekonomik sorunları yaşamaktadırlar. İnsanlar daha iyi yaşam standartlarına ve iş imkânlarına sahip olmak için yurtdışına göç etmektedirler. Yurtdışına göç eden Mısırlıların sayıları hakkında kesin bir istatistiki veri yoktur.

5.4. Medyanın Tarafsız Olması

“Bahreyn’de öldürülen iki Kıptî vatandaş için düzenlenen protestoda Kıptî göstericiler, medyaya karşı duydukları memnuniyetsizliklerini ifade ederken, hatalı kişilerin hesap vermesi gerektiğini, gerçeğı saptırmanın önüne geçerek medyanın tarafsız olmasını talep ettiler. Al-Ahram, El-Cezire ve BBC de dahil olmak üzere sahte basın açıklamaları yapan yayınların ismini verdiler.” (Mina Mehenî, ‘Abbera el-Akbât ‘an İstiyâihim mine’l-İ’lâmi ve Tasrîhâtihi ve Hâssaten el-Kanavâti’l-Fedâiyye, 28 Ocak 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim tarihi: 25 Mart 2019).

Medya, en kısa zamanda en doğru bilgiyi bize ulaştırmayı hedefleyen yapıdır. Modern iletişim teknolojilerinden de faydalanarak hayatımızın her alanında yer alan en önemli bilgi kaynağıdır. Bir medya aracı olarak gazeteyi ele alırsak, gazetecilikte tarafsızlık arzu edilen şeydir ancak gazeteciliğın tümü tarafsız değildir, tümüyle tarafsız olması da gerekmez. Gazeteci haberini her ne kadar tarafsız bir şekilde yazmaya çalışsa da olaya kendi bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yani, bir gazetecinin yazdığı haberde tarafsızlık kaçınılmaz olarak vardır.

Yaptığımız mülakatta Saad Eddin İbrahim, medyanın Kıptîleri çarpıttığını, bazen Kıptîleri iyi göstermediğini ancak bu durumun son yıllarda değiştiğini ifade etmiştir.¹³ Burada gerçek ile algı arasındaki farklar ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan Kıptîler kendilerini daha net sunabilecekler, diğer taraftan ana akım medya Kıptîleri olduklarından farklı göstermeyecek. Kitlelerin gerçeklerden ziyade algılarla hareket etmesi, özellikle şiddet dönemlerinde toplumsal bütünleşmeyi ciddi biçimde sarsacak boyutlara ulaşabilir.

¹³ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire’deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi’nde yapılan görüşme.

5.5. Eğitimde İkkiciliğin Önüne Geçilmesi

“Al-Marj bölgesinde özel bir Müslüman okulunda bazı Kıptî öğrenciler Hıristiyan din dersine gitmek için öğretmenlerinden izin istemiş ancak öğretmenleri çıkmalarına izin vermemiştir. “Siz kafirsiniz, bu alacağınız din dersi de ne!” diyerek öğrencileri zorla sınıfta oturtmuştur. Bu durum karşısında ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bazıları ağlamaya başlamıştır. Velileri çocuklarını almaya geldiklerinde ağladıklarını görmüş ve öğrenciler olup biteni anlatmıştır. Velilerden bir tanesi: “Çocuklar her zamanki gibi son ders Hıristiyan din dersine gitmek için öğretmenlerinden izin istemiş ancak öğretmenleri onları tersleyerek izin vermemiş. O gün Hıristiyan dini öğretmenleri gelmemiş. Öğrenciler çok ağlayınca sınıftan çıkmalarına izin vermiş. Bu olanları dehşet içinde dinledim. Çocuklarımızı binlerce cüneyh ödeyerek bu okula gönderiyoruz. Özel okulda böyle olaylar oluyorsa devlet okullarında durum nedir bilemiyorum”, diyerek tepkisine dile getirdi. Veliler, okul idaresine şikayetlerini bildirmişlerdir. Avukat Girgis Bebawy, “Öğrenciler arasındaki farkı, mesafeyi artıran, nefreti teşvik eden ve gerilim ortamı yaratan bu gibi olaylar gelecekte öğrencilerin psikolojisini olumsuz olarak etkiler diyerek, okulu gerekli mevkilere şikayet edeceklerini ifade etmiştir.” (Nadir Shokry, Esâret Medresetü Ted’û H.E. Ezmete Bimedreseti ‘Dream School’ Hâssa, 29 Şubat 2012, <http://www.wataninet.com>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019).

Uluslararası sözleşmeler ve belgeler, ebeveynlerin çocuklarına verilecek eğitim şeklini seçme hakkını güvence altına almakta, eğitim sisteminin çocuğun anne-babasının kültürel kimliğine, dinî ve felsefi kanaatlerine, değerlerine ve diline saygı göstermesini gerektirmektedir. Devletlerin herhangi bir dini öğretme yükümlülüğü yoktur. Ancak bir devlet din eğitimi vermesi durumunda bu söz konusu hizmeti bütün inanç mensuplarına sağlamakla mükelleftir. Eğitim hakkını olduğu gibi din eğitimi, din ve vicdan hürriyetini de ilgilendirmektedir. Mısır hükümetinin, ülkedeki dilsel, dinsel ve etnik toplulukların eğitim ve kültürel haklarını henüz tamamen uluslararası standartlara uygun bir şekilde korumaya alamadığı görülmektedir.

Eğitim sisteminin uluslararası standartlara uygun bir hale gelmesi için, Hıristiyan yetkililer ve konunun uzmanlarına danışarak çözüm aranmalıdır. Çocuğun, ebeveynlerin ve öğretmenlerin eğitim alanında, inanç özgürlüğü hakkına saygı gösterilmeli ve okullarda

çoğulculuk güvence altına alınmalıdır. Bunun yanı sıra, ulus-devlet olarak Mısır, kendi devlet çıkarlarını öncelikli olarak korumak durumundadır.

5.6. Okullarda Kıptî Dilinin ve İslâm Tarihinin Yanında Kıptî Tarihinin de Öğretilmesi

“Bir grup Kıptî vatandaşı bir sosyal medya aracı olan Facebook aracılığıyla,, Milli Eğitim Bakanlığı’ndan eski Mısır dillerinden biri olan Kıptî dilinin okullarda öğretilmesini talep etti. Bir Mısırlı öğrenci okulda İngilizce, Fransızca ve Almancayı birinci dil; İtalyanca, İspanyolca ve Çinceyi ikinci dil olarak öğrenirken anadili olan Kıptî dilini öğrenmemesinin kabul edilemez olduğunu belirttiler. (Mariyana Yusuf, Mecnû’atu Facebook Tutâlîbu Bitedrîsi el-Luğate’i-Kıbtîyyeti Bi’l-Medârisi, 09 Şubat 2010, <http://www.copts-united.com/article.php>, 23 Mart 2019).

Milli devletlerde genelde tek bir resmi dil vardır. O da hâkim nüfus ve ana tarihsel öznenin dilidir. Toplumun genelinin kültürel ifade aracı olan dil üzerinden eğitim ve kültür politikaları üretilir. Farklı dillere resmiyet kazandırma kültürel kantonlar şeklinde toplumun ayrışmasını beraberinde getirebilir. Genelde özerklik ve bağımsızlık taleplerinin ilk önemli durağı alt dillere resmiyet kazandırmadır. Zaten bir birinin dilini konuşmayan insanlar kültürel ve toplumsal etkileşim sürecini de yok etmişlerdir; bütünleşme eşikleri çok düşüktür. Dilini konuşmadığın bir toplumla bütünleşme neredeyse hayaldir. Bunun birlikte, Kıptîler gibi özerklik ve bağımsızlık talebi olmayan kültürel azınlıkların alt dillerini öğrenmeleri her hangi bir tehlike arz etmez. Kanun koyucu, seçmeli dersler şeklinde ya da özel dil kursları vasıtasıyla topluluğun kültürel dilini öğrenmesine imkân tanıyabilir. Dilini öğrenmek isteyen vatandaşa bu tercih hakkı özgürlükler çerçevesinde verilmelidir. Fakat buradaki hassas nokta alt grupların dil üzerinden karşıt kimlik oluşturma ve siyasal azınlık haline gelme sürecidir. Buradaki hassas denge gözetilerek kültürel azınlıklar dil ve geleneklerini öğrenebilirler. Genel eğitim sürecini aksatmamak üzere kendi okullarını açabilirler, kültürel dersler koyup kendi müfredatlarını geliştirebilirler.

Kıptîler, Hristiyan din eğitimi ve Kıptî tarihinin okullarda öğretilmemesinin bir tür ayrımcılık olduğuna inanmaktadırlar. Özellikle de Mısır’daki okullarda sınıfların yeterli

olmaması sebebiyle, Hristiyan öğrencilerin din derslerinde ders saatini bahçede oyun oynayarak geçirdiklerini iddia etmektedirler.

Yaptığımız mülakatta Saad Eddin İbrahim, tarih kitaplarında çocuklara Kıptî tarihinin öğretilmediğini, Kıptîlerin, çocuklarına tarihlerinin öğretilmesini talep ettiklerini ifade etti. Müslüman ve Kıptî tüm çocuklara İslâm tarihinin öğretildiği gibi Kıptî tarihinin de öğretilmesi gerektiğini ancak bu talebin henüz gerçekleşmediğini belirtti.¹⁴

5.7. Kimlik Kartlarındaki Din Hanesinin Kaldırılması

”2007 yılında 120 Mısırlı düşünür, kimlik kartlarında din hanesinin kaldırılması için bir bildiri yayınlamıştı. Daha sonra Kıptî cemahtaki bu talep artmıştı. 2008 yılında Kıptî avukat Mamduh Nahla ‘isteğe bağlı’ hale getirilmesini önermişti. Ayrıca Vatan Partisi genel sekreteri Dr. Ali Hilal bu talep üzerinde çalıştıklarını bildirmişti.” (‘Amr Câd, el-Mutâlibu’l-‘Aşratu Min el-Reis Fi Washington, 21 Ağustos 2009, www.youm7.com, 13 Nisan 2019).

Kıptîler kimlik ve çalışma kartlarında din hanesinin olmasının, din temelinde doğrudan bir ayrımcılığa yol açtığını savunmaktadırlar. Buna karşın Müslüman kesim ise bunu sadece kişisel bir veri olduğunu ifade etmektedir.

Yaptığımız mülakatta Maria G., iş başvurularında veya herhangi bir yere başvurduğunda din hanesine bakıldığını, Hristiyan olduğunu gördüklerinde ayrı bir muamele gördüğünü ifade etti. Bu bağlamda bir dinî ayrımcılıktan bahsetti.¹⁵ Toplumun genelinin Müslüman olması, anlaşılan, devletin temel tercihlerinde belirleyici olmaktadır. Dinin yazılmasını istemeyen Kıptîlere nazaran Müslüman çoğunluk da bunu isteyebilir. Bu durumda, Müslümanların kimliklerinde kalıp, istemeyen Kıptî vatandaşlara yazdırmama hakkı tanınabilir.

¹⁴ Sosyolog Saad Eddin İbrahim ile 09 Şubat 2017 tarihinde, Kahire’deki İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi’nde yapılan görüşme.

¹⁵ Maria G. ile 6 Şubat 2017 tarihinde, Kahire’de yapılan görüşme.

SONUÇ

Mısır'daki Kıptî Hıristiyan toplumu incelediğimiz araştırmamız teori ve uygulama olmak üzere iki bölümden oluşurken, teori olan birinci bölümde öncelikle Kıptî kelimesinin etimolojik ve terim olarak anlamı üzerinde durulmuştur. Daha sonra tarihi kökenleri incelenmiş, Mısır topraklarında Hıristiyanlığın doğuşundan başlayarak, İslâm öncesi dönem, Arap-İslâm Fethi dönemi ve Osmanlı dönemi olmak üzere Kıptîlerin tarihi ele alınmıştır. Sonrasında da Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden başlayarak, günümüze kadar modern devlet, yakın dönem siyasi tarihi konu edilmiştir. Dil, din, ekonomi, nüfus, eğitim, siyaset, Kıptî medeniyeti, halk kültürü ve yaşam döngüsü, ibadetler, bayramlar ele alınarak Kıptî toplumu tanıtılmış, Kıptî sosyolojisine giriş yapılmıştır.

İkinci bölüm olan uygulama kısmında ise, tezimizin başlığını da oluşturan sosyal bütünleşme teorisinin tanımı yapılmış, çeşitleri ele alınmıştır. Daha sonra bütünleşme sorunları kapsamında Kıptîlerin Mısır'da yaşadıkları sorunlar irdelenerek, Kıptî-Müslüman ilişkileri incelenmiştir. Çoğunluğu Mısır medyası olmak üzere Arap medyasında farklı görüşlere ait çeşitli haber siteleri ve gazeteleri taranarak Mısır'daki Kıptîlerin talepleri belirlenmiş ve sosyal bütünleşme ekseninde yorumlanmıştır.

Kıptîler son dönemlerde artan şiddet olaylarına karşı güvenliklerinin sağlanmaması, sorunlarının çözüme kavuşmaması konusunda hükümeti suçlamaktadırlar. Ancak ABD ve Batılı ülkelerin baskılarıyla bazı olumlu adımlar atılmıştır. Başta ABD ve Kanada olmak üzere Avrupa ülkelerindeki diaspora Kıptîleri, farklı farklı şehirlerde protesto eylemleri düzenleyerek Mısır'daki Kıptîlerin sorunlarına ve taleplerine dikkat çekmektedirler. Böylece dış medyada da gündemdeki yerini korumaktadırlar. Yurtdışında yaşayan zengin Kıptîlerin, Mısır'daki Kıptî Kilisesi'ne destek oldukları, ABD ve Avrupa ülkelerinin Kıptî hakları için hükümeti sıkıştırdıkları iddia edilmektedir.

Günümüzde sosyal ve ekonomik kalkınma sosyal bütünleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Toplumsal bir bütünleşmenin sağlanabilmesi için gerekli koşulların başında toplumsal güven duygusu gelmektedir. Güven duygusu insan ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Bireysel ve toplumsal boyutları vardır. Bunlardan biri diğerini tamamlamaktadır. Önce bireysel güvenlik

sonra da toplumdan kaynaklanan sosyal güven mevzubahistir. Bireylerin kendilerinin hem bedenen hem de hak ve özgürlükler açısından güven içinde hissetmeleri, toplumsal normlara, kurumlara güvenmeleri sosyal bütünleşmenin ilk şartını oluşturmaktadır. Kişilerin diğer kişilere, topluma, normlara, kurum ve örgütlere güven duymaları onları rahatlatıp, mutlu kılmakta ve toplumla daha sıkı bütünleşmelerini sağlamaktadır. Bu durum, toplumsal yabancılaşmanın önüne geçmekte ve insanlar daha sıcak ilişkiler kurmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda da işbirliği ve yapıcı sosyal ilişkiler topluma egemen olmaktadır. Aksi durumda, çatışmaya dayalı ilişkiler yaygınlaşmakta ve sosyal bütünlük bozulmaktadır. Toplumsal bütünleşmenin zayıflayıp kaybolması durumunda toplumsal çözülme yaşanmaktadır. Birbirine tamamıyla zıt bu iki sosyolojik sürecin ortak noktası ifade ettiğimiz gibi toplumsal güven duygusudur. Güven duygusunun varlığı sosyal bütünleşmeyi, noksanlığı da sosyal çözülme meydana getirmektedir.

Etnik bir grup olarak Mısır'daki Kıptîlerin toplumsal bütünleşme durumlarına bakarsak, Kıptîler tarih boyunca bir hak hukuk mücadelesi vermişlerdir. Daima kendilerine sosyal, ekonomik ve hukukî olarak bir ayrımcılık yapıldığı, güvenliklerinin yeterince sağlanmadığı gibi şikayetlerle öne çıkmaktadırlar. Bu bağlamda, dinî bir zorlamaya maruz kalmayıp, ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmemiz doğru olacaktır. Kıptîler, radikal gruplar tarafından uğradıkları tehditler, suikastler ve mezhep çatışmalarına karşın kaygılı olup güven duymamaktadırlar. Devlete karşı da yeterli güvenlik tedbirleri almadığı için güven duymamaktadırlar. Buradan da anlaşılacağı üzere, sosyal bütünleşmenin başlıca koşulu olan güvenlik duygusu Kıptîlerde yerleşmemiştir.

Kıptîler Mısır toplumunun tarihi olarak asli unsurudur; fakat din farklılığına dayalı kültürel ve toplumsal farklılaşma süreci yaşamışlardır. Ortadoğu'nun en büyük dinî azınlık grubu olan Kıptîler, kendilerini Firavunların torunları, Mısır'ın asıl yerli halkı olarak tanımlamaktadırlar. Arap fethinin ardından çeşitli sebeplerden dolayı içlerinden bir kısmının Müslüman olmasıyla birlikte yavaş yavaş dinî azınlık konumuna düşmüşlerdir. Alt kültür olarak kendi inanç esaslarına ve kültürlerine göre yaşamaktadırlar.

Tarihi olarak Mısır medeniyetine katkısı izlenebilen Kıptîler nitekim kendilerine göre bir halk kültürü ve hayat tarzına sahiptir. Kıptîler gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzlarını, inançlarını uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde muhafaza etmeyi başarmışlardır. Dinlerine

sıkı sıkıya bağlıdır. Kutsal bayramlarını inanç esaslarına göre geçmişte olduğu gibi kutlamaktadırlar. Dinî vecibelerini yerini getirirlerken herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmamaktadırlar. Kùltürlerini bu denli koruyabilmelerinin başlıca sebebi kendi aralarında evlenmeleri, dışarıya açılmamalarıdır. Ortodoks Kıptî Kilisesi, Kıptîlerin Katolik ve Protestan Kıptîlerle evliliklerini ancak inanç değiştirip tekrar Ortodoks Kilisesinde vaftiz olmasıyla kabul etmektedir. Müslüman evliliğini ise hem Mısır Anayasası hem de Kilise yasaklamaktadır. Kıptîler içinde din değiştirenlere ise ciddi cezalar verilmektedir.

Hıristiyanlığa dayalı Kıptî alt kùltürü bu halk kùltürünün izlenebildiği canlı bir dinî alandır. Örneğin, Mısır'da Müslüman ve Hıristiyanlar, Firavunlar zamanında gündönümünü ve yaradılışı kutlamak için yapılan Şam El Nesim (Bahar Kokusu) bayramını birlikte kutlarlar. Kıptî Hıristiyanların Paskalya Bayramı'ndan sonraki Pazartesi günleri kutlanmaktadır. Mısırlı aileler, park ve yeşil alanlara giderek bayramla özdeşleşen kefal balığı, yeşil soğan ve Paskalya yumurtasına benzeyen boyalı yumurtaların yer aldığı sofralar kurarak hepberlikte bayramı kutlarlar.

Dinî ve kùltürel farklılıklar Kıptîlerde bütünleşme sorunlarını görünür hale getirmektedir. Mısır'da Kıptîler dinî bir azınlık olarak, yüzyılı aşkın süredir sorun yaşayan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 1970'lerden bu yana Kıptî kiliselerine, din adamlarına, iş yerlerine ve evlerine karşı saldırılar artmıştır. Artan bu şiddet olayları Kıptîleri daha da tedirgin etmiş, Müslümanlarla aralarında zaman zaman huzursuzluklar yaşanmıştır. Ancak bireysel olarak günlük hayattaki ilişkilerine baktığımızda, kendilerinin de ifade ettikleri üzere, aralarında herhangi bir problem yaşanmamaktadır. Aynı mahallelerde, aynı iş yerlerinde dostça, işbirliği içinde yaşamaktadırlar. Dinî bayramlarında karşılıklı ziyaretlerde bulunmakta, birbirlerine ikramlarda bulunmaktadırlar. Ancak hem yürütölen devlet politikası hem de radikal grupların baskısıyla bazı problemler yaşamakta, aralarına fesat sokulmaktadır.

Manipölasyona açık bir topluluk olarak Kıptîler bütünleşme süreci içinde kendilerini daha güvenli ve özgür hissetmek istemektedirler. Bu anlamda Kıptî cemaatinin başta hukukî olmak üzere, dinî, siyasi ve sosyal talepleri mevcuttur. Kıptîlerin bazı dönemlerde durumları önceki döneme göre iyileşme gösterirken bazı dönemlerde daha da kötüye gitmiştir. Müslümanlarla eşit haklara sahip olmak, kilise inşa ve onarımı yasalarının yumuşatılması, cami inşası için gösterilen kolaylığın kilise inşası için de gösterilmesi, Müslümanlarla eşit

haklara sahip olmaları gibi talepler, Kıptîlerin önceki dönemlerde de günümüzde de devletten taleplerinin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra, din ve inanç özgürlüğü, can ve mal güvenliklerinin sağlanması, parlamentoda temsil oranlarının nüfuslarına oranla artırılması, medyanın tarafsız olması, eğitimde ikiciliğin önüne geçilmesi, işsizlik sorununun çözümü gibi talepleri de sıkça kaşımıza çıkmaktadır. Haberlerin sonucunda görülmüştür ki, tüm bu taleplerinin içinde hukukî talepleri daha çok öne çıkmaktadır. Yaşadıkları sorunlar, Mısır'ın genelini etkileyen toplumsal problemler olmakla birlikte, çözüm üretilmesi, hiç kuşkusuz ki hem Mısır hem de Kıptîler için büyük kazanç sağlayacaktır. Bu sayede inşa edilecek barış ve hoşgörü ortamı, Mısır toplumu içindeki karışıklıkların giderilmesine fayda sağlayacaktır.

Bu talepler Kıptîleri siyasî bir azınlık haline getirmekten ziyade, kültürel bir alt kimlik olarak varlıklarını pekiştirecek niteliktedir. Aynı bir toplum ve devlet sahibi olmaktan çok aynı toplum ve üst kültürün eşit yurttaşları olma talebi baskındır. Araştırma sonucunda bu iddiamız doğrulanmıştır.

Test edilen bu iddialar çerçevesinde araştırmadaki temel çıkarımımız, Kıptîler ekseninde Mısır toplumunda bireysel ve toplumsal bir güvensizlik problemi söz konusu olduğu yönündedir. Bu güvensizlik ortamı devam ederse Mısır'da toplumsal etnik temelde bir kargaşa ve çözülme riski vardır diyebiliriz. Bu riskin en aza indirilebilmesi için müzakere sisteminin işletilmesi, sivil siyaset araçlarının kullanılması, kültürel bütünleşme sağlanamıyorsa ya da sağlanamayan hususlarda hukuk ve vatandaşlık ekseninde bir bütünleşme modeli denenmelidir.

Öneri olarak, Kıptî sosyolojisi çalışacak kişilerin ilk olarak bir dil engeli olmamalıdır. Gerekli merkezlerden izin alınarak Kıptîlerle görüşme yapılmalıdır. Uygulamalı bir araştırma olmalıdır. İdeolojik bir dil geliştirilmeme; olanı olduğu gibi resmetmelidir. Bu alanda problemin net fotoğrafını çekecek araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdal-Malâk, J.A. (1993). *Men Yumessilu el-Akbât, ed-Devletu? Em el-Bâbâ?*. D.N.
- Abdulfettah, U. (2011). “*Sugût el-Tâğiyeti: Âhar Fira ‘neti’l-Karni’l- ‘İşrîn*”. Fârûs Lin-Neşri ve et-Tevzî’i.
- Afîfî, M. (2001). *ed-Dînu ve es-Siyâsetu fî Mısırî’l-Mu ‘âsır*, 1. Baskı. Mısır: Dâru’l-Şurûk.
- Al-Makary, R. A. (2006). *el-Kenâisu’ş-Şarkıyyeti ve Evtânuha el-Cüz’üs-Sânî: Kenîsetü’l-Mısır*. 1.Baskı. Kahire-Mısır: Dâr’ul-Nübâr.
- Alsayyad, N. (2011). *Cairo: Histories of a City*. 1.Baskı. ABD: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Baha Ed-Dîn, D.M. (2013). *Mâhiyatu ‘Ulûmi’l-Kıbtıyyeti.. Mustalahât ve Ta’rifât*. 2. Sayı. İskenderiye: Silsiletu Kırasat Kıbtıyyeti.
- Beshara, A. (2012). *Hel Min Mes’eleti Kıbtıyyeti Fî Mısır?*. 1.Baskı. Beyrut: el-Merkezü’l-‘Arabî Lil-Ebhâs ve Dirâseti’s-Siyâsiyye.
- Bibâwî, N. L. (2001). *Meşâkilü’l-Akbât Fî Mısır ve Hulûluha*. Mısır: S.n.
- Bilgiseven, Â. K. (1986). *Genel Sosyoloji*. 4.Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Canbeci, H. İ. (2013), *Mısır’da Müslüman Kardeşler Cemiyeti: Nasıl Geldiler? Niçin Gittiler? Tekrar gelecekler mi?*, İstanbul: Öteki Adam Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*, 2. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Dağ, A. E. (2015). *Ortadoğu Çatışmaları*. 2.Baskı. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmaları Merkezi.
- Douglas J. B. ve T. Emily. 2011, *Mısır ve Mısırlılar*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Dönmezer, S. (1982). *Sosyoloji*. 8. Baskı. Ankara: Savaş Yayınları.
- Ebû Seyf, Y. (1987). *el-Akbât ve el-Kavmiyyetu'l-'Arabiyye*. 1.Baskı. Beyrut: Merkez Dirâsât'ül-Vahdati'l-'Arabiyyeti,
- El-Fekî, M. (1991). *el-Akbât Fî's-Siyâseti'l-Mısriyye*. Dâr'ul Hilâl.
- Erkal, E. M. (1987). *Sosyoloji (Tolumbilimi)*. 3.Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Fâris, A. S. (2015), *İshâmâtu'l-Akbât Fî'l-Hadâratî'l-İnsâniyye*, 1.Baskı, Kahire: Sefsafa Publishing House.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir?*. N. Çelebi (çev.), 3.Baskı. Atilla Kitabevi.
- Gabra, G. (2014). *Coptic Civilization: Two Thousand Years of Christianity in Egypt*. Kahire-Mısır: The American Universty in Cairo Press.
- Gergis, H. M. (2014). *Mevsû'atu min Turâsi'l-Kıbtî, el-Mecelledu'l-Râbi'u : el-Tıbbu ve'l-'ulûmu ve el-Hayâtu'l-İctimâ'iyye ve el-Sahâfetu'l-Kıbtîyye ve el-Lugatu'l-'Arabiyye*. 1.Baskı. Mısır: Dâr-ul Kadîs Yuhanna Yayınevi.
- Günay, Ü. (1996). *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları No:4.
- Ğabûr, M. (2013). *Hel el-Mesîhiyyûn Kuffârun?*. Los Angeles Tridens.
- Hornung, E. (2004). *Mısır Bilimine Giriş*. 1.Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İbrahim, S. (1993). *Humum'ul Akbât Fi Vatani'l-'Arabî*. Mısır: Merkez-i İbn Haldûn.
- Khalil, M. (1999). *Akbâtu'l-Mahcer: Dirâsetu'l-Meydâniyyeti Havle Humûmi'l-Vatani ve el-Muvâtane*. 1.Baskı. Dâr'ul Hayyâl.
- Leeder, S. H. (2009). *Ebnâu'l-Ferâ'ineti'l-Muhdesûn: Dirâsetu Liahlâki Akbâti Mısır ve 'Âdâtihim*. 2.Baskı. Kahire-Mısır: Dâr'ul Şurûk.
- Marsot, Afaf Lutfi Es-Sayyid. (2010). *Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne*. 1.Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Massad, Mai Majîb Abdel Moneim. (2012). *el-Akbât ve Mutâlibuhum Fî Mısır Beyne't-Tadmîn ve'l-İstib'âd*. 1.Baskı. Beyrut: Merkez-i Dırâsâtü'l-Vahdeti-l'Arabiyyeti.
- Medhat, M. (2007). *Mısır el-Kıbtîyye: el-Mısriyyûn Yu'ammidûne bi'l-dem*. 1.Baskı. Kahire: el-Meclisu'l -a'lâ Li's-Sekâfeti.
- Müdîriyyetü'l-Ma'lûmâti Ferğü'l-Bahsi'r-Raci'i. (2011). *el-Akbât*. 1.Baskı, Beyrut: el-Merkezü-l İstişârî Li'd-Dırâsâti ve'l-Tevsîk.
- Nasr, E. (1998). *el-Müşâreketü'l-Vataniyyetü Lil-Akbâti Fî'l-'Asri'l-Hadîs, el-Cüz'ü'l-Evvel, 'Ahdu'l-Baba Cyril El-Hâmis*. Mısır: el-Merkezü'l-Kıbtî Lil-Dirâsâti'l-İctimâ'iyye.
- Necîb, S. (2001). *el-Akbât 'Abre't-Târîh*. 1.Baskı. Beyrut: Dâr'ul Hayyâl.
- Nesîm, S. (2000). *Mısru'l-Kıbtîyye*. Kahire: Merkez-i İbni Haldûn.
- Özkoç, Ö. (2015), *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik*. 1.Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sancak, S. (2006). *Mısır: Nil'in Bereketli Vadisi*. 1.Baskı. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı.
- Shatzmiller, M. (2005). *Nationalism and Minority Identities in Islamic Societies*. Quebec City: McGill – University Press.
- Tacer, J. (2012). *Akbât ve Muslimûn Munzu'l-Fethi'l-'Arabî ilâ 'Am 1922*. K-tab.
- Telci, İ.N. (2013). *Mısır Devrimi Sözlüğü*. 1.Baskı, İstanbul: Açılım Kitap.
- Turan, Ö. *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*. Kendi Yayını.
- 'Ulema'ul-Hamleti'l-Fransiyye. (1989). *Vasfu Mısır: el-Mısriyyûn el-Muhdesûn*. Z. El-Şâyib (çev.). 2.Baskı. Kahire: Mektebetu Madbouly.
- Yusuf, A.S. (2016). *Akbât Mısır: et-Târîh ve el-Kadiyye*. 1.Baskı. Kahire: Dâr'ul-'Ayni Li'n-Neşri.

Yazıcı, S. (2016). *19. Yüzyılda Mısır'da Devletin İnşası: Osmanlı Cihan Devletinden Modern Dünya Sistemine*. 1.Baskı. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Zakhûr, F. T. (1993). *Kıssatu'l-Akbât*. Trablus-Lübnan: Jarrous Press.



Sürelî Yayınlar

- Apak, A. (2001). Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. C.10, Sayı 2, 145-159.
- Artokça, İ. (2013). Kıptiler. *Stratejik Rapor*. No.51. Ankara.
- Atta-Alla, M. (2012). Egypt Education System: A Monocultural Education in a Multicultural Society. *Macrothink Institute, Journal of Sociological Research*, USA. Vol.3, No.2, 476-488.
- Aydınalp, H. (17-19 Nisan 2015). Birlikte Yaşama Hukukunun Sosyolojik Temelleri. *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku Sempozyumu*. DİB Yayınları. Mardin, 91-107.
- Çoban, B. Z. (2013). Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 2 Mayıs-Ağustos. C.10, Sayı 2, 13-27.
- DİA. (2002). Kıptiler. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*. C.25, 424-426.
- el-Cihâzu'l-Merkezî Li't-Ta'bieti'l-'Âmeti ve'l-İhsa'*. (2018). Mısır Fî Arkâm 2018. Kahire-Mısır.
- Erdem, M. (1997). Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.36, 143-178.
- Eryiğit Bader, A. (2018). Sünnet Olma ve Kadın Sünneti. *Eskiyeni Dergisi*. Sayı 37/Kış, 81-107.
- Güven, S. (2015). Temsil Krizinin Siyaseti: Sosyal Hareketler. *Sosyoloji Divanı*. Çizgi Yayınları. Ocak-Haziran. Yıl 3. Sayı 5 25-37.
- İbrahim, S. (1996). The Copts of Egypt, *An MRG International Report 95/6*. London.

- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 8/Sonbahar. 57-71.
- Melcangi, A. (11 Haziran 2012). Before and After the Revollution: A 'Spring' Also for the Copts of Egypt. *BRISMES Graduate Secction Annual Conference*. London.
- Özensel, E. (2015). Sosyal Medyanın Mısır Devrimindeki Rolü. *Sosyoloji Divanı*. Çizgi Yayınları. Ocak-Haziran. Yıl 3. Sayı 5, 69-86.
- Özdemir, A. Y. (2016). 1952 Mısır'da Hür Subaylar Darbesi. *Ortadoğu Analiz*. Eylül-Ekim C.8, Sayı 76, 33-35.
- Özkoç, Ö. (2014). Devrim-Darbe Kışkacında Mısır. (Elektronik Versiyon). *Ayrıntı Dergi*, Sayı 4, 56-62.
- Stap, Inga van der. (2011). Coptic Identity Politics: Why The Coptic Community Claims a Pharaonic Descent. *University of Amsterdam*.
- Şimşek, A. A. (2010). Ortadoğu'da Kimlik Sorunu ve Kıptîler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Marmara Üniversitesi*.
- Telci, İ. N. (2011). *Mısır 2010*. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Ortadoğu Yıllığı 2010. Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.). 1.Baskı. Açılım Kitap. 223-250.
- Telci, İ. N. (2012). *Mısır 2011*. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Ortadoğu Yıllığı 2011. Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.). Açılım Kitap. 231-255.
- Telci, İ. N. (2014). Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa. *SETA Analiz*. Mart. Sayı 86.

Diğer Kaynaklar

'Acûrâdî M. (30 Mayıs 2007). <http://www.ahram.org.eg/Archive/2007/5/30/FRON7.HTM>.

Erişim Tarihi: 12 Kasım 2018.

Afrika Ülke Raporları, Mısır'ın Ekonomik ve Siyasal Yapısı. Afesam. https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Misir.pdf. Erişim

Tarihi: 12 Aralık 2018.

Akbât 38 Yerfidüne Vasfehüm biz-Zinâhi ve Yetlibüne İ'âdete Lâihati 38. (22 Nisan 2012).

<http://www.wataninet.com/2012/04/%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-38-%D9%8A%D8%B1%D9%81%D8%B6%D9%88%D9%86-%D9%88%D8%B5%D9%81%D9%87%D9%85-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%87-%D9%88%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%88%D9%86-%D8%A5/>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019

Akbâtu Mısra Ekber Akalliyeti Mesihyyeti Fi'-Şargi Tahte Nîrâni'l-İrhâbi. 09 Nisan 2017,

<https://www.dw.com/ar>. 30 Mart 2019.

Atiya, A. S. (2006). *The Copts and Christian Civilization.*

<http://www.coptic.net/EncyclopediaCoptica/>. Erişim Tarihi: 09 Ocak 2019.

'Avdetu Mevsimi Hicreti'l-Akbâti İlâ'l-Hârici Bisesebi Hâdisi Keniseti'l-Kuddîsîn, 13 Ocak

2011. [https://www.youm7.com/story/2011/1/13/%D8%B9%D9%88%D8%AF%D8%A9-%D9%85%D9%88%D8%B3%D9%85-%D9%87%D8%AC%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC-%D8%A8%D8%B3%D8%A8%D8%A8-%D8%AD%D8%A7%D8%AF%D8%AB-%D9%83%D9%86%D9%8A%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D9%86/335](https://www.youm7.com/story/2011/1/13/%D8%B9%D9%88%D8%AF%D8%A9-%D9%85%D9%88%D8%B3%D9%85-%D9%87%D8%AC%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC-%D8%A8%D8%B3%D8%A8%D8%A8-%D8%AD%D8%A7%D8%AF%D8%AB-%D9%83%D9%86%D9%8A%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D9%86/335833)

833. Erişim Tarihi: 20 Mart 2019.

Barlamen 2015 Yuseccilu A'lâ Nisbeti Le'l-Akbât Tahte'l-Kubbeti. (2015).

<https://www.youm7.com/story/2015/12/4/%D8%A8%D8%B1%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86-2015-%D9%8A%D8%B3%D8%AC%D9%84-%D8%A3%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%86%D8%B3%D8%A8%D8%A9-%D9%84%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%AA%D8%AD%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A8%D8%A9-12-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B1%D8%AF%D9%89/2474651>.

Erişim Tarihi: 19 Mart 2019.

Câd, A. (21 Ağustos 2009). *el-Mutâlibu'l- 'Aşratu Min'er-Reîs Fi Washington,* ,

<https://www.youm7.com/story/2009/8/21/-المطالب-العشرة-للاقباط-من-الرئيس-في-واشنطن/129195>, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2019.

Champion, M. (Şubat/2011). *Coptic Christians Worry About Future Without Mubarek.*

<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703439504576116222399438428>.

Erişim Tarihi: 13 Mart 2019.

Christians in Egypt Face Unprecedented Persecution, Report Says.

<https://www.theguardian.com/world/2018/jan/10/christians-egypt-unprecedented-persecution-report>. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018.

Coptic Language. <https://www.britannica.com/topic/Coptic-language>. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2018.

Egypt Demographic And Health Survey 2014. (Mayıs/2015). The DHS Program ICF

International Rockville. Maryland-USA.

<https://dhsprogram.com/pubs/pdf/fr302/fr302.pdf>. Erişim Tarihi: 08 Aralık 2018.

el-Vad'u'l-Kıbtî Fî Mısr: Lemhatun Târîhiyyetun Li İstişrâfi'l-Müstakbel. (2012).

<http://www.albawabhnews.com/4161>. Erişim Tarihi: 10 Kasım 2018.

Dünyada En Fazla Dilin Konuşulduğu Yer. <https://www.mepanews.com/dunyada-en-fazla-dilin-konusuldugu-yer-4559h.htm>.

Erişim Tarihi: 28.10.2018.

Er, İ. *Sosyal Bütünleşme*. <http://sosyolojisi.com/sosyal-butunlesme-2/1098.html>. Erişim Tarihi: 01 Şubat 2019.

Eşref S. 21 Temmuz 2016. *Baba Tawadros Hilâle Ziyâreti 'n-Nüvvâb: Kânûnu Binâi 'l-Kenâis Munzu 'd-Devleti 'l-Osmâniyye*. <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/539533.aspx>. Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019.

Gâd, I. (28 Ekim 2013). *Vad'u 'l-Mesîhîyyîn Ve Devruhum 'Alâ Es-Sa'idî 'l-İktisâdî Ve 'l-İctimâ'î (Hâletu Mısır)*. <http://www.aaspm.com/index.php/2013-02-17-09-08-04/2013-02-17-22-39-59/834-2013-10-28-18-22-03>. Erişim Tarihi: 04 Ekim 2018.

Ghâlî Yutâlibu Bi Heyeti Mustagilleti Li 'l-İntihâbâti 'alâ Ğirâri el-Lecneti 'l-Hindiyye. (25 Ocak 2011). <https://www.shorouknews.com/pdf/>. s.3. Erişim Tarihi: 16 Mart 2019.

Girgis W. 23 Ekim 2012. *İstimrâren Limüselseli İğtisâbi Menâzili 'l-Akbât: Biltaciyyetun Yestavlûne 'Alâ Menzili Kıbtî Biba*. <http://www.wataninet.com/2012/10/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%B1%D8%A7-%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%84%D8%B3%D9%84-%D8%A7%D8%BA%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%A8-%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B2%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7/>. Erişim Tarihi: 02 Mart 2019.

Hami-Sami Dilleri Alt Kategorileri. https://www.fibiler.com/Hami-Sami-Dilleri_Kategori_357. Erişim Tarihi: 28 Ekim 2018.

Hutûtu 'l-Luğati-l-Mısriyyeti 'l-Kadîme. https://www.bibalex.org/learnhieroglyphs/Lesson/LessonDetails_Ar.aspx?l=20. Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018.

<https://www.alaraby.co.uk/society/2017/10/1>. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2018.

<http://www.filozof.net/Turkce/tarih/tarihi-kisilikler-sahsiyetler/42311-jean-francois-champollion-kimdir-hayat-eserleri-hakk-nda-bilgi.html?showall=1&limitstart>.

Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018.

İbrahim, S. -Sosyolog ve Kahire İbn-i Haldun Kalkınma Çalışmaları Merkezi Başkanı- (09 Şubat 2017). “Mısır’daki Kıptiler” konulu görüşme. Kahire.

İdtihâdu Müctema‘i‘l-Akbâti‘l-Mesîhiyyîn Fî Mısır. (2019).

<https://fanack.com/ar/religions/the-oppressed-coptic-christian-community/#.XLyOOXsIhz8.mailto>. Erişim Tarihi: 24 Mart 2019.

İstismârâtu‘l-Akbât ‘Usabu‘l-İktisâdi‘l-Mısri. (2010).

<https://www.masress.com/baladnews/4255>. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2018.

Kıptî Alfabeti. (2016). <http://www.alfabeti.com/kipti-alfabeti/>. Erişim Tarihi: 28 Ekim 2018.

Leveugle, S. C., *The Copts and the Egyptian State: The Economic and Political Marginalization of the Coptic Christians of Egypt from Muhammad Ali to the Present*. The UCI Undergraduate Research Journal, http://www.urop.uci.edu/journal/journal13/02_leveugle.pdf. Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

Mahmut C. *Tahmilü‘l-Hükümeti Mısra Mes‘ûliyyetü‘l-İhtikâni*. (14 Ocak 2011).

<https://www.aljazeera.net>. Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019.

Ma Ma‘nâ Kelimetü Kıbtî ve Limazâ Tutlak ‘Alâ Şa‘bi Mısri. (2014).

<https://www.christian-dogma.com/t653873>. Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2018.

Mariyana, Y. 09 Şubat 2010. *Mecmû‘atu Facebook Tutâlibu Bitedrîsi‘l-Luğati‘l-Kıbtîyyeti*

Bi‘l-Medâris. <http://www.copts-united.com/article.php>. Erişim Tarihi: 23 Mart 2019.

Men Hum el-Akbâtu Mısır ve Keyfe Hiye Evdâ‘ahum?. 09 Nisan 2017. [https://www.mc-](https://www.mc-doualiya.com/articles/20170409-%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%88%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-)

[doualiya.com/articles/20170409-%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%88%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-](https://www.mc-doualiya.com/articles/20170409-%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%88%D9%85%D8%A7-%D9%87%D9%8A-)

<http://www.wataninet.com/2012/08/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%A8-%D8%B1%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%B1%D8%9F>. Erişim Tarihi: 02 Mart 2019.

Michael V. 02 Ağustos 2012. *el-Eb Refîk Cerîş: Utâlibu Bitef'îli'l-Kânûni Bilâ Muhâbâti Fî Ahdâsi Kenîseti Dahshur.*
<http://www.wataninet.com/2012/08/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%A8-%D8%B1%D9%81%D9%8A-%D9%82-%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D8%B4-%D8%A3%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A8%D8%AA%D9%81%D8%B9%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A8%D9%84/>. Erişim Tarihi: 01 Mart 2019.

Mina M. 28 Ocak 2012. *'Abbera el-Akbât 'An İstiyâihim Min'el-Î'lâmi ve Tasrîhâtihî ve Hâssaten el-Kanavâti'l-Fedâiyye.*
<http://www.wataninet.com/2012/01/%D8%B9%D8%A8%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%B9%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D8%A6%D9%87%D9%85-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85-%D9%88%D8%AA%D8%B5/>. Erişim tarihi: 25 Mart 2019.

Mohamoud Y. A., D. F. Cuadros, L. J. Abu Raddad. (Haziran 2013). *Characterizing the Copts in Egypt: Demographic, Socioeconomic and Health Indicators.*
https://www.researchgate.net/publication/256295601_Characterizing_the_Copts_in_Egypt_Demographic_socioeconomic_and_health_indicators. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018.

Mucîb, M. (21 Mart 2012). *Hâricu'l-Kenîseti: 'Alâgatu'l-Akbâti Bi'l-Hayâti's-Siyâsiyyeti el-Misriyyeti Ba'de Sevrati Yenâyır.*
<http://www.siyassa.org.eg/News/2208.aspx?fbclid=IwAR3vnsKxxt9yOsMH4x-XmPT0owDIITvB5r5ousTUo1AB6FEFB4qZK-UMI8s>. Erişim Tarihi: (10/02/2019).

Nadir Ş. *Merkezü Sekâfî Yecrî İstîtlâ'e Ra'yi Havle'l-Mâdeti's-Sâniyeti Min'el-Dustûr.* (15 Mayıs 2012).

<http://www.wataninet.com/2012/05/%D9%85%D8%B1%D9%83%D8%B2-%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D9%89-%D9%8A%D8%AC%D8%B1%D9%89-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9-%D8%B1%D8%A3%D9%89-%D8%AD%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%AF%D8%A9/>. Erişim Tarihi: 25 Şubat

2019.

Nadir Ş. 22 Mayıs 2012. *Ġadabu Kibtî Bisesebi'l-Ahkâmi's-Sâdırati 'Alâ Akbâti Ebû Karkâs,*

<http://www.wataninet.com/2012/05/%D8%BA%D8%B6%D8%A8-%D9%82%D8%A8%D8%B7%D9%89-%D8%A8%D8%B3%D8%A8%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7/>. Erişim

Tarihi: 28 Şubat 2019.

Nadir Ş. 25 Haziran 2012. *el-Akbât Yetlibûne Mursi Bite'ahhudi Lihimayeti'l-Muvâtana.*

<http://www.wataninet.com/2012/06/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%88%D9%86-%D9%85%D8%B1%D8%B3%D9%89-%D8%A8%D8%AA%D8%B9%D9%87%D8%AF-%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85/>. Erişim Tarihi: 27 Şubat 2019.

Nadir, Ş. 29 Şubat 2012. *Esâretü Medresetü Ted'û H.E. Ezmete Bimedreseti 'Dream School'*

Hâssa, <http://www.wataninet.com/2012/02/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%88%D9%86-%D9%85%D8%B1%D8%B3%D9%89-%D8%A8%D8%AA%D8%B9%D9%87%D8%AF-%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85/> Erişim

Tarihi: 25 Şubat 2019.

Necîb, S. (28 Haziran 2013). *'Evdâ'u'l-Akbâti Kable Ve Ba'de Sevrati Yûlyû 1952.*

<http://www.m.ahewar.org/s.asp?aid=8257&r=0>. Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018.

Rober F. 01 Ağustos 2012. *Ba'de Cenâzeti Mu'âz.. Haraka ve Nehebe Menâzile'l-Akbâti Fî*

Dahshur. <http://www.wataninet.com/2012/08/%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%AC%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%A9-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D8%B0-%D8%AD%D8%B1%D9%82-%D9%88%D9%86%D9%87%D8%A8-%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B2%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7/>. Erişim

Tarihi: 28 Şubat 2019.

Sadara İttihâdu Şebâbi Masbero Takrîren 'An Ehdâsi't-Tâifîyyeti Fî 2011. (31 Mart 2012).

<http://www.wataninet.com/2012/03/%D8%A7%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D8%AF-%D8%B4%D8%A8%D8%A7%D8%A8-%D9%85%D8%A7%D8%B3%D8%A8%D9%8A%D8%B1%D9%88-%D9%8A%D8%B5%D8%AF%D8%B1-%D8%AA%D9%82%D8%B1%D9%8A%D8%B1%D8%A7-%D8%B9%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD/>. Erişim tarihi: 25 Şubat 2019

Şenuda Yutâlibu Bitelbiyeti Metâlibi'l-Akbât. 04 Ocak 2011.

<https://www.aljazeera.net/news/arabic/2011/1/4/%D8%B4%D9%86%D9%88%D8%AF%D8%A9-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A8%D8%AA%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7/>. Erişim

Tarihi: 01 Nisan 2019.

Şenuda Yutâlibu Biziyâdeti't-Temsîli'n-Niyâbi Li'l-Akbât. 30 Ekim 2002.

<https://www.aljazeera.net/news/arabic/2002/10/30/%D8%B4%D9%86%D9%88%D8%AF%D8%A9-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A8%D8%B2%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%85%D8%AB%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%8A%D8%A7%D8%A8%D9%8A-%D9%84%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7/>. Erişim Tarihi:

01 Nisan 2019.

St. Pantaenus. (2013). <https://vitaesanctorum.wordpress.com/2013/07/07/st-pantaenus/>.
Erişim Tarihi: 22 Ekim 2018.

Teke, S. (7 Kasım 2018). *Mısır'ın Yerli Hıristiyanları: Kiptiler.* <https://www.gzt.com/mecra/misirin-yerli-hiristiyanlari-kiptler-3462479>. Erişim Tarihi: 10 Kasım 2018.

Vakfetun Li'l-Akbât Emâme Kasri'r-Riâseti Ğaden Lirafdi Tecâvüzati'l-Muteşeddîdîn Diddi Ğayri'l-Muhaccibât. (06 Temmuz 2012). <http://www.wataninet.com/2012/07/%D9%88%D9%82%D9%81%D8%A9-%D9%84%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D8%A3%D9%85%D8%A7%D9%85-%D9%82%D8%B5%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D8%A7%D8%B3%D8%A9%D8%BA%D8%AF%D8%A7-%D9%84%D8%B1%D9%81%D8%B6/>. Tarihi: 01/03/2019

Wanîs, A. Ş. (9 Eylül 2009). *Ma'nâ Kelimeti Kıbtî.* http://www.alukah.net/fatawa_counsels/0/14517/, Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2018.